

**Микола Шитюк
Кирил Горбуров**

**Миколаївщина в
голодних
1921-1923
1932-1933
1946-1947 роках**

**видавництво
ІРИНИ ГУДИМ**
МИКОЛАЇВ - 2007

ББК 63.3 (4 Укр – 4 Мик)6
УДК 94 (477.73) "19"
Ш 64

Видання надруковано в рамках обласної Програми підтримки вітчизняного книговидання та книгорозповсюдження у Миколаївській області на 2006 – 2010 роки.

Рецензенти:

Даниленко В.М. – член-кореспондент НАН України, завідувач відділу новітньої історії України Інституту історії України НАН України, заслужений діяч науки і техніки України.

Кульчицький С.В. – доктор історичних наук, професор, заступник директора Інституту історії України НАН України, заслужений діяч науки і техніки України.

Микола Шитюк, Кирил Горбуров – Миколаївщина в голодних 1921-1923 1932-1933 1946-1947 роках – Миколаїв: Видавництво Ірини Гудим, 2007. – 156 с., іл.

ISBN 966-8592-44-7

На конкретному історичному матеріалі, з раніше закритих фондів державних та відомчих архівів, розкриваються причини, трагічна хода, економічні, національні та демографічні наслідки голодоморів ХХ століття на території Миколаївщини.

Показано, як в результаті злочинної діяльності тогочасного партійно-радянського керівництва загинули тисячі невинних жертв українського та інших народів, що проживали на території області.

Книга розрахована на масового читача, студентів вищих навчальних закладів, школярів, усіх, хто цікавиться історією рідного краю.

ББК 63.3 (4 Укр – 4 Мик)6
УДК 94 (477.73) "19"

ISBN 966-8592-44-7

© Шитюк М.М.
© Горбуров К.С.

Про Голодомор 1932-1933 років в Україні
№ 376-V, 28.11.2006, Закон, Верховна Рада України

ЗАКОН УКРАЇНИ
Про Голодомор 1932-1933 років
в Україні

(Відомості Верховної Ради України (ВВР),
2006, № 50, ст.504)

Верховна Рада України **постановляє:**

- вшановуючи пам'ять мільйонів співвітчизників, які стали жертвами Голодомору 1932-1933 років в Україні та його наслідків;

- шануючи всіх громадян, які пережили цю страшну трагедію в історії Українського народу;

- усвідомлюючи моральний обов'язок перед минулими та наступними поколіннями українців і визнаючи необхідність відновлення історичної справедливості, утвердження в суспільстві нетерпимості до будь-яких проявів насильства;

- відзначаючи, що трагедія Голодомору 1932-1933 років в Україні офіційно заперечувалася владою СРСР протягом багатьох десятиріч;

- засуджуючи злочинні дії тоталітарного режиму СРСР, спрямовані на організацію Голодомору, наслідком яких стало знищення мільйонів людей, руйнування соціальних основ Українського народу, його вікових традицій, духовної культури і етнічної самобутності;

- співчуючи іншим народам колишнього СРСР, які зазнали жертв внаслідок Голодомору;

- високо цінуючи солідарність та підтримку міжнародної спільноти у засудженні Голодомору 1932-1933 років в Україні, що відображено в актах парламентів Австралії, Аргентинської Республіки, Республіки Грузія, Естонської Республіки, Італійської Республіки, Канади, Литовської Республіки, Республіки Польща, Сполучених Штатів Америки, Угорської Республіки, а також у розповсюдженій як офіційний документ 58-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН Спільній заяві з нагоди 70-х роковин Голодомору – Великого голоду 1932-1933 років в Україні, яку підписали

Аргентинська Республіка, Азербайджанська Республіка, Народна Республіка Бангладеш, Республіка Білорусь, Республіка Бенін, Республіка Боснія і Герцеговина, Республіка Гватемала, Республіка Грузія, Арабська Республіка Єгипет, Ісламська Республіка Іран, Республіка Казахстан, Канада, Держава Катар, Киргизька Республіка, Держава Кувейт, Республіка Македонія, Монголія, Республіка Науру, Королівство Непал, Об'єднані Арабські Емірати, Ісламська Республіка Пакистан, Республіка Перу, Південно-Африканська Республіка, Республіка Корея, Республіка Молдова, Російська Федерація, Королівство Саудівська Аравія, Сирійська Арабська Республіка, Сполучені Штати Америки, Республіка Судан, Республіка Таджикистан, Туркменістан, Демократична Республіка Тимор-Лешті, Республіка Узбекистан, Україна та Ямайка, а також підтримали Австралія, Держава Ізраїль, Республіка Сербія і Чорногорія та 25 держав – членів Європейського Союзу;

- виходячи з Рекомендацій парламентських слухань щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років, схвалених Постановою Верховної Ради України від 6 березня 2003 року № 607-IV, та Звернення до Українського народу учасників спеціального засідання Верховної Ради України 14 травня 2003 року щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років, схваленого Постановою Верховної Ради України від 15 травня 2003 року № 789-IV, в якому Голодомор визнається актом геноциду Українського народу як наслідок зумисних дій тоталітарного репресивного сталінського режиму, спрямованих на масове знищення частини українського та інших народів колишнього СРСР;

- визнаючи Голодомор 1932-1933 років в Україні відповідно до Конвенції від 9 грудня 1948 року про запобігання злочину геноциду та покарання за нього як цілеспрямований акт масового знищення людей, приймає цей Закон.

Стаття 1. Голодомор 1932-1933 років в Україні є геноцидом Українського народу.

Стаття 2. Публічне заперечення Голодомору 1932-1933 років в Україні визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв Го-

лодомору, приниженням гідності Українського народу і є протиправним.

Стаття 3. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень зобов'язані:

- брати участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу;

- сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості та культури, поширенню інформації про Голодомор 1932-1933 років в Україні серед громадян України та світової громадськості, забезпечувати вивчення трагедії Голодомору в навчальних закладах України;

- вживати заходів щодо увічнення пам'яті жертв та постраждалих від Голодомору 1932-1933 років в Україні, в тому числі спорудження у населених пунктах меморіалів пам'яті та встановлення пам'ятних знаків жертвам Голодомору;

- забезпечувати в установленому порядку доступ наукових та громадських установ і організацій, вчених, окремих громадян, які досліджують проблеми Голодомору 1932-1933 років в Україні та його наслідки, до архівних та інших матеріалів з питань, що стосуються Голодомору.

Стаття 4. Держава забезпечує умови для проведення досліджень та здійснення заходів з увічнення пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні на основі відповідної загальнодержавної програми, кошти на виконання якої щорічно передбачаються в Державному бюджеті України.

Стаття 5. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України:

- 1) - визначити статус і функції Українського інституту національної пам'яті та забезпечити його утримання за рахунок коштів державного бюджету як спеціального уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу;

2) - у тримісячний термін з дня набрання чинності цим Законом:

- подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законодавчих актів України у відповідність із цим Законом;

- привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

- забезпечити перегляд і скасування органами виконавчої влади прийнятих ними нормативно-правових актів, що не відповідають цьому Закону;

3) - вирішити в установленому порядку за участю Київської міської державної адміністрації питання щодо спорудження у м. Києві до 75-х роковин Голодомору 1932-1933 років в Україні Меморіалу пам'яті жертв голодоморів в Україні.

Президент України

В.ЮЩЕНКО

м. Київ, 28 листопада 2006 року

№ 376-V

До читача

Сумним скорботним ювілеєм потрійної трагедії, що пережили жителі Миколаївщини в ХХ столітті, увійде в історію 2007 рік.

Нині виповнюється 85 років голоду 1921-1923, 75 років голоду-геноциду 1932-1933 років, 60 – повоєнному голоду 1946-1947 років.

Майже кожне століття Української історії позначене голодними роками. Їх ніколи до більшовицького жовтневого перевороту 1917 року не приховували, а навпаки, під час їх шукали порятунку для людей.

Уряд царської Росії не залишився байдужим до українських селян під час голоду 1891-1894 років: були створені комітети порятунку, допомогу надавали письменники, лікарі, вчителі. Селяни об'єднувались у хліборобські артілі.

В голодні 1921-1923 роки на території Миколаївщини загинули сотні тисяч чоловік.

Незалежність Української держави дала можливість вітчизняним історикам об'єктивно вивчати радянський період історії України. З забуття виведено ряд подій, що тривалий час були «білою плямою» в історичній науці. Серед них і голодомори ХХ століття.

Здійснення сталінським тоталітарним режимом насильницької колективізації сільського господарства та спричинений нею голод-геноцид 1932-1933 років в УРСР – найжахливіша сторінка в історії, масштабна соціально-гуманітарна катастрофа для українського етносу та вітчизняної культури.

Важко усвідомити, що на найродючіших землях України у врожайний рік вчинено штучний голодомор, який, за різними оцінками, забрав життя від 7 до 10 мільйонів чоловік, майже третина яких - діти. Науковці підраховали, що кількість жертв у справжній війні проти селянства, якою вважається колективізація сільського господарства і голод, перевищила загальну кількість загиблих у всіх країнах під час Першої світової війни.

Тоталітарна система була кровно зацікавлена в утаємненні або фальсифікації подій та фактів.

Насильницька колективізація та голод 1932-1933 років у Південній Україні привели до того, що зник селянин-односособник. Селянство вже ніколи в подальшому не здійснювало опору тоталітарному режиму.

На сучасному етапі Української держави Президентом України Віктором Андрійовичем Ющенком здійснюється величезна робота по подальшому висвітленню трагічних сторінок 1932-1933 років. Він пропонує оголосити 2008 рік в Україні Роком пам'яті жертв Голодомору.

Нарешті в 2006 році Верховною Радою України прийнято закон про визнання голоду-геноциду проти народу України, що штучно здійснений існуючою тодішньою владою на чолі з Й. Сталіним. Антигуманна суть і методи сталінської полі-

тики в галузі сільського господарства спричинили деформацію соціалістичної законності, порушення громадських і моральних норм, призвели до розорення і загибелі великої кількості селян, до нечуваного в історії голоду-геноциду, що знищив селянина-власника. Терор і репресії призвели до загибелі сотень тисяч сільських трударів, що виступили проти тоталітарного режиму.

Втрати населення в часи жахливої трагедії відчувалися протягом 30-ліття. Лише в 1964 році населення Миколаївщини досягло рівня, який був напередодні голоду 1932-1933 років.

Голод 1946-1947 років був скоєний у складних суспільно-політичних умовах після кривавої руйнівної війни, що прокотилася по всій території України.

Протягом десятиріч голод 1946-1947 років замовчувався тоталітарною системою, оберігався дуже пильно як державна таємниця. Дослідники були позбавлені можливості володіти офіційними документами з піднятої авторами проблеми. Навіть згадки про цю сумну подію не дозволялося публікувати.

Лише утворення незалежної Української держави дало можливість дослідникам об'єктивно вивчити замовчувану протягом десятиріч «таємницю».

Минають роки. Уходять за вічну межу очевидці тих жахливих подій. Український народ має знати правдиву історію свого краю, зробити все, щоб більше ніколи не повторювалися подібні трагедії.

Той, хто забуває минуле, приречений на його повторення.

Пам'ятаймо, що злочини тоталітарного режиму вчинено за мовчазного споглядання міжнародного співтовариства,

за слухняного схвалення і підтримки частиною суспільства сталінської політики реформування підвалин української нації. Трагічні уроки минулого повинні нас вчити, стати історичним фактором єднання нації навколо її одвічних цінностей: віри, державності, приватної власності. Хай пам'ять про невинно убієнних буде скорботним нагадуванням і пересторогою в майбутньому!

Науковий сенс виходу книги полягає в тому, щоб докласти максимум зусиль заради виявлення правди у висвітленні історії голодоморів в Україні і на Миколаївщині зокрема.

Гаркуша О.М.
Голова Миколаївської обласної
державної адміністрації

Миколаївщина в голодних 1921-1923 роках.

27 липня 1921 року на території Миколаївської губернії створено організацію Миколаївський губернський комітет допомоги голодуючим /Губкомдопгол/, очолюваний А. Сафроновим. З нагоди річниці існування організації в 1922 році з'явилася стаття голови комітету Сафронова, в якій зокрема говорилось: «серед неймовірних продовольчих і грошових труднощів, при розгубленості і безпомічності населення, які побачили наяву всі жахи голоду, його швидке поширення – це ті умови, при яких Губкомдопголу довелося вирішувати безмежно складне державне завдання. Голод ще не завершився. Перелом на голодному фронті лише намітився. Ще буде ряд страшних сутичок з голодом і його наслідками – епідеміями і розрухою сільського і міського господарства.»¹

Причини загибелі тисяч людей від голоду в 1921-1923 роках мали соціально-економічний характер. По-перше, тривалий час, аж до 90-х років, їх пов'язували з воєнними діями. Спочатку імперіалістична, а потім громадянська війна протягом майже семи років підірвали господарство губернії. Нескінченні мобілізації людей, нестача гарб, упряжей і коней скоротили значною мірою працездатність сільського населення. Пов'язана з громадянською війною розруха народного господарства взагалі і в промисловості зокрема не дала можливості прийти селянству на допомогу в справі постачання його сільськогосподарськими машинами і знаряддями виробництва.

По-друге, неможливість засіяти всю площу придатної для засіву землі з причини відсутності необхідного інвентарю та робочих рук.

По-третє, неврожай на території Миколаївської губернії відіграв вирішальну роль, а недостатність транспорту, відсутність підвозу, збіднення сільського населення взагалі за тяжкий семирічний період боротьби на бойовому і господарському фронтах і створили врешті-решт голод.

Лише після проголошення суверенітету Української держави стали називатися й інші причини. І серед них – аграрна політика більшовиків того часу, стрижнем якої стала Продрозкладка. Забора ринкової реалізації хлібних запасів, їх примусове вилучення за розпорядженням державних органів зумовили падіння товарності сільського господарства в 1918-1920 роках.

Селяни не були зацікавлені в розвитку виробництва, зменшували посіви, чинили сильний опір конфіскації хліба та іншої сільськогосподарської продукції. Нерідко під час заготівель влада застосовувала військову силу.

«Викачування містом хліба з села при одночасному скороченні промислового виробництва завершило процес занепаду ринкових відносин, зруйнованих мілітаризацією сільськогосподарського життя. Руйнівні наслідки продрозкладки навіть перевищували збитки, спричинені війною.

Політику продрозкладки в Україні затверджували постанови ВУЦВК про введення продподатку з врожаю 1921 року від 27 березня 1921 року і РНК УРСР про зменшення розкладки на врожай. Миколаївська область негайно після закінчення засівної компанії повинна здати в розпорядження державних продовольчих органів 3000000 пудів зерна».²

Москва вимагала збільшити вивіз хліба, не враховуючи реального становища, що склалося в губернії. В цих умовах губвиконком шле 22 червня до тодішньої столиці України – Харкова телеграму такого змісту: «Центр вимагає в червні від нашої губернії 575 тис. пудів зерна. Відправлено 500 тис, можемо ще відправити 250 тис. Особком пропонує виконати наряд повністю, якщо виконаємо, то постачання губернії стає загрозливим. Залишаються тоді без постачання дві дивізії і все населення губернії».³

Проте, коли на політбюро ЦК КП/б/У черговий раз ділили вилучений у селян хліб, було прийнято рішення віддати властям Миколаївщини 200 тис. пудів, а все зверх цього – вивезти.⁴

Перші прояви голоду на території губернії з'явилися в червні 1921 року. На засіданні губернської військово-продовольчої наради від 18 червня 1921 року повідомлялось: «Стан по всій губернії безрадісний. В Миколаївському повіті в 60-верстному радіусі від

Розслідування факту канібалізму

Миколаєва сходи загинули. Дещо краще в районах Нового Бугу і Привольного».⁵ На нараді прийняли рішення просити наркомпрод припинити вивіз продовольства з Миколаївщини, не призначати податкового завдання до з'ясування розмірів неврожаю в губернії, залишити врожай озимини на насіннєві потреби потерпілих від посухи.

Незважаючи на таке становище, ЦК КП/б/У зобов'язав губком партії щоденно вантажити по п'ять вагонів хліба на північ.⁶

Секретар ЦК КП/б/У Д. Лебідь і голова ВУЦВК Т. Петровський слали супроводжувально-благальні телеграми, суть яких була одна: що б там не трапилось, а вивозити хліб треба.

І все ж поява голоду 1921 року була зумовлена дією природної стихії. Поштовхом до лиха став неврожай.

Голод, як і будь-яке стихійне лихо, має свої стадії розвитку. Щоб точніше уявити його картину, варто зупинитись на деяких цифрових даних, без яких не буде чітко видно ні розмірів голоду, ні розміру матеріальної допомоги, що потрібна для його локалізації. Ці цифрові дані стануть ніби віхами, по яких можна визначити і з'ясувати всю картину.

У Миколаївській губернії налічувалося 2800000 десятин орної землі. У 1914 році з усієї площі було засіяно 2 448 552 десятини, остання була зайнята під сінокіс і пасовище.

Безперервні мобілізації скоротили чималою мірою працездатність сільського населення, і в 1920 році посівна площа становила вже 1 393 423 десятини, тобто скоротилась майже на 60%. Скорочення посівної площі стало першою пересторогою голоду.⁷

Неврожай на значно скорочених площах охопив майже всю губернію. У 1921 році в середньому з десятини було зібрано 8-9 пудів, що складало 12 мільйонів пудів, в той час, коли для харчування одного лише населення без урахування витрат на потреби худоби потрібно було приблизно втричі більше.⁸

Дані цифри свідчать, що населення Миколаївщини було приречене на голод, питання про допомогу ззовні ставилось само собою.

У цей час до губернії почали прибувати біженці з охопленого голодом Поволжя. Губкомдопгол вживає усіх заходів для допомоги голодуючим, крім того, до Поволжя було направлено 7 вагонів хліба.⁹

Ведучи боротьбу за оволодіння хлібними ресурсами селянства, влада розпалювала соціальну ворожнечу на селі, намагаючись, з одного боку, припинити опір селян-власників, а з другого –

Вмирали скрізь – в будинках і на вулиці

під'юджити корисливу зацікавленість селянської бідноти. З метою залучення менш заможних верств села до експропріації продукції більш заможних комітетам незаможників у відповідності до декрету про продподаток надавалася певна частка реквізованих надходжень. У наказі Вознесенського повітового обкому від 27 листопада 1921 року про репресивні заходи до сіл, які відмовляються від сплати податку, говорилося: «У випадку, коли комнезаможні цих сіл не надають належного сприяння сільподаткомісіям і ухиляються від виконання свого революційного обов'язку, позбавляти такі в цілому отримання насіннєвої, продовольчої допомоги від держави».¹⁰

До жителів села радянська влада застосувала запозичену ще з кріпосницьких часів колективну відповідальність селян за виконання плану. Один з наказів Вознесенського особкому гласив: «Взяти в кожній волості від 15 до 25 чоловік заручників із куркульського і середняцького населення. У випадку, якщо яке-небудь село відмовлялося дати підписку про кругову відповідальність або ж давали підписку про виконання продподатку у 48-годинний строк, із плином часу продподаток не буде виконаний, такі села будуть оголошені ворогами радянської влади. Половина заложників буде засуджена аж до використання вищої міри покарання – розстрілу, після чого буде взята нова група. Вся наявість зернофуражу, не дотримуючись цифр податку, який належить господарствам, на котрі пошириться колективна відповідальність, буде конфісковано».¹¹

В іншому наказі цього ж комітету «Про покарання за нездачу продподатку» говорилося:

§ 5. З метою дальнішого запеклого ухилу окремих осіб, на селі, що в сукупності складають більшу частину тих, що сплачують податки, там уповноваженим потрібно вводити в такі села військові частини, для розквартирування і забезпечення всіма видами продовольства по фронтовій нормі до сплати податку цими селами, причому витрачені військовими частинами продукти до податку не зараховуються.

§ 6 Будь-який виїзд і в'їзд до цих сіл суворо забороняється до виконання податку і припиняється вільний господарчий обмін.

§7 В випадку якщо комнезами цих сіл не надають потрібного сприяння сільподаткомісіям і ухиляються від виконання своєї революційної повинності, позбавити таких в цілому права на отримання насінневої, продовольчої допомоги від держави.¹²

У листопаді неврожай на території Миколаївської області починає заявляти про себе все відчутніше, а в середині грудня виливается в голод з захворюваністю і десятками смертних випадків від виснаження і харчування суррогатами всіх видів, кониною, м'ясом котів, собак і різною падаллю.

Вищі партійні і радянські органи України офіційно визнали факт існування голоду в грудні 21 року на IV Всеукраїнській конференції КП/б/У. У доповіді члена політбюро ЦК КП/б/У Мануїльського «Голод та посівна кампанія», зокрема, вказувалось, що йде стихійне скорочення посівних площ, у деяких губерніях почалися смертні випадки від голоду, населення, рятуючись,

Померли найдорожчі люди, залишивши сиротою дитину

Найменування уїзду	Кількість						Захворіло	Померло	Харчуються
	Населення			Голодуючих					
	Дорослі	Діти	Всього	Дорослі	Діти	Всього			
Миколаївський	124726	111601	276327	86480	87375	173855	687	394	16220
Херсонський	175958	104865	280823	72835	81732	154567	4353	3428	3600
Єлизаветградський	278229	123140	401369	62720	80100	142820	Даних немає		
Дніпровський	154267	150726	304493	8841	12934	21775	9600	500	3611
ВСЬОГО:	773180	490332	126512	230876	262141	493017	14600 *	4322	23431

* – так у документі. Повинно бути 14640 /Примітка авторів/

масово залишає насиджені місця, відбувається значний падіж худоби. Уряд УРСР визнає повністю враженими голодом Миколаївський, Вознесенський повіти.

Голод спричинив розорення значної кількості селянських господарств, загострив чимало соціальних та економічних проблем: селянський повстанський рух, безпритульність, безробіття.

Заходи, прийняті Губкомдопголом щодо проведення цілого ряду недільників, організація добровільних пожертвувань дали невеликі кошти, і на них були спішно організовані й утримувались пункти харчування для голодуючих.

Проте голод, що з кожним днем зростав все більше і більше, випереджав усі починання, число голодуючих росло, і допомога внаслідок цього була недостатньою.

Про рух голоду в Миколаївській губернії на 1 січня 1922 року чітке уявлення дають загальні зведення.¹³

Уряд республіки розгорнув широку благодійну кампанію, спрямовану на врятування голодуючих. Робітники і службовці з урожайних губерній ділилися своїми мізерними пайками, робили добровільні пожертвування з невеличких заробітків, віддавали останні особисті заощадження у фонд боротьби з голодом.

У листопаді 1921 року на пропозицію ЦК РКП/б/ почалася організація шефства трудящих урожайних районів над потерпілими під гаслом «Десять ситих харчують одного голодуючого».

З перших чисел грудня губернські робітничі комітети допомогли голодуючим /губробіткомдопгол/, почавши проводити кампанію серед робітників про те, що необхідно відмовитись від благодійності й перейти до планової систематичної допомоги, здійснюючи принцип: «10 напівситих годують одного голодного». По всій губернії продорганізації повинні були надавати щомісячно 71146 пайків, враховуючи пайок 22 фунти борошна. Проте пайки регулярної допомоги вносились неакуратно. Губробіткомдопгол вжив усіх заходів централізації всіх процентних відрахувань як продуктами, так і грошима. Допомога голодуючим у цифрах на 1 січня 1922 року грошима становила по місту Миколаєву 322 761 610

крб., продуктами – 783 пудів 23 фунта.¹⁴ З першого січня по 15 липня 1922 гроші, що надійшли від профспілкових організацій, шляхом 5% відрахувань на користь голодуючих по Миколаївському повіту становила 1607357 крб. 8 копійок.¹⁵

З цією метою область прикріплена до врожайної Волинської на 55000 пайків.¹⁶

Та вжиті заходи не могли дати належних результатів. А зростання незадоволення селянства часто перетворювалось на селянські бунти. Так, 9 березня 1922 року Всеукраїнська надзвичайна комісія отримала повідомлення: 16 лютого в селі Ганському 1-ої Миколаївської волості зібралося майже все населення, в збудженому стані селяни увірвалися до ревкому, зняли замки з зсип-пункту, почепивши свої замки. Епізод цей мав характер підготовки до повстання з метою зірвати продподаток. Заходами, що були прийняті при сприянні відповідачів села, намагання ліквідовані в самому корені. Виявлені призвідники.¹⁷

Основну форму селянського опору становила економічна боротьба. Методи саботажу продподатку були різноманітними: від відмови підписувати списки платників податку до несплати податкового завдання.

В умовах адміністративного і військового тиску найпоширенішими були такі методи боротьби, як приховування від оподаткування справжніх розмірів врожаю і наділів з метою зменшення податкового тягара. Щоб примусити селян розширювати засів, продподаток стягувався не з засіяної, а з усієї площі ріллі. Коли не діяли адміністративні заходи, порушників відправляли на примусові роботи чи позбавляли волі з конфіскацією майна.

До кримінальної відповідальності за саботаж продподатку притягалися не тільки неплатники податку, а й ліберальні продпрацівники та інші особи, які засуджували грабіжницьку хлібозаготівельну кампанію. У Володимирівській волості трибунал у листопаді 1921 року засудив «15 чоловік за приховування землі – до сплати подвійного податку; три посадові особи, що обвинувачувалися в бездіяльності, – до 2-х років ув'язнення».¹⁸

В повідомленні Миколаївського податкового відділення наркомпроду УРСР про категорії вироків, ухвалених продовольчими революційними трибуналами губернії за несплату податків від 31 січня 1922 р., повідомлялось: «розглянуто справ на виїзних сесіях продревкомів губернії – 653. По них винесено вирoki: сплата продподатку в півтора і подвійному розмірі, часткова і повна конфіскація майна, позбавлення земельного наділу, повна конфіскація майна, в тому числі живого і нерухомого, заключення в допр від 3 місяців до 5 років. В одному випадку винесена вища міра покарання – розстріл.»¹⁹

Наслідки руйнівної розкладкової політики в стягненні продподатку виявилися вже восени 1921 року. Зокрема, в одній із записок з Миколаївської губернії в столицю України повідомлялось: «Вся узбережна смуга Миколаївського і Херсонського повітів, що складає половину цих повітів, настільки сильно вражена неврожаєм, що загрожує великим незасівом озимих. Із Очаківського повіту багато селян знялось, виїжджають на північ, насіння, що відпущено на засів озимини, часто вживається селянами на продовольство через крайній голод. Селяни осаджують волвиконками, райпродками, вимагаючи хліба. Попри сильну тягу селян до оранки, спостерігається таке явище: цілі райони зовсім не засіяні.»²⁰

На свій страх і ризик 20 жовтня 1921 року Миколаївський губвиконком «через неврожай запропонував опродкомгубу звільнити: Богоявленську, Водопойську, Воскресенську, Калинівську, Пересадівську, Терновську, Апчекранську, Парутинську, Куцурубо-Байкутську волості від податку на зернопродукти, сіно та соломі при умові стягання податку з окремих господарств, що мають запаси, для чого райподаткомісіям скласти списки таких господарств.»²¹

Матеріали про голод, що охопив Миколаївщину, друкували губернські газети, бюлетені. Так, у статті «Допомога голодуючому населенню губернії» вказувалось: «У зв'язку з неврожаєм, враховуючи ресурси, що маємо, і з намаганням уникнути голоду губком запропонував губвиконкому організувати комісію по наданню до-

помогти голодуючому населенню в губернському масштабі, а також на місцях. Усі організації КСМУ закликаються до активного надання допомоги голодуючим. 20 серпня в губернії губком провів мобілізацію 50 членів союзу на продроботу».²²

А в цей час у різні партійні організації надходять заяви як членів партії, так і безпартійних з проханням надати допомогу в боротьбі з голодом.

Так, у комуністичну фракцію робітників водного транспорту надійшла заява члена організації КП(б)У Андрія Албула, де він писав: «У зв'язку з дуже складним становищем, у якому знаходиться моя сім'я, що складається з мене, дружини і 5 чоловік дітей, і завдяки непомірно високим спекулятивним цінам на предмети першої необхідності, моя сім'я доведена до такого стану, що всі діти і сама дружина ходять напівголі в буквальному сенсі цього слова і голодні, допомогти їм я не маю можливості, так як отриманого мною жалування вистачає на декілька днів. Все, що тільки можна, продано і з'їдено, далі продавати немає чого, і ось тепер я підійшов впритул до питання, що завтра дати їсти дітям. Продати немає що, отримати щось – немає звідки, що робити? У зв'язку з цим прошу Вас, прийдіть на допомогу, допоможіть моїй сім'ї, іншого виходу не знаходжу».²³

Голод все більше і більше поширювався на території губернії. Випадки голодної смерті в містах і селах перестали носити одиничний характер і перейшли в масове явище. Незважаючи на вжиті Губкомдопголом заходи, становище погіршувалось ще і тією обставиною, що десятки трупів померлих з-за відсутності достатньої кількості транспорту залишались непохованими і тижнями лежали на вулицях і в квартирах.

На території губернії проводили кампанію серед профспілок щодо необхідності постійної планової допомоги. До нетрудового населення застосовується метод обкладання. З цією метою була створена секція з торговців у кожному місті, якій дано завдання відшукати щомісячно 160 000 голодних пайків по губернії. Робітників зобов'язали 5% з усіх видів заробітної плати відраховувати

Виснажені від дистрофії в лікарні

або брати під патронат дитячі будинки. Військові частини і моряки також почали здійснювати відрахування і патронувати дитячі будинки.²⁴

На кошти військових моряків і червоноармійців у Миколаєві діяли будинки для дітей Микморбази – 85, Комкурсів – 36, 44 бригади – 46, 114 батальйону – 35, військового шпиталю – 18 дітей.²⁵

У той час на території губернії було розгорнуто 84 пункти харчування, де давали обіди 42258 чоловікам.²⁶

Проте всі ці заходи були дуже незначними в боротьбі з голодом. За даними на 1 квітня 1922 року, в губернії голодуючих налічувалося 719728, хворих 28176, померлих 10444, в тому числі 2368 дітей.²⁷

14 червня 1922 року на території губернії перебували голова ВУЦВК Григорій Петровський та всесоюзний староста Михайло Калінін. Ось що повідомляв Петровський Центральній комісії допомоги голодуючим про голод у Миколаївській губернії: «нами були оглянуті декілька волостей Миколаївського повіту: Богояв-

ленську, Водопойську, Очаківську з містом Очаковим. Немає слів для передачі страшно́ї нечувано́ї біди, в якій опинилось населення. Села являють собою кладовища, вимерли цілі вулиці, квартали. В Богоявленському з 2700 дворів залишилось 160, останні повністю зруйновані, будинки без даху, господарство без інвентаря, все продане, поміняне на хліб. Вціліле населення – живі мертвеці. Тільки на днях відкрились їдальні Червоного Хреста. Цим якось зроблено перелом, люди не падають на вулицях, як раніше, та цього мало. В Богоявленській волості на 6 тисяч голодуючих – 3 їдальні, які харчують 150 чоловік, останні їдять жмих і помирають. З 20 тисяч десятин орної землі в Богоявленській волості засіяно лише 1 тисячу, в Водопойській з 19 тисяч засіяно 2. Вся озима пшениця вимерзла. 700 десятин кукурудзи знищено шкідниками, птахами і ховрахами. З останніми неможливо боротися, так як немає на чому возити воду. З 2500 коней залишилось лише 100 та й ті до появи зеленого корму були голодними. Необхідна негайна державна допомога, бо добрий врожай з засіяних полів не буде кому збирати, так як селяни пухлі з голоду лежать, чекаючи смерті».²⁸

Смертність на території губернії зростала з кожним днем, і жахи голоду стали перед владою і населенням загрозливою дійсністю. Станом на 15 липня хворих на території області було 49372, а померлих 35003 чоловіка, серед них дітей 12778.²⁹

Голодували і жителі міст губернії. Забезпечуючи продовольством російські промислові центри і Поволжя, уряд майже до повного припинення скоротив продовольче постачання українським робітникам і службовцям. Це призвело до нерадісних наслідків. У Миколаєві було 16 тисяч безробітних, смертність досягла колосальних розмірів. Представники Миколаївської губпросвіти вказували, що в окремих повітах, наприклад, спілка вантажників, члени її вимерли майже на 50 %.³⁰

По губернії чисельність безробітних досягла 30 тисяч, кількість померлих робітників становила 1928 чоловік. А допомога, надана робітникам губернії міжнародним бюро робітничої допомоги, становила лише 4 вагони хліба-зерна.³¹

За підрахунками губернської комісії по боротьбі з наслідками голоду, було визначено зменшення чисельності на 148,4 тисячі чоловік, або на 10,5 %.³²

На ґрунті голоду і пов'язаного з ним здичавіння з'явилося людоїдство. Одиначні спочатку випадки в міру зростання голоду почали набирати масового характеру. Надалі вони перетворюються на побутове явище, і вже перестали хвилювати населення, про них говорили як про звичайне. Попереднє поїдання котів, собак, пацюків, гниючих відходів – все це вже стало звичним. Людоїдство затьмарило все.³³

У доповідній записці лікаря Л.В. Айхейвальда «До казуїстики людоджерства» губернській комісії з боротьби з наслідками голоду вказувалось: «В звіті Миколаївського губздороввідділу відмічалось 18 випадків людоїдства, в тому числі в селах Горохівка, Богоявленка. З 18 випадків 4 приходить на людоїдство рідних: там мати з'їдає 8-річну доньку, лікар вбиває і їсть свого 6-річного брата. На виставці голоду Миколаївського району в 1922 році знаходилась, в числі інших експонатів, банка з людським м'ясом близько 5 фунтів.³⁴

У цей тяжкий для губернії момент нарешті прибув з Волині перший маршрутний поїзд з продовольством, яке було негайно роз-

В дитячому будинку для безпритульних

поділено між Укомдопголами. Шляхом процентних відрахувань, добровільних пожертвувань і обкладень з громадян всередині губернії було зібрано грошима 3489446 крб. 03 копійки зразку 1922 року. Різних продуктів 18760 пудів 07 фунтів. А всього з Волині прибуло 249 вагонів вагою 222590 пудів 0,7 фунти, з Чернігова 21 вагон 19403 фунти зернохліба і продуктів харчування.

З Волині прибули також три лікувально-харчувальних вагони.³⁵

У цей час до губернії почала надходити допомога, надана міжнародними організаціями «АРА», Нансена, Червоним хрестом, а також Євросуспільством.

В останні хвилини перед смертю

У всіх містах і селах губернії почався медогляд населення на предмет встановлення ступеня виснаженості і разом з цим відкривається ряд харчувальних пунктів, число яких збільшується з кожним днем.

Так, Губкомдопгол організував 136 харчувальних пунктів, де харчувалось 61 630 чоловік, «АРА» – 226 пунктів харчування, де харчувалось 238 090 чоловік, Нансен – 18 пунктів харчування, де харчувалося 9 900 чоловік. Євросуспільством – 17 «пунктів, де харчувалось 3 062 чоловіки.³⁶

Лише після масового поширення голоду на півдні України республіканський уряд розпочав розробку заходів щодо його подолання. На VI Всеукраїнському з'їзді в грудні 1921 року необхідність допомоги голодуючим розглядалась лише в контексті підготовки до ярової сівби. З'їзд ухвалив резолюцію про надання селянству неврожайних губерній державної насінневої позики. Губземвідділ розділив весь посівний матеріал на 3 категорії: внутрішній запас, позагубернський запас і зерно, що прибуло з-за кордону. Так, внутрішній губернський насінневий запас становив: ячменю 14 187, сояшника 40000, проса 12000, вівса 3000 пудів, а всього 69187 пудів; позагубернський: гороху 15173, квасолі 4 пуди 20 фунтів, льону 7277, кукурудзи 2452 пуди – всього 24906 пудів 20 фунтів, з-за кордону прибуло ячменю 34019, кукурудзи 403686. Загальна кількість виданого посівного матеріалу становила 531 798 пудів 20 фунтів.³⁷

Розподіл посівного матеріалу здійснювався переважно селянам, а також голодуючим робітничим містам, яким давалась позика через профспілки. Посівний матеріал видавався як у вигляді позики, так і за власний розрахунок.

Проте масштаби голоду були такі великі, що виданий у невеликій кількості посівний матеріал виявився краплиною в морі.

Визнання голоду на півдні України було багато в чому декларативним. Не всі неврожайні місцевості набули статусу голодуючих, та навіть ті, що їх набули, не отримали пільг, що надавалися голодуючим місцевостям РСФСР.

У відповідності до постанови РНК УРСР від 14 січня 1922 року, до категорії голодуючих віднесли Миколаївський повіт і частину Вознесенського. Селяни цих повітів не зібрали у 1921 році навіть посіяного зерна.

Тому зросла державна допомога населенню губернії за рахунок республіканських ресурсів. Внаслідок становище тих, хто голодував, дещо поліпшилось, хоч допомога ця була мізерна і становила лише 4,2 %. Однак і після зібрання врожаю 1922 року вони потребували допомоги.

Влітку 1922 року губернію вразив новий неврожай. Валовий збір зерна хоч втричі і перевищив минулорічний, однак становив лише 40 % від середньорічного рівня 1916 року. Нестача хліба могла бути перекрита лише за рахунок республіканських ресурсів.

Значно гіршим у цей час був стан у тваринництві. Поголів'я худоби порівнянно з 1921 роком скоротилося в губернії на 58 %, у багатьох селах збереглося не більше 10 % худоби.³⁸

Листівки в період голоду 1921-1923 років

На території губернії на початку 1922 року було створено Раду захисту дітей (Радзадіт), головним завданням якої було покращання побуту дітей. Дітей-сиріт і напівсиріт розміщували в будинках грудних дітей, дитячих будинках, інтернатах, де вони знаходились на повному утриманні.

На заклик Радзадіту про допомогу відгукнулось 16 організацій, які патрунували 2 000 дітей. У зв'язку зі значним зростанням безпритульності дітей були відкриті приймальні пункти на 300 чоловік.³⁹ Проте діти, що надходили до приймальника, були настільки виснажені, що помирали до 80 %.⁴⁰

Всього в дитячих закладах області налічувалось 16000 дітей, які знаходились у 81 закладі Миколаєва, та в 100 закладах, що діяли на території губернії. З них 20 % патрунованих.⁴¹

Політбюро ЦК КП(б)У на своєму засіданні 21 січня 1922 року прийняло постанову: «Дати директиву губкомам п'яти голодуючих губерній (Донецькій, Катеринославській, Запорізькій, Миколаївській і Одеській) провести агітацію за збір золота і срібла з церков для закупівлі зерна для голодуючих ⁴², а 28 січня на підтримку постанови затвердило таке рішення а) не перешкоджати селянам для задоволення місцевих насінневих і продовольчих потреб збирати золото і срібло з церков.»⁴³

Після досконалої підготовки, що виразилась у проведенні агітаційної кампанії по Миколаївській губернії, змішаними комісіями, що були створені при Губвідділі волкомісіях, на місцях було проведено облік церковних цінностей у церквах, синагогах, костьолах.

Перед партійними і радянськими установами губерній було поставлено завдання: «провести енергійно кампанію збирання золота і срібла з церков – на користь голодуючих, використовуючи кон'юнктуру, що склалася у зв'язку з боротьбою між автокефалістами і екзархістами.»⁴⁴

У боротьбі з церковною опозицією Центральній комісії надавалися всі повноваження, аж до адміністративного арешту за невиконання її розпоряджень.

Вилучення цінностей на території губернії розпочалось 20 квітня і викликало пасивне ставлення віруючих. У деяких місцях губернії під час вилучення дорогоцінностей пройшло декілька ексцесів, здебільшого незначних, проте слід відмітити випадок у селі Засілля (тепер Бармашово), в результаті якого була вбита відома партпрацівниця Бармашова, де намовлена церковними службовцями маса намагалась перешкодити вилученню цінностей.

У місті Миколаєві при вилученні цінностей з Олександро-Невської церкви була така ж спроба перешкодити цьому, але вжитими заходами інцидент був ліквідований.

Начальник Вознесенського повітового управління міліції повідомляв про сприятливу ситуацію при вилученні: «Повідомляю, що вилучення церковних цінностей у повіті, який довірено мені, пройшло без перешкод, за виключенням випадків, що мали міс-

Хворі на дистрофію

це в селі Болгарці (околиця Вознесенська), в с. Арбузинці, с. Покровському і Костянтинівській волості, де місцеве селянство за-протестувало проти такого вилучення, причому в перших двох пунктах інциденти були залагоджені на місцях».⁴⁵

Вилученню церковного майна в губернії сприяли також члени обновленської течії «жива церква», які намагалися захопити церковне керівництво завдяки підтримці держави.⁴⁶

На території губернії було проведено ряд судових засідань, що засудили винних, а учасників вбивства Бармашової засуджено до вищої міри покарання.

У результаті проведеної роботи по місту Миколаєву і Миколаївському повіту вилучено срібла 75 пудів, 5 фунтів, 67 золотників, 48 долей, золота 3 золотники, дрібного жемчуга 1 золотник 36 долей, 4 золоті накладки 4 золотники, 24 долі з 28 алмазами і емаллю. 1 золотий брелок з 7 алмазами – 1 золотник, 75 долей, 2 корони з 16 брильєнтами – 81 доля, 1 вінець з матерії обшитої перлами – 93 золотника. 1 золотий хрестик з 15 брильєнтами 1 7/8 карати, загальною вагою 1 золотник 18 долей. Різних дорогоцінних каменів – 3 золотники і 13 долей. Дрібної срібної монети 55 крб. 90 коп.⁴⁷

А всього по губернії зібрали срібла 275 пудів 31 фунт, 31 золотник, 10 долей, золота 14 золотників 66 долей, крім того, було вилучено ряд цінностей в різноманітних виробках, що не можуть бути виражені в повній загальній мірі цінностей. Але ці цінності, як у вигляді каменів, так і в вигляді золотих виробів, складають значну вартість.⁴⁷

Після завершення кампанії Центральна комісія з вилучення церковних цінностей запропонувала керівництву губернії повторно перевірити за інвентарними книгами наслідки вилучення, крім того, було проведено тижневик добровільної здачі церковних цінностей служителями культу, які розкаювалися в утаюванні.

У 1922 році Україну спіткав новий неврожай. Під загрозою голоду опинився ряд повітів губернії. Восени 1922 року в Центральну комісію з боротьби з наслідками голоду при ВУЦВК почали

надходити повідомлення про зростання голоду в кількох волостях Миколаївського повіту. Тільки протягом першої половини жовтня захворіло та померло 199 селян.

У звіті Миколаївської губернської комісії Центральній комісії допомоги голодуючим наводились такі факти: «Дорослого населення на кінець жовтня 1922 року було 773 180 чоловік, дітей 490332, всього 1263512 чоловік, голодувало дорослого 248 805, дітей 229 753, всього 478 558 чоловік, хворих дорослих 34 550 дітей 25 375 всього 59 925, смертність серед дорослих становила 21 977, дітей 223 722, всього 45699.⁴⁸

У січні 1923 року на території губернії зареєстровано близько 60 тисяч голодуючих. Особливої гостроти голод досяг у Калинівській волості, де недоїдало 70% населення і від виснаження померло 14 селян. На весну 1923 року голодуючими були визнані всі волості повіту.⁴⁹

Тривожні повідомлення про голод з'являються в пресі. Газета «Більшовик» 4 січня 1923 року повідомляла: «Північна частина Миколаївського повіту, що вважалася благополучною, поступово переходить на голодну пайку. Всі почали вживати сурогати.»

11 січня: «В січні поточного року в Миколаєві зареєстровано 15 випадків голодної смерті».

3 березня: «До Миколаївського виконкому знову почали надходити відомості про жахливі картини голоду. У Калинівському повіті голод «набув жахливих розмірів, нараховується 14 випадків смерті від голоду. Голодує 70% людності. В селі Пересадівці людність голодує цілком вся. Допомога «АРА» та Українського Червоного хреста незначна, задовольняє лише 10%. Потрібна негайна допомога».

6 березня: «Голод на Миколаївщині посилюється. Крім Калинівської волості, голодує ще Кисляківська. Трапляються вже випадки смерті від голоду. Кількість голодуючих за лютий збільшилась порівняно з груднем на 60%».

17 березня: «На засіданні Миколаївського політвиконкому разом з наркомюстом Скрипником стверджено: величезний го-

лод, що охопив весь повіт. Ухвалено збільшити продовольчу позику.»⁵⁰

Дата 17 березня 1923 року була останньою, коли повідомлялось про голод. Причиною цього став початок експертної комісії, тому інформація про український голод стала небезпечною, і газети надалі дають повідомлення лише про допомогу голодуючим.

Голод, що продовжувався на території області з січня 1921 року до травня 1923 року, призвів до тяжких наслідків. Вкрай було підірвано народне господарство, а головне – загинули сотні, тисячі чоловік, а в масштабах України смертність перевалила за мільйони.

Для того, щоб залікувати рани, нанесені голодом, потрібна чимала допомога інших губерній. Без їх допомоги область приречена на злигодні.

Лише після врожаю 1923 року стан на території області змінився. Збільшення зернових ресурсів на 20% дало змогу помітно поліпшити харчування населення, особливо в степових губерніях, де валовий збір зерна порівняно з попереднім роком зріс на третину.

Голод – геноцид 1932-1933 років на території Миколаївщини

Однією з найбільш трагічних сторінок українського народу є голод 1932-1933 рр. Протягом десятиріч підручники історії, засоби масової інформації не друкували жодного рядка про голодний 1933 рік – один з найстрашніших злочинів сталінщини проти власного народу. Злочину, перед яким здригається світ, і злочин, який намагалися приховати в країні, що його породила. Про страшне лихо не дозволялося відкрито говорити, навіть згадувати в офіційних документах. Проте в пам'яті очевидців, свідків тих жахливих років, яких щодня стає менше і менше, пам'ять про голод, про померлих рідних і близьких завжди існувала. Лише в період демократизації і гласності ця «біла пляма» нашої історичної науки виведена з забуття.

У кінці 1987 року тогочасне партійне керівництво України офіційно визнало, що в 1932-1933 рр. були серйозні продовольчі труднощі, а в ряді місцевостей – голод. Починають з'являтися перші дослідження, присвячені даній тематиці.

У січні 1990 року ЦК Компартії України прийняв постанову «Про голод 1932-1933 рр. на Україні та публікацію пов'язаних з ним архівних документів». Уперше партійне керівництво республіки дало політичну оцінку трагедії 1932-1933 років, розкрило її справжні причини, вказало на безпосередніх винуватців.

У постанові ЦК КПУ зокрема вказувалося :

«Визнати, що голод 1932-1933 років став справжньою трагедією народу, наслідком злочинного курсу Сталіна та його найближчого оточення (Молотов, Каганович) щодо селянства.

HUNGER, DESPAIR, DEATH IN UKRAINE AGONY

Through the hunger-stricken Ukraine troops this man sought the wife and child. He was torn from them and sent to Siberia in 1939. He walked back—1000 miles—to find that they had vanished.

Wary of the struggle, a mother sought rest by a roadside in the Ukraine. She slept and did not wake. Her baby crawled a few inches before death terrified it also.

Thomas Walker, at the right of his own life, took this photograph over Kiev, U.S.S.R., in 1939. He was later in a forced labor camp.

Death came to this peasant woman months spent in the futile search for food along the highway of agony after long enough to keep body and soul together.

Soviet Starving Tell Own Stories; Jailed for Eating Dogs

STARVATION walks through the Ukraine scenes of Soviet Russia, leaving ghastly trail of death and agony. The "1" also is the most fertile grain-producing district in the world.

The facts contained in the series of articles, of which this is the fourth, were obtained by Thomas Walker, an American newspaperman, now a resident in London, at the peril of his life.

When Mr. Walker entered Russia last Spring, he found a famine.

While photographs shown with these articles were shot under the most adverse and dangerous possible circumstances, the evidence they present is more grim and explicit than words.

One of the pictures shows about the time was the absence of any kind of food. The only thing that was left was the skin of the dog, and when still it was used as food.

There is a law in this district, which provides a penalty of three years imprisonment for eating dogs.

One family of mother and child that I visited was starving just the same. Trying to keep the little family from starving, he had eaten a dog in the village, being taken into the house at 1000 YPS.

For having a few grains of wheat in his pockets after the war, Walker was arrested by the secret police. He was sentenced to a forced labor camp.

He was later in a forced labor camp.

He was later in a forced labor camp.

He was later in a forced labor camp.

He was later in a forced labor camp.

He was later in a forced labor camp.

He was later in a forced labor camp.

He was later in a forced labor camp.

Газета «Чикаго Американ» кілька разів писала про голод в Україні

Засудити безпринципову політику тодішнього керівництва республіки (Косіор, Чубар) у проведенні хлібозаготівель. Рішуче відмежуватись від насильницьких, репресивних методів вирішення проблем суспільного розвитку.»¹

1933 рік був не лише роком катастрофи штучного голоду, не тільки роком масового вимирання українського селянства, а також роком катастрофи так званого «радянського національно-культурного будівництва» на базі компромісної «національної політики» Комуністичної партії.

Це був рік розгрому навіть самої Комуністичної партії України за так званий «націоналістичний ухил» у зв'язку з так званою «українізацією» 20-х років; це був рік масового фізичного і морального терору супроти української інтелігенції взагалі і нової «радянської та комуністичної, але національно свідомої української інтелігенції зокрема; це був рік розстрілів і самогубства

українських письменників і діячів української культури, це був рік приниження й засудження українізації та початку нещадної русифікації, початку усунення з України самої української мови, так би мовити, «розукраїнення України як нації».

Голод 1932-1933 років був наслідком розрухи, прорахунків економічної політики, що призвело до дезорганізації і деградації сільськогосподарського виробництва, непосильної для селян хлібозаготівлі, надмірний хлібний експорт, небажання колгоспників працювати в громадському господарстві, конфіскація владою продовольчих запасів з цей саботаж, результатом тодішнього політичного курсу. Безпосередньою причиною голоду стала примусова, з широким застосуванням репресій, колективізація, проведення згубної для селянства хлібозаготівельної кампанії, грубі адміністративні методи керівництва колгоспами.

AMERICAN WANT ADS

CHICAGO AMERICAN

CHICAGO, WEDNESDAY, MARCH 6, 1933 17

SECOND SECTION
NEWS, FEATURES

DELIBERATE STARVATION OF PEASANTS

This typical peasant of the Ukraine spent two years in jail, suffering untold tortures, and since his release has been fighting starvation.

This corpse is that of the father of the boy pictured at the right. The orphan child was unable even to bury his parent. There were no shovels in the village since the last raid of the GPU, and the boy could only cover the body with straw. (All photos copyright, 1933, by American Newspapers, Inc.)

This 15-year-old boy, a noticeable skeleton, his slumped shoulders, from lack of food, could not get no relief at a Baltimore hospital because his parents were Ukrainians.

Villages Depopulated by Hunger in Ukraine as Soviet Punish Their Opponents

STARVATION walks through the Ukraine section of Soviet Russia, leaving a ghastly trail of death and agony. The Ukraine is the most fertile grain producing district in Russia. The facts contained in the series of articles, of which this is the fifth, were obtained by Thomas Walker, an American newspaper man, now resident in London, in the peril of his life. When Mr. Walker entered Russia last Spring he brought to a country.

While photographs shown with these articles were obtained under the most adverse and dangerous possible circumstances, the evidence they present is more plain and indisputable than words.

Thousands are today dying here, and we doubt if any can escape from the famine in this spot of war with a foreign power. It would be safe to judge that the number of the dead is in the millions.

The first move toward my personal action. With a close friend, who had been in the region that had been hit, we went to the Soviet Union. I returned to the country.

BY THOMAS WALKER,
Noted Journalist, Traveller and Student of Russian Affairs, Who Has Spent Several Years Tackling the Walls of Soviet Russia.

JUST BABIES!

BY

Що писали про голод в Україні газети світу.
«Чикаго Америкен»

Найстрашніший голодомор 1932-1933 років носив штучний характер і забрав від 7 до 12 мільйонів українського, передусім хліборобського населення. Голод не зазіхав на людське життя вибірково. Він не оминав тих, хто піддався усупільненню, і не мстився лише тим, хто боявся колгоспу, як вогню. Класового підходу голод не знав. Він був один на всіх. Зловісно розпоширився над усім селянством, косив усіх наповал – і колективіста, і одноосібника, і сільського активіста, який вигрібав до крихти життєві припаси у свого односельця. Голод однаково нищив і тих, хто жив під сірою стріхою, і тих, хто спромігся звести у себе над головою дах з білого цинкового заліза.

Голодомор став ніби страшною межею. Життя розпалося на те, що було до того, і те, що було після нього.

А хліб був. Посеред сіл, охоплених голодом, стояли церкви з позбавленими хрестами, повні зерна. Хліб гнив у тисячотонних буртах на залізничних станціях, його переганяли на спирт, відправляли за кордон. А люди пухли з голоду. Багато сіл спорожніло, а ще більше вимерло наполовину. Найбільше вимерло селянство, яке до останнього моменту сподівалось, що партія і Сталін врятують його. Голод був запрограмований у ЦК ВКП /б/ спеціально для українців і організований в умовах дуже доброго врожаю 1932 року.

А над країною в репродуктори лунало глумливе пророчення самого генсека – «Жити стало краще, товариші, – жити стало веселіш».

Людські серця здригаються від правди про голод. Без повної правди про минуле, якою б страшною вона не була, не мислиться процес оновлення та очищення, що відбувається в Україні.

Страшна трагедія народу не піддається забуттю нації.

Уже взимку 1931-1932 років у сільській місцевості України склалось скрутне становище з продовольством, під час хлібозаготівель з багатьох колгоспів викачали навіть продовольче зерно. Тому навесні 1932 року в багатьох районах України спалахнув справжній голод з численними випадками людодства.

На першій конференції КП /б/У вказувалось на те, що в ході хлібозаготівель 1931 року на керівні кадри районів і сіл здійснювався величезний адміністративний тиск, аж до зняття з постів, виключення з партії, віддачі під суд за невиконання плану. А самі плани були непосильні. Нерідко в колгоспах, які перевиконували зобов'язання, вивозився насіннєвий фонд для виконання зустрічних планів. Основна вада заготівель в резолюції конференції характеризувалася чітко: «План хлібозаготівель розверстано на райони і колгоспи, і проводили його не організованим порядком, а за «принципом» зрівнялівки, проводили механічно, незважаючи на стан кожного окремого району, кожного окремого колгоспу.² Делегати конференції з тривогою говорили в присутності Кагановича і Молотова про катастрофічне становище в сільському

Діти , кинуті напризволяще

господарстві. Однак Сталін продрозкладку не скасував. Єдиною поступкою був дозвіл торгувати за цінами попиту і пропозиції після того, як селяни виконають план хлібозаготівель. На спроби селян здійснювати саботаж у відношенні хлібозаготівель один з керівників республіки С. Косіор заявляв: «Селянин приймає нову тактику. Він відмовляється збирати врожай. Він хоче згноїти зерно, щоб задушити Радянський уряд кістлявою рукою голоду. Але ворог прорахувався. Ми покажемо йому, що таке голод. Ваше завдання покінчити з куркульським саботажем урожаю. Ви мусите зібрати його до останньої зернини і відразу відправити на заготівельний пункт. Селяни не працюють, вони розраховують на попередньо зібране зерно, яке вони заховали в ямах. Ми повинні примусити їх відкрити свої ями.»³

Слабка матеріальна зацікавленість колгоспників у результатах своєї участі в колгоспному виробництві, серйозні недоліки в організації праці і розподілі прибутків призвели до того, що рівень трудової дисципліни в колгоспах у 1932 році впав до найнижчого.

У 1932 році більшість колгоспів, що існували на території області, перейшла до організації оплати за трудовнями. Проте в самому порядку нарахування їх існувало багато недоліків. Один з найсерйозніших – дискримінація праці польових працівників, викликана насамперед бюрократизацією управлінської сфери через відсутність справді демократичних норм у примірному Статуті сільськогосподарської артїлі. За першу половину 1932 року в колгоспі ім. Ворошилова (с. Кримка Первомайського району) на польових працівників припало тільки 800 трудовнів з 2700, а в колгоспі ім. XVI партз'їзду (с. Вітольдів Брід того ж району) – 4 тисячі з 13300. Більшість трудовнів «заробив» управлінський та обслуговуючий персонал.⁴

Збір врожаю влітку і восени 1932 року відбувався повільно, з великими втратами зерна. Скиртування скошених зернових культур велось недбало. Під час молотьби в полові залишалося більше 20 відсотків зерна. У середовищі колгоспників проявляється психологія безвідповідального ставлення до громадського майна і худоби,

байдужості до всього, що перебувало за межами власного господарства. Незважаючи на те, що в регіоні був непоганий урожай зернових, мали місце випадки, коли колгоспники припускали втрату вирощеної продукції. Так, з Очаківського району наркомзем УРСР одержав таку інформацію: «Десятки гектарів скошеного хліба лежать у валках і псуються під дощем. Скирдувати ще не почали. Вистигли вже ярі, які треба косити. У колгоспі «Червона Україна» немає жодного валка, щоб колеса трактора не переїхали. З тракторної бригади заявляють: «Хай гине, все одно і це заберуть».⁵

Вмирали скрізь: у хаті, на вулиці, в полі

Однією з причин кризових явищ у сільському господарстві стали насильства над селянством, репресії, грубі адміністративні методи керівництва колгоспами в Новобузькому, Миколаївському, Володимирівському, Очаківському та інших районах.

Керівництво більшості колгоспів, розуміючи, що в умовах неурожаю розраховувати на допомогу з боку держави не доводиться, в першу чергу турбувалося про утворення в своїх господарствах натуральних і насінневих фондів, про авансування колгоспників, тим більше, що в липні 1932 року вперше за час суцільної колективізації дозволили видати членам колгоспів як аванс щодо натуральної оплати трудоднів 10-15 % фактично обмолоченого хліба. В результаті щомісячні плани вивозу хліба державі на заготівельні пункти не виконувалися.

На 1 вересня заготовили 7144 т, що становить 81,7%. Бюро міському партії прийняло рішення: «якщо протягом 5 днів не буде виконано плани хлібозаготівель притягнути до суворої відповідальності керівників і секретарів парторганізацій колгоспів.

Органам міліції, ДПУ, прокуратурі потрібно надати допомогу по вжиттю адміністративних заходів до злісних нездатчиків хліба».⁶

Бюро Миколаївського міського КП/б/У, міськрада змушені на сумісному засіданні 7 жовтня 1932 року визнати, що стан сівби в районі незадовільний. Основна маса сільрад, радгоспи та колгоспи не виконали директив партії та уряду в справі проведення осінньої сівби, і тому на 7 жовтня в цілому по колгоспах виконано план на 36,5, по радгоспах на 18,8, по одноосібниках на 9,6 %.⁷

У низових партійних і радянських працівників ще на етапі доведення плану до кожної сільради виникли сумніви щодо реальності їх виконання. Ряд голів колгоспів Березнегуватського, Привільнянського районів прямо заявляли про нереальність доведених планів, про те, якщо забрати до зернини з колгоспів, в тому числі і фуражне зерно, і насінневий фонд, плани не будуть виконані.

Така реакція місцевих керівників не була випадковою. Адже вони знали реальний стан економічної спроможності своїх кол-

Одна з жертв голодомору

госпів. Відчули і те, що при продрозкладці з повним нехтуванням інтересів сільських трудівників підірвали віру людей у колгоспи.

Негативного роду інформація доходила до Сталіна і його оточення, які розуміли, що хлібозаготівельна кампанія може завершитися невдачею. Почались пошуки винуватців. Ними стало куркульство, що давно вже було експропрійоване в ході суцільної колективізації, та його агентура в сільськогосподарських артілях.

Для злому опору «класового ворога» стали застосовувати надзвичайні методи хлібозаготівель. На відміну від адміністративних заходів 1928-1929 років репресії спрямовані не тільки проти заможного селянства, а практично проти всіх колгоспників та одноосібників.

У боротьбу за виконання планів хлібозаготівель був приведений весь державний апарат примусу, включаючи місцеві партійні органи влади, міліцію, ДПУ.

*Такі жахливі сцени на вулицях міст і сіл України
можна було побачити дуже часто*

Так, зокрема, в доповіді Миколаївського міськкому КП/б/У. від 30.02.1922 року «Про перебіг хлібозаготівель» говорилось: «За те, що партосередок с. Матвіївки не зумів по-більшовицьки мобілізувати колгоспний бідняцько-середняцький актив на справжню боротьбу за цілковите виконання плану хлібозаготівель, по-опортуністичному поставився до хлібозаготівель, наслідком якого на 10.01.32 р. план виконано на 81,1 % з пшениці, секретаря партосередку Кліментьєва з партії виключити, партосередок розпустити, а справу про перебування членів цього осередку передати до МКК».⁸

Була прийнята сумісна постанова міськпарткому і міськради «Про колгоспи і одноосібників, які не виконують завдань по зернозаготівлі державі», в якій говорилось:

Зобов'язати голів сільських рад оштрафувати артіль «День врожаю» В.-кутської с/ради, «Майбутність» Галицинівської с/ради, «Новий шлях» Тернівської с/ради за невиконання завдань по хлібоздачі грошима в розмірі ринкової вартості недовиконаної частини зобов'язань цих колгоспів, попередивши останніх, що якщо ними

не буде в найближчі дні повністю виконане завдання по хлібозаготівлі, до них будуть прийняті всі заходи, передбачені законом.

Запропонувати головам с/рад Варварівської, В.-Кутської, Костянтинівської, Пересадівської, Широкобалківської негайно оштрафувати одноосібні господарства, що не виконали завдання по хлібозаготівлі до 3-х кратного розміру ринкової вартості недовиконаної частини зобов'язань, попередивши їх, що у випадку повторення невиконання в строки зобов'язань по поставці зерна вони будуть притягнуті до судової відповідальності.

Щодо куркульських господарств, які не виконали завдань, негайно оштрафувати в 5-ти кратному розмірі ринкової вартості і притягнути до відповідальності по частині 2 статті 58 Кримінального кодексу УРСР».⁹

До бригад з викачування зерна, або, як їх називали в народі, «буksирів», ввійшли тисячі активістів сільрад і колгоспів. Контролювати їх дії з Миколаєва партійні і радянські органи надсилали уповноважених.

Люди помирали цілими родинами в хаті чи на подвір'ї

*Люди шукали хліба на полях, а не знайшовши,
там же і помирали*

Ці бригади складалися з таких осіб: одного члена виконкому сільради або просто будь-якого члена сільради, двох-трьох комсомольців, одного комуніста та одного вчителя школи. Часто туди входили голова або ж один із членів правління колгоспу, а під час літніх канікул і кілька учнів.

Крім того, кожна бригада мала так званого «спеціаліста» з пошуку зерна. Він був озброєний довгим металевим щупом, яким перевіряв наявність прихованого зерна.

Лише майже через 60 років у пресі з'явилися свідчення громадян про діяльність буксирних бригад.

Жителька села Криве Озеро В.А. Підвальна згадувала: «Були створені бригади по так званому розкуркуленню. Забирали хліб, одяг, все, що попадало під руки, залишалися голі стіни.

Пам'ятаю добре, як було наказано відвезти хліб державі. Батько зразу це зробив, залишив дещо, щоб дожити до нового врожаю. Коли прийшли забирати останнє, не повірили, що більше нема

хліба, і шукали в землі. Вирили в хаті яму в ріст людини, але там хліба не було. Та яма зяяла в хаті незагорнута кілька років. Шукали в хаті, на горищі, виламували сволки на горищі, вистукували підлогу в хаті».¹⁰

Житель села Каширівка Казанківського району О.І. Шелест згадує про ті часи так: «Колгосп у нас був невеликий, до 30 дворів. Добре пам'ятаю, що в 1932 році урожай у нас був непоганий, план хлібоздачі колгосп виконав без затримки. Потім довели нам другий план, який теж виконали, хоч у коморі колгоспу залишилося зовсім мало зерна, якого вже не вистачало на весняну сівбу. Та не судилось і тому зерну довго лежати в коморі. Приїхала валка підвід, все зерно вимели з комори і відвезли на державні склади.

Після цього взялися чистити двори колгоспників. Було організовано бригади, які, як правило, трусили хліб в іншому колгоспі. А в наш колгосп приїхала бригада з іншого села, Новогригорівки – другої, вона була озброєна штирями, крючками та іншим знаряддям. Не пропускаючи жодного двору, проводили трус, колупались у соломах, купах сміття. У хатах перевіря-

Ціла родина вмирає з голоду в хаті на печі

Дорога у нескінченний світ

ли казани, миски, відра, і де хоч півкіла було сховано зерна, все витрушували і забирали. Таким шляхом очистили наше село повністю.»¹¹

Уповноважені та інші особи з числа партійного та комсомольського активу, командировані для проведення заготівель, не мали права залишати село ні на день без дозволу на те відповідного партійного чи радянського органу.

Раз на тиждень, а з початку 1933 року раз на 3 дні, кожний уповноважений повинен надсилати в райком партії звіт про свою роботу з точним зазначенням кількості заготовленого хліба. Голови сілрад надавали оперативну інформацію про хід хлібозаготівель райвиконкомам щодня. Участь у хлібозаготівельній кампанії розглядалась як найвідповідальніше партійне доручення, і той, хто не зміг його виконати, міг назавжди поставити хрест на своїй подальшій кар'єрі.

Недостатня активність у «викачуванні хліба» у колгоспах, колгоспників і одноосібників, будь-які спроби захистити селян від жахливих наслідків проведення політики продрозкладки суворо переслідувались.

Газета «Вісті ВУЦВК» за 27 листопада 1932 року повідомляла про репресивні заходи щодо комуністів за невиконання хлібозаготівель у статті «Викрити, розтрощити, вигнати геть з лав партії підсобників класового ворога». Колгоспи Снігурівського району, що закінчили молотити, здебільшого припинили продавати хліб державі. Голова артіль «Дванадцятиріччя Жовтня», член партії Яловенко заявив, що він зниження плану не потребує, бо однаково хліба не здаватиме державі.

У Карпівській сільраді комуністи з артіль «Третій вирішальний» категорично відмовились виконувати план. В організаціях

*Сотні тисяч голодних дітей-сиріт
підгодовували у сільських притулках*

Жінка, шукаючи колосків у полі, впала і померла в борозні

Снігурівського району маємо таких комуністів, як Григорій Скок (бригадир), що служив у Григор'єва, його брат (член управи артілі), що добровільно служив у Петлюри.

«Я краще кину партквиток, а хліба не возитиму», – заявляє комуніст Бабенко, голова артілі «Хлібороб».

Комуніст Віскорка одверто закликає не здавати хліб. Голова артілі «Світле життя» Манько заборонив далі перемолочувати солону, бо «все рівно примусять цей хліб відвантажувати на елеватор».¹²

У комплексі заходів, спрямованих на повне вилучення зерна в колгоспі, було перерахування до фонду хлібозаготівель всіх утворених натуральних і насіннєвого фондів (включаючи і фонд громадського харчування), сплату великих штрафів зерном у випадку невиконання плану м'ясопоставок тощо.

По колгоспних коморах нищпорили десятки комісій і уповноважених. «Червона мітла», як тоді називали цих грабіжників, вимела зерно так, що в колгоспах не залишилося ні продовольства, ні фуражу, ні насіння.

З початком хлібозаготівельних кампаній фактично заборонили торгівлю хлібом і хлібопродуктами на колгоспних ярмарках.

Та плани вимученим селянам були не під силу. У голодуючу Україну прибула надзвичайна комісія на чолі з Молотовим. Приїхала до Харкова з особистим і категоричним наказом Сталіна – взяти український хліб за всяку ціну, шляхом найжорстокіших репресій.

Сьогодні ми знаємо чимало фактів, які говорять лише про злочинний характер діяльності комісії Молотова, про небачену жорстокість, з якою вона викачувала хліб з голодуючих селян. І допомагала їй у всьому місцева влада.

Саме в розпалі молотовської вакханалії на селі в Харкові 6 грудня 1932 року була прийнята постанова «Про занесення на чорну дошку сіл, які злісно саботують хлібозаготівлю» за підписами В. Чубаря і С. Косіора.

За цією постановою було занесено село Піски Баштанського району.

У таких селах заборонялось проведення кооперативної і державної торгівлі, із сільських споживчих товариств вивозили всі

Людина помирає від голоду в ліжку

*Опухлі від голоду діти чекають смерті,
ніякої допомоги не дочекавшись*

промислові і продовольчі товари, а щоб одноосібники чи колгоспники не могли купити щось із харчів у сусідніх селах чи місті, виїзд за межі даного села заборонявся, припинялась видача кредитів, позбавлялись права виплати кредитів за простроченими закладними та іншими фінансовими зобов'язаннями.

Цей страшний документ направлений на поголовне знищення цілих сіл разом з населенням – від грудних дітей до сивих старих.

У кінці грудня 1932 року репресивний захід набув значного поширення, своїми рішеннями право занесення сіл на «чорну дошку» почали здійснювати райвиконкоми.

З особливою люттю хлібозаготівля здійснювалась щодо селян-одноосібників. Мова йшла не просто про те, щоб примусити од-

ноосібні господарства виконати плани, але й облишити індивідуальну працю і вступити до колгоспу. Контракційні зобов'язання одноосібникам були встановлені абсолютно нереальні.

За середньою врожайністю зернових культур у 1932 році 8,5-10 центнерів з гектара одноосібник мусив продати державі за цінами у 20-30 разів нижчими за ринкові, знов-таки з розрахунку з гектара, 5-6 центнерів, тобто дві третини врожаю. З тієї меншої частини, що залишалась у господарстві, одноосібник повинен був прохарчуватися з сім'єю, залишити зерно на насіння, на фураж та щось продати, щоб сплатити грошові податки, не кажучи вже про купівлю продтоварів. Не дивно, що в середині листопада 1932 року план хлібозаготівлі по одноосібному сектору виконаний на 29,3%. Саме одноосібники на собі відчули всю безжалісність сталінської репресивної машини. У сілради, де процент виконання од-

Голодні діти в будинку дитини чекають на їжу

Опухла від голоду людина в останні хвилини перед смертю

ноосібними господарствами хлібозаготівлі був низький, окрім уповноважених райкомів і райвиконкомів, направлялись спецгрупи ДПУ, щоб виявити «злісних нездатчиків», заарештовувати їх у найстисліші строки, оформити відповідні звинувачувальні висновки. У зв'язку з тим, що суди не встигали розглядати справи, пов'язані з хлібозаготівлею, у листопаді 1932 року почали діяти виїзні сесії райсудів. Як констатувала постанова Миколаївського міськпарткому, судово-слідчі органи мляво реагують на факти нездачі, нищення врожаю, затягують розгляд справ. Суду запропоновано розглядати справи протягом 24 годин.¹⁴

Смертність від голоду почалася вже в перші місяці діяльності молотовської комісії. З березня 1933 року вона стала масовою майже всюди. Органи ДПУ реєстрували численні випадки людоїдства і трупойдства. Прагнучи врятувати від голодної смерті хоч дітей, селяни везли їх до міста і залишали в установах, лікарнях, на вулицях. Беззахисні діти нерідко ставали здобиччю кані-

балів. Найвищої точки голодомор досяг у літні місяці 1933 року, навіть коли з'явилися перші овочі, фрукти, ягоди. Виснажені організми голодуючих не могли чинити опору різноманітним інфекційним хворобам.

У ці трагічні місяці Сталін спромігся визнати тільки «харчові труднощі в ряді колгоспів». У промові на організованому партапаратом Всесоюзному з'їзді колгоспників-ударників 19 лютого 1933 року він цинічно заявив людям, які приїхали в Кремль з голодуючих областей: «У всякому разі порівняно з тими труднощами, що їх пережили робітники 10-15 років тому, ваші нинішні труднощі, товариші колгоспники, здаються дитячою іграшкою.»¹⁵

Вилучивши з села не лише товарне зерно, але й фактично майже все продовольство, перекривши селянам можливість виїжджати за межі своїх районів, щоб там купити щось їстівне, органи влади в центрі і на місцях приречили населення на вмирання. В

*Траплялися людодїства. Знайдено вже пошматовану
людину, готову до варення*

*Так виглядали мешканці сирітських разподільників,
в яких перебували сотні голодних і опухлих дітей*

кінці 1932 року – на початку 1933 року в селах Миколаївщини почався масовий голодомор.

Масове вимирання жителів села фактично почалося на початку березня 1933 року.

«Коли розтанув сніг, почався справжній голод. У людей розпухли обличчя, ноги та животи. Вони не могли втримати сечі і тепер усе начисто поїли. Ловили мишей, щурів, горобців, мурашок, земляних хробаків. Мололи кістки на борошно, і робили те саме зі шкірами та підошвами від взуття. Обтирали старі шкіри та хутра, щоб приготувати якусь собі подобу локшини, і варили клей. А коли зазеленіла трава, почали викопувати коріння, їсти листя. Вживали все, що було: кульбабу, реп'яхи, проліски, іван-чай, амарат та кропиву».

Липа, акація, щавель, кропива та інші рослини, які тепер складали основний раціон селянських родин, не мали в собі багато

білків, тому варили слимаків, юшку споживали, а хрящове м'ясо дрібно рубали, перемішували з листям і їли. Це сприяло набряканню тіла та сприяло виживанню.

Щоденно у кожному селі ховали в братських могилах померлих від голоду селян. Один з очевидців згадує: «У село Широка Балка я приїхав увечері. Зі сходом сонця мене розбудили незвичні для міського вуха звуки: «жальбно дзвонили церковні дзвони, як за покійником. Дев'ять покійників за день у цьому невеличкому селі, а завтра теж, що і сьогодні.»¹⁶

Пухлі люди лежали у дворах, хатах, на вулицях. Влада ніяких заходів не вживала. Померлих вивозили підводою. У викопані ями скидали по 10-20 чоловік, поки не буде повна яма. Померлих ховали без труни, замотували в рядно.

Жінка ховала чоловіка і поклала поруч з мерцем ще живу дитину років шести. Мати сказала, що вона все одно помре.¹⁷

*Дім сиріт не був забезпечений повноцінним харчуванням.
Опухлі і голодні діти вмирали з голоду...*

Майже в кожному колгоспі з'явилися штатні посади – збирачі трупів. Цим колгоспникам давався денний наряд: збирати по хатах і по вулицях мерців, відвозити на кладовище і там закопувати у братських могилах. За цю сумну працю їм давали 300-500 грамів хліба.¹⁸

Люди тихо вмирали, а живим було байдуже, бо вони божеволіли і дичавіли від голоду.

Коли були не в силі викопати яму, тіла померлих просто присипали землею, а на ранок могили часто були розриті зголоднілими собаками, яких ще не з'їли люди.¹⁹

Тижнями в хатах лежали трупи, що розклались, нестерпний запах стояв за межами сіл.²⁰

А в цей час баштанська газета «Під прапором Леніна» писала: «Повернуто в с. Леніно незаконно одержаного хліба 23,6 ц, добровільно здано краденого хліба 6,7 ц, в с. Новогорівка – 52 ц, добровільно повернуто 72 ц.»²¹

Жертви голоду

Почало постигати жито. Живі почали відходити від голоду, і це був жах. Поверталася свідомість, а з нею – вся гірка дійсність. По селі чулися відчайдушні крики, на цвинтарі голосили жінки, а чоловіки прикривали майже відкриті трупи, ставили дерев'яні хрести. Життя поверталось повільно і тяжко.

Ще довго стояли хати-пустки, в яких вмерли цілі сім'ї, а потім розвалилися.

Останнім засобом, щоб хоч трохи виправити своє становище, до якого змушені вдатися селяни, був продаж чи обмін будь-чого із свого особистого майна. Жінки видобували зі скринь святковий одяг, хустку, скатертину – все, що можна було обміняти на шматок хліба. Це було останнє джерело порятунку.

Страх голодної смерті, жорстокі репресії в одних людей паралізували силу волі, породжували безнадійний фаталізм, інші ж всупереч усьому боролися за виживання. Після кількарічної діяльності ДПУ з вилучення і знешкодження «ворожо-класового елементу» опір селянства хлібозаготівлям вже не міг набрати таких активних форм, як у 1929-1930 рр.

Однак подекуди колгоспники та одноосібники вдавалися до масових виступів проти викачування хліба, що викликало серйозну стурбованість влади. Так, в розпал голоду в кінці квітня 1933 року, згадує американський дослідник голоду 1932-1933 років Жан Конвест, відбувся бунт у селі Нововознесенськ Миколаївської області, люди напали на зерновий відвал (який уже гнив просто неба), і тоді їх скосили кулеметним вогнем охоронники ОДПУ.²²

Жителі області писали листи до редакцій газет, до ЦК ВКП(б) і КП(б)У, намагаючись привернути увагу до жахливого стану подій на селі. Проте часто такі повідомлення залишались без відповіді, а самих скаржників піддавали суворим репресіям.

Так, члени комуні ім. Леніна в телеграмі до редакції газети «Шлях індустріалізації» писали:

ГОЛОДУЄМО!!!

Повідомляю всі Миколаївські організації, що члени комуні ім. Леніна Тернівської сільради дуже голодують, вже 4 дні як не

бачать навіть крихти хліба. Просимо Миколаївські організації звернути на це увагу та дати негайно допомогу.

7.03.1933 р.

Члени комуни.²³

В анонімному листі до ЦК КП(б)У із Снігурівки писалось: «З самого початку ми стояли за Радянську владу і зараз не хочемо, щоб вона втрачала авторитет, але ми вже не в силах терпіти й просимо звернути увагу: у нас уже пухлі від голоду діти. Нас 284 чоловіка, щоб поодинці нас не брали в ДПУ, ми не підписуємось».²⁴

У своєму листі, датованому 12 квітня 1932 року Центральному комітету Всесоюзної комуністичної партії більшовиків, Мусієнко Федір з села Кумари Первомайського району писав:

«Товариші! Наряду з ростом і розвитком колгоспного руху є цілий ряд ненормальностей, які обурюють самих колгоспників і які своїми лівоопортуністичними тенденціями протиставляють масу проти Генеральної лінії партії.

Товариші! Я наведу вам цілий ряд фактів, про які ви можете переконатися через спеціальне розслідування. Товариші! Я поставлю цілий ряд запитань, на які ви повинні відповісти через пресу.

1-е питання: Чи знає Центральний Комітет ВКП(б) про факти знущання над колгоспниками і чи допустимі такі факти в Країні Рад, де влада належить робітникам і селянам, де процвітає соціалістичне будівництво, де волею робітничого класу будується 5 за 4 роки. Наприклад, по УРСР Любашівському районі (нині Врадіївський район) Маловрадіївської сільради, хутір Андріївка колгоспники з'їли дохлу кобилу, до цього їх привели злидні і голод.

2 – Чи знає ЦК ВКП(б), що у вищезазначеному районі колгоспники серед лютої зими йшли на поле шукати звтрачені при зборі врожаю качани кукурудзи, щоб прохарчуватися хоч би один день.

3 – Чи знає ЦК ВКП(б), що колгоспник після колгоспної худоби працює на сто грамах гречаного хліба цілий день.

4 – Чи знає ЦК ВКП(б), що в ряді колгоспів напередодні посівної кампанії було поставлено питання так, що насіння в колгоспі забрали, а про хліб потім будемо говорити.

5 – Чи знає ЦК ВКП(б), що в ряді зсипних пунктів хліб згнив, не дивлячись на те, що в ряді колективних господарств було забрано останній центнер насіння. До чого це все ведеться? Це веде, по-перше до злигоднів самих колгоспників, по-друге, до незадоволення радянською владою взагалі і до комуністичної партії зокрема. Питається: до чого це веде? До цього ведуть окремі комуністи, які недооцінюють генеральної лінії партії, які своїми лівоопортуністичними тенденціями розхитують Генеральну лінію партії, які грають на руку класовому ворогу, бо класовий ворог цим випадкам радий, що колгоспники пухнуть з голоду, й насправді якщо подивитись по Любашівському району середня врожайність 20 ц з гектару, а колгоспники сидять без хліба і насіння – їдять все, чого не було написано навіть в історії.²⁵

Вилучення насіннєвого фонду в рахунок виконання хлібозаготівельного плану створило нову проблему. Треба було готуватись до сівби. А в 1107 колгоспах, які об'єднували 124,4 тисячі селянських господарств, було лише 12% потрібної кількості насіння.²⁶

Надії на державну допомогу не було, оскільки ще 23 вересня 1932 року Сталін провів постанову РНК СРСР і ЦК ВКП. «Ряд місцевих організацій звертається до РНК і ЦК за насіннєвою позичкою для радгоспів і колгоспів. Оскільки урожай цього року є задовільним, а урядом встановлено для колгоспів зменшений план державних хлібозаготівель, який повинен виконаний повністю, РНК і ЦК постановляють:

1. Відхилити всі пропозиції про видачу насіннєвої позики.

2. Попередити, що в поточному році ні радгоспам, ні колгоспам насінпозичка не буде видаватися ні для озимого, ні для ярового посіву».²⁷

Вилучивши з села весь хліб, влада в умовах, коли почалася масова смертність населення від недоїдання, вчасно не організувала

надання харчової допомоги голодуючим. Це була одна з найважливіших причин голодомору. Про опухлих від голоду колгоспників і одноосібників згадали лише напередодні весняної посівної кампанії 1933 року, коли стало очевидним, що вона без мінімальної харчової допомоги сільським трудівникам буде просто зірвана.

При створенні пунктів громадського харчування спочатку керувалися тим же «класовим підходом» щодо визначення контингенту їдців. Уповноважені райкомів партії і райвиконкомів пильно стежили за тим, щоб продовольство потрапило лише до тих, хто вже має всі ознаки помираючого.

У листі Миколаївського міському КП(б)У секретарям партосередків та уповноваженим міськкому щодо забезпечення в першу чергу продпунктами харчування тяжкохворих за 21 квітня 1933 року говорилось: «Якщо на ґрунті голоду буде хоча б один смертний випадок у вашому селі, безумовно, керівний склад буде виключений з партії та відданий під суд. Крім того, вважаємо необхідним попередити, що продовольча допомога в травні буде дуже незначною і вам належить прийняти заходи до мобілізації всіх внутрішніх резервів»

Секретар Миколаївського міського партійного комітету Шульгін.²⁸

Непростою виявилась проблема охорони від голодуючих достигаючого врожаю. В архівах є багато судових справ із звинувачення тих, хто хотів знайти їстівне на колгоспних полях, а також тих, хто намагався захистити голодуючих від сталінського закону про охорону колгоспного майна.

У селі Козирка Очаківського району мати, яка посилала свою одинадцятирічну дитину зрізати колоски, була ув'язнена на 2,5 роки.

Бюро міськкому партії відмічало:

Відмітити, що за останній час факти нищення врожаю по району збільшились, особливо в артілях Балабанівської, Святотроїцької і Богоявленської сільрад. Партійна організація цих колгоспів не вжила всіх заходів, щоб не припустити розкрадання і нищення врожаю, рішуче і вчасно не реагує на окремі випадки, що мають

місце, особливо останніх днів, не підносить цієї справи на принципову височінь, не організовує лютості мас проти таких фактів.

Судово-слідчі органи дуже мляво реагують на факти нищення врожаю, затягують справи розслідування.³⁰

Під час косовиці хлібів у врожайному 1933 році знаходили в посівах мерців. Це люди, гнані голодом, добиралися до поля, м'яли колоски і їли зерно молочної стиглості й тут же помирали.

Урожай 1933 року був рекордним. Пухлі від голоду люди, не шкодуючи себе, працювали до безтями, багато навіть ночувало у степу. Тоді на кожен трудовень давали по 13 кг зерна. Всі, хто залишився живим, мав змогу їсти хліб.³¹

У своїх спогадах житель села Лиса Гора Первомайського району Іван Гаврилович Баташан розповідає, як селяни сприйняли «нове сталінське життя», про що свідчать прислів'я і приказки, складені в ті часи:

«Стережись, бабо, буксир іде, вповноважений веде. Буксир ходить попід хати, щоб у людей хліб забрати.

Буксир весь хліб забирає, хай люд з голоду вмирає

Де буксир господарює, все село почує: там і крики, і плач, і виття собаче.

Наш сусід уже здурів і дітей своїх поїв.

Лободи накришила, соломи натовкла і плетиків спекла – ото їжа така.

Сидить баба в бур'яні та рахує трудодні.

Врахувала триста день – дайте хліба хоч на день.

Не збирайте колоски, бо підеш у Соловки.

Ні корови, ні свині, тільки Сталін на стіні.

Трудоднів я маю густо, та в коморі в мене пусто.

Нині таке життя маєм: ліг в світлиці, а встав в темниці.

Та інші. 32

Для вільного продажу на місто Миколаїв щодня виділялось 70 тонн хліба на день, а для навантаження на пароплави і наступної відправки на експорт на елеватор завозилось в листопаді 1933 року по шість тисяч тонн зерна на добу.³³

Репресивна у своїй основі хлібозаготівельна кампанія 1932-1933 років, яка була організована і здійснена сталінською адміністративно-командною системою, породила голодомор, за своїми наслідками тотожний геноциду. Величезні людські втрати понесла і Миколаївщина. Встановити точну кількість громадян, які загинули в ті трагічні роки, практично неможливо. По-перше, відомості про наслідки голодомору протягом десятиліть Радянська влада оберігала як найважливішу державну таємницю. Ще в 1934 році всі документи про облік померлих під час голодомору 1932-1933 років були вилучені з органів ЗАГС та сільрад співробітниками НКВС і назавжди зникли.

По-друге, тоді ще область як адміністративно-територіальна одиниця не існувала, територія знаходилась у складі Одеської області. Так, за даними державної статистики, в 1927 році в Одеській області померло 52,6 тисячі, в 1931 році – 46,4 тисячі, і в 1933 році – 159, 3 тисячі чоловік.

Скорочення чисельності населення Миколаївщини йшло, насамперед, за рахунок зменшення числа жителів, в сільській місцевості за період з 1926 по 1939 р. не спостерігався навіть наймінімальніший приріст населення.

Тоталітарна система, безжалісно пограбувавши колгоспників і одноосібників в час хлібозаготівельної кампанії 1932-1933 років, залишила їх без належної продовольчої допомоги і тим самим прирекла селян на вимирання.

Голод був наслідком спроби здійснювати соціалістичне будівництво воєнно-комуністичними методами. Проте примусова колективізація і накладена на колгоспи продрозкладка призвели до глибокої деградації сільського виробництва, яка так дорого обійшлася українському населенню.

Трагедія українського села, та й не тільки українського, бо сталінська антиселянська політика не знала національних кордонів, була схована під таємничим покровом забуття, який тривав майже 60 років.

Сьогодні ми прагнемо чесно і гласно прочитати цю трагічну

смертну історію українського народу, робимо спробу внести міру вини тодішнього керівництва країни, керівництва республіки в цілому і кожного зокрема. Цього вимагає правда історії, наш час. Лише з урахуванням минулого, в тому числі і тих драматичних подій, що дав нам 1933 рік, ми можемо йти у майбутнє.

Голод 1946-1947 років – трагічна сторінка в історії Миколаївщини ХХ століття.

Серед малодосліджених проблем історії України є такі, що стосуються повоєнної відбудови сільського господарства. Тоталітарна система, засоби масової інформації тривалий час замовчували голод, що лютував в Україні в 1946-1947 роках, муки і поневіряння трудівників сільського господарства. Жителі Миколаївщини старшого покоління ще досі пам'ятають виснажену від спраги землю, поріділі колоски на колгоспній ниві, голодний блиск запалих очей дітей, жінок, передчасні могили жертв дистрофії. Ті жахливі події стривожено звучать в устах очевидців і потерпілих від тієї трагедії та несміливо промовляються в скупих публікаціях письменників, публіцистів, журналістів.

Аналіз документів, які знаходяться в обласному державному архіві Миколаївської області, переконливо свідчить, що голод мав штучний характер, як і голодомор 1932-1933 років. Це була акція, спрямована проти певної етнічної групи, саме українців, маючи на увазі не лише фізичне, економічне та політичне ослаблення народу, шляхом фізичного винищення його представників.

У листопаді 1996 року минуло 50 років з дня спільної директиви Ради Міністрів колишнього СРСР та ЦК ВКП(б) про збільшення хлібозаготівель та посилення відповідних репресій щодо сільського населення України. Директива, підписана Сталіним і Ждановим, забрала у десятків тисяч і тисяч українських селян, переважно дітей, жінок, непрацездатних інвалідів війни, останню

надію залишитися живими. Для сотень тисяч українців почався страшний період зими, весни 1946-1947 років.

Цим документом фактично вдруге було запущено жакхливий механізм штучного голодомору. Сільському населенню було знову винесено смертний вирок.

Люди, що уцілили серед небезпеки війни, опинилися перед лицем повільної, невмолимої та жакхливої смерті.

Фактично голодомор 1946-1947 років був каральним заходом взамін невдалої, але відомої спроби виселити українців у 1944 році до Сибіру разом з татарами та північно-кавказькими народами як нелояльний і ненадійний народ. Збереглися підписані маршалом Жуковим розпорядження щодо цього. Тоді цей маневр не вдався через неможливість віднайти достатню кількість залізничних ешелонів для швидкого вивезення населення. Однак саме існування таких напівбожевільних, суто фашистських планів свідчить про атмосферу найдикішого шовінізму та національної ненависті, яка панувала в той час серед тодішньої московської еліти.

Голодомор 1946-1947 років намагаються пояснити так само, як і всі інші: неврожаї, непоінформованість Сталіна, членів Політбюро.

Однак це важко узгоджується з тим, що в інших районах СРСР, де також була засуха, голоду не було, більш того, Москва активно експортувала і навіть роздавала хліб своїм новоявленим комуністичним друзям у Східній Європі і не лише в ній.

Надзвичайно тяжким залишалося становище з трудовими ресурсами на території області. Під час окупації було знищено 105 тисяч громадян області, 79 тисяч загинули на фронтах Другої світової війни. З перших днів визволення Миколаївщини від німецько-фашистської окупації трудівники села, напружуючи останні сили, відбудовували зруйноване в роки війни господарство.

Чимало працездатних чоловіків з колгоспів залучили до відбудови промисловості. Щорічно тисячі осіб сільської молоді мобілізували до промислових ремісничих училищ та шкіл ФЗУ.

Як свідчать дані Миколаївського обласного державного архіву, в період з 1944 по 1947 рік з Миколаївщини до шкіл було направлено 15,8 тисячі юнаків і підлітків. Переважна більшість тих, що закінчували школи, на село вже не поверталася. Тому основну робочу силу в колгоспах становили жінки. Щоб отримувати стабільні врожаї хліба, потрібні були серйозні заходи зі зміцнення матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва, економічні важелі стимулювання праці колгоспників. Проте відбудова сільського господарства без належних капіталовкладень пішла повільно.

На пленумі обкому партії 5 березня 1946 року в доповіді першого секретаря І.Філіпова відмічалось, що в порівнянні з 1945 роком збільшилась кількість земель під посів на 101960 га, або на 10%, що становило 79,6% довоєнної площі¹. У колгоспах області ярового насіння є лише 51% від потреби. Так, наприклад, колгоспи області повинні були провести посадку картоплі на площі 11000 гектар, а посівного матеріалу є лише 2613 тонн, що забезпечить посадку картоплі на площі всього 1742 гектари.² На 1 березня відремонтовано лише 83% тракторних сіялок, 79% культиваторів, 91% луцильників.³ В колгоспах 32 тисячі тяглових коней, з яких 16 тисяч, або 50%, нижче середньої вгодованості й виснажені, знаходяться в неробочому стані. В області 1500 коней заражені коростою, і їх кількість збільшується.

У порівнянні з 1940 роком на території області значно зменшилася оранка на зяб, скоротилося травосіяння. Все це позначилося на зменшенні врожайності. У зв'язку з нестачею тягла колгоспники змушені були готувати ґрунт під посіви вручну. Нерідко вони замість худоби впрягалися в упряж, копали землю лопатами, на плечах чи на візках доставляли насіння в поле. Більше половини врожаю також збиралося вручну.

Адміністративні методи керівництва сільськогосподарським виробництвом, коли голови колгоспів та агрономи змушені були починати оранку, сівбу, прополку та збір урожаю за прямою директивою райкомів партії, звичайно ж, негативно позначилися на агротехніці, сковували ініціативу хлібороба.

До збільшення втрат приводило й те, що, намагаючись залишити в господарстві частину вирощеного врожаю, колгоспи ховали на горищах, закопували його в землю, змішували з відходами. Так, у колгоспах «Червоний колос» та імені Леніна необмолочене та обмолочене зерно ховали відповідно у скиртах і в басейні для дощової води. Однак при зберіганні в непристосованих приміщеннях змішане з відходами зерно часто псувалося. Це збільшувало й без того чималі його втрати і приводило голів колгоспів на лаву підсудних.

Найбільш поширеним методом приховування зерна стало зсипання його в насіннєві фонди, з вірою в те, що хоча б насіння залишать у колгоспах. Але, як показало життя, це були марні надії.⁴

Виступаючи на одному з пленумів, секретар обкому партії А.П. Кириленко заявляв: «Хай директори радгоспів і голови колгоспів на нас не ображаються, можливо, обком партії на вимогу ЦК не одного керівника посадить в тюрму, але хліб обов'язково

Опухлі ноги не можуть далі йти шукати кусок хліба

заберемо, маючи на увазі інтереси держави, і якщо потрібно, обком на цей шлях стане, тому потрібно негайно зайнятися виконанням плану хлібоздачі.

Тому якщо ми організуємо проведення суцільної перевірки і знайдемо хліб у яких-небудь фондах, будемо притягувати до самої суворой відповідальності.

Для нас один фонд – державний, а для останніх /фонд на видачу комбайнера, тракториста, громадського харчування, на фураж і інші фонди – побачимо, вийде – видамо, не вийде – нікому не видамо, поки державі не здамо хліб, тому по інших фондах подумайте добре і не примушуйте нас стати на шлях репресій.»⁵

За прямою вказівкою партійних органів призначалися керівні колгоспні кадри. Часто керівниками ставали люди випадкові, без належної освіти, а їх формальне обрання на посади членів артілей перетворювалося на пародію на принципах демократії. За найменший непослух перед владними структурами, спроби захистити інтереси колгоспу чи колгоспників голова не тільки позбавлявся влади, а й засуджувався за статтями кримінального кодексу. Головне, в чому звинувачували голів колгоспів, це витрати хліба на внутрішньогосподарські потреби більше 15%. Так, голова одного з колгоспів Березнегуватського району 4-5 центнерів зерна витратив для випікання хліба комбайнерам, замість того, щоб здати цей хліб державі. Райком партії і райвиконком вжили заходів щодо цього голови, знявши його з роботи і притягнувши до кримінальної відповідальності. Лише влітку 1946 року в області засуджено по кримінальних статтях 25 голів колгоспів.⁶ У 1946 році в області було змінено 833-х голів колгоспів. На перше січня 1947 року тільки 15% голів правлінь колгоспів мали стаж роботи на цих посадах понад 3 роки. Не випадково секретар обкому партії Кириленко А.П. змушений у серпні 1947 року визнати на пленумі: «в ряді районів області широко розповсюджена практика огульного, необґрунтованого притягнення голів колгоспів до судової відповідальності. За 7 місяців 1947 року в обласну прокуратуру поступили справи на притягнення до судової відповідаль-

ності 41 голову колгоспів, в тому числі з Братського району – 6 чоловік, Березанського – 6, Єланецького – 4, Привільнянського – 4.⁷ Так, голова колгоспу імені Сталіна Казанківського району О.О. Покладова за порушення статуту сільгоспартілі була засуджена на 6 років за те, що без рішення загальних зборів колгоспників видала МТС – 5 ц зерна, механіку МТС – 50 кг ячменю, бригадиру тракторної бригади колгоспу – 2 відра ячменю. Голова колгоспу «Перемога» Єланецького району Константиновський А.С. був засуджений до 5 років позбавлення волі за те, що в березні 1947 року під час проведення польових робіт на весняній сівбі замість того, щоб вести боротьбу за високий урожай, порушив агротехнічні правила посіву, сіючи в непідготовлений ґрунт, в результаті чого зерно було зверху непокритим.⁸ До чотирьох років таборів засуджена голова колгоспу імені 1 Травня Хабарова за те, що намагалася сховати під виглядом відходів 350 центнерів зерна.⁹

Для жителів села встановили драконівські закони, що карали за крадіжку кількох кілограмів зерна, картоплі чи оберемка соломми на довготермінові ув'язнення. Так, на строк від 10 до 20 років у 1946 році було порушено 179 кримінальних справ, за якими було заарештовано 223 чоловіка.¹⁰ У той же час представники партноменклатури всіх рангів без будь-якого сорому залазили до комор колгоспів, як у свою власну кишеню. Користуючись повною безкарністю і зловживаючи службовим становищем, вони безкоштовно або за сміхотворними цінами брали в колгоспах зерно та іншу сільськогосподарську продукцію. Ці зловживання підживляли основу добробуту колгоспників, розкладали керівні колгоспні кадри, штовхали їх, у свою чергу, на всілякі беззаконня.¹¹

За свою працю в сільськогосподарському виробництві колгоспники отримували чисто символічну плату. У 1946 неврожайному році в 260 колгоспах Жовтневого, Снігурівського, Березнегуватського, Варварівського, Очаківського, Тилігуло-Березанського, Широколанівського і Новоодеського районів видача на трудовень складала від 50 до 300 грамів з урахуванням використаного зерна на громадське харчування колгоспників під час збирання врожаю.

Крім того, в інших районах області є групи колгоспів, які отримали низький урожай і видали на трудовдень натурою зовсім незначну кількість хліба.¹²

Постановою Ради Міністрів СРСР колгоспам, які не могли забезпечити себе насінням до сівби, дозволялося закуповувати його в інших за договірними цінами. Ті господарства, в яких було насіння, прагнули продати його за роздрібними цінами, які були в десятки разів вищими за державні закупівельні. Один центнер ячменю, зокрема, коштував (закупівельна ціна) 8,05 крб., колгоспи ж згоджувалися продавати його за 130-240 крб., вівса, відповідно – 7,05 крб. і 110-240 крб., проса – 9-10 крб. і 125 крб., пшениці – 14 крб. і 450 крб.¹³

Виходило так, що колгоспи здавали державі фактично все зерно, включаючи посівний матеріал, за безцінь, а потім частину необхідного їм насіння купували за значно вищу ціну. З цією метою у держави бралися кредити, продовольчі позики, які не могли бути повернуті. У лютому 1946 року область отримала 3255 тонн зерна на умовах повернення з врожаю 1946 року з нарахуванням 10 центнерів зерна на кожні 100 центнерів виданої позики.¹⁴ Надана позика була вкрай недостатньою і не могла істотно вплинути на становище колгоспів, у яких перед цим повністю вилучили зерно.

З-за безперспективності роботи в колгоспі у людей опускались руки. Незважаючи на різкі репресивні заходи, колгоспники намагались уникати праці в колгоспному виробництві, отримуючи засоби до життя від заробітків на стороні чи на власному городі. З кожним роком у колгоспах області збільшувалась кількість колгоспів, які не виконували встановленого мінімуму трудових затрат в колгоспах (150 трудовнів).

Не отримуючи належних коштів від праці в колгоспному виробництві, селяни розраховували на свої присадибні ділянки, які давали їм до 75% грошового доходу. Кожна зайва сотка землі була засобом до виживання. А держава, в свою чергу, прагнула всіляко обмежити приватновласницькі інстинкти селянина шляхом скоро-

*Старшим людям попухли ноги, малі діти
чекають голодної смерті*

чення присадибних ділянок і примусити його від зорі і до зорі працювати в колгоспі. Цій меті, зокрема, служила податкова політика, яка зводилась до обкладення податками кожного дерева і куща, що належали колгоспнику, встановлення обтяжливих норм здачі державі м'яса, молока і зерна з присадибного господарства.

19 вересня 1946 року ЦК ВКП(б) і Рада Міністрів прийняли постанову «Про заходи ліквідації порушень Статуту сільськогосподарської артлі в колгоспах», за якою в колгоспників вилучались «надлишки» понад встановленої норми. Виконання постанови проведено в надзвичайно короткі строки. Вже 1 грудня 1946 року перший секретар обкому І.М. Філіппов інформував ЦК КП(б)У

про те, що в області завершено обмір присадибних ділянок по всіх колгоспах.¹⁵

У результаті прийнятих заходів у 109895 дворах колгоспників, робітників, службовців Миколаївщини виявили «незаконно захоплені» землі загальною площею 14247 гектарів (тобто в середньому 7.7 сотки на двір). Вилучені з дворів колгоспників земельні ділянки, як правило, внаслідок черезсмузжя не могли бути включені до масиву колгоспних земель.¹⁶ Такі заходи викликали справедливе обурення з боку колгоспників.

Як констатував новий лідер комуністів області А.П. Кириленко: «Ми зштовхнулись з небажаними настроями колгоспників. Тільки ми приїхали на тік, як жінки – чоловік 50 – залишили роботу і підняли галас, висловлювали явні незадоволення заходами радянської влади.»¹⁷

До зростання труднощів у сільському господарстві також призвели вкрай несприятливі метеорологічні умови.

Зима 1945/46 років була малосніжною, з частими відлигами, а місяці квітень, травень, червень найбільш посушливими за останні 50 років. Це призвело до ослаблення й загибелі значної частини посівів зимових і ярових культур, яка в окремих районах області доходила до 30-40% площі посівів.¹⁸

Не вистачало пального, техніки, робочої сили, насіння, фуражу, продовольства для хліборобів.

Незважаючи на вказані труднощі, в 1946 році весняний посів проведено більш організовано, якісно і в стислі строки. План сівби ранніх колосових культур колгоспи виконали за 14 робочих днів, засіявши при цьому на 20900 га, більше проти минулого року.

Колгоспи області виконали план посіву зернових на 109,5%, технічних – 96,5%, овоче-баштанних – на 62%, кормових – на 86,8%, всього на 101,7%.¹⁹

Вчасно були проведені прополювання посівів та інші необхідні агротехнічні заходи. Та надії на одержання принаймні посереднього врожаю не виправдалися.

Очевидці згадують, що від посухи земля на полях потріскалась і перетворилась на каменюку.

В результаті несприятливих кліматичних умов зернові культури визріли на два-три тижні раніше, і, відповідно, на такий же термін пересунулись вперед строки збирання врожаю. План збирання за площею засіву був виконаний на 100%. Після косовиці і вивезення снопів колгоспники, сільські службовці, діти по декілька разів прочісували вже порожні лани, збираючи там загублені колоски. Спеціальні бригади розкопували нори польових мишей і ховрахів з метою пошуку зерна. Все зібране обліковувалось і звозилось до колгоспних комор.

І все ж врожай, як свідчить телеграма, надіслана Миколаївським обкомом і облвиконкомом від 10 грудня 1946 року Голові Ради Міністрів України і секретарю ЦК КП(б)У М.С. Хрущову: У Жовтневому, Снігурівському, Березнегуватському, Варварівському, Очаківському, Тилігуло-Березанському, Широколанівському і Новоодеському районах Миколаївської області, що найбільше постраждали від посухи, врожай зернових культур у 1946 році складав у середньому від 1,9 до 3 центнерів з одного гектара, а чимало колгоспів отримали ще більш низький врожай.²⁰

Врожайність сільськогосподарських культур у перші повоєнні роки визначалася за так званим принципом, коли напередодні косовиці спеціальні державні чиновники на окремих площах тієї чи іншої місцевості на око, вибірково встановлювали передбачувану кількість зерна, що його мали отримати з гектара. На основі таких сумнівних і, як правило, явно завищених на 30-40% даних про врожайність врешті-решт встановлювалися плани здачі зерна державі.

Для Миколаївщини остаточний план здачі хліба в державні засіки затвердили на бюро обкому партії 8 липня 1946 року в кількості 261 270 тонн. У вказану цифру входили як обов'язкові поставки хліба, так і натуральна оплата колгоспами робіт, виконаних державними машинно-тракторними станціями, повернення насінневих позик, натуральний (гарнцевий) збір за помол зерна на млинах.²¹

Кампанія зі здачі хліба 1946 року розпочалась за заздалегідь відпрацьованою схемою: різного роду наради, збори напередодні косовиці, агітаційний галас на шпальтах газет, соціалістичне змагання за право отримувати першу квитанцію про здачу хліба державі тощо. Вже 13 липня бюро затверджує графік здачі хліба з врожаю 1946 року кожним районом по п'ятиденках.²²

25 липня 1946 року обком партії надсилає телеграму до всіх райкомів і райвиконкомів «Про хлібоздачу по районах області» такого змісту: виконуючи постанову Ради Міністрів СРСР, ЦК ВКП(б) від 15 липня 1946 року і постанову Ради Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У:

1. Довести до відома райвиконкомів і райкомів КП(б)У, що Рада Міністрів Союзу СРСР і Центральний Комітет ВКП(б) у вигляді заохочення виділить Українській УРСР у випадку виконання державного плану хлібоздачі 10 мільйонів пудів хліба, з них – 5 мільйонів залишити в розпорядженні виконкомів облради.

У випадку, коли фактично заготівля зерна по УРСР буде меншою 330 мільйонів пудів зерна, Рада Міністрів Союзу СРСР виділить у

Весь зібраний врожай забирала держава

розпорядження Ради Міністрів УРСР всього 5 мільйонів пудів, з них половина для облівиконкомів по визначенню Радою Міністрів УРСР. У випадку, коли фактична заготівля по УРСР буде меншою 330 мільйонів пудів зерна, Рада Міністрів України втрачає право на отримання будь-якого зерна з фонду потреб зерна.»²³

Перші два місяці хлібозаготівельної кампанії завжди вважалися вирішальними. У врожайні роки в ці місяці в державні засіки надходило до 80% зібраного хліба. У 1946 році ситуація склалася інакше. Станом на 1 серпня 1946 року по області заготували хліба 56838 тонн, або 17,6% річного плану хлібозаготівлі, в тому числі поступило від колгоспів 45797 тонн, або 16,9% річного плану і радгоспів – 11 8341 тонн, або 21,6%. Особливо відставали Братський – 9,1%, Володимирівський – 11,3%, Березнегуватський – 12,2%, Привільнянський – 13,5%, Новобузький – 14,5% райони.²⁴

На 10 вересня план хлібоздачі виконали лише на 44%, на приймальні пункти надійшло 141245 тонн хліба. А такі райони, як Братський, лише на 31,8%, Широколанівський – 30,9%, Березанський – 25,3%.²⁵ На бюро обкому партії було заявлено: «Мають місце факти, коли радгосп здав 92 тонни державі, проти плану 1000 тонн, а насіння засипав повністю під озими і ярові. Насіння засипано по потребі радгоспу, а це неправильні дії. Ми повинні взяти в радгоспі незаконно засипане насіння. А якщо їм потрібне буде насіння, ми їм дамо, яке вони повинні будуть повернути в порядку повернення кредиту».²⁶ Відмічалось також те, що низькими темпами йде хлібоздача колгоспниками хліба з присадибних ділянок. Бюро обкому вимагало суворо карати винуватців, які за будь-якими відмовами намагаються притримати хліб.

Колгоспи здали державі все, що вони могли реально здати, залишивши собі мінімум зерна на насіння, харчування та фураж. Виконання явно нереального плану означало поставити село на межу вимирання, різко скоротити поголів'я худоби, позбавити колгоспи насіння для весняної посівної кампанії 1947 року.

Але ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У вимагали від Миколаївського обкому партії негайного виконання всіх зобов'язань по хлібозаготів-

лі. 10 жовтня 1946 року доповідь Миколаївського обкому партії «Про хід виконання плану хлібозаготівлі» слухали на засіданні ЦК КП(б)У. У прийнятій постанові вказувалось, що секретар обкому партії т. Філіпов, голова облвиконкому т. Борисов, уповноважений Міністерства заготівель т. Павлюченко незадовільно керують хлібозаготівлею, не зробили потрібних висновків з попередження ЦК ВКП(б)/ і не вжити всіх необхідних заходів для того, щоб виправити становища з хлібозаготівлею і забезпечити максимальне надходження зерна за планом хлібозаготівель.

У результаті цього повідомляв у ЦК КП(б)У, Раді Міністрів УРСР про хід заготівельної кампанії в Миколаївській області уповноважений ЦК ВКП(б): «Хлібозаготівлі проходять незадовільно, на 20 жовтня план виконаний на 52.4%. Перевірки на місцях виявили численні факти засипання товарного хліба в насіннєві фонди, затримки під різними приводами продовольчого зерна на колгоспних складах».²⁷

Хлібозаготівлі протягом жовтня в Миколаївській області проходились надто низькими темпами, від п'ятиденки до п'ятиденки знижувалися. Мали місце факти саботажу хлібоздачі, приховування, розкрадання хліба, який потрібно було здавати, на місцях окремі партійні, радянські організації нічого не помічають, в окремих випадках навіть сприяють таким антидержавним діям. ЦК КП(б)У вимагав від обкому партії негайного виїзду на місця численних комісій, які б виявляли хліб і вимагали негайної його здачі.²⁸

Уже через декілька днів, проводячи нараду в обкомі партії з секретарями райкомів партії, перший секретар І.М. Філіпов вказував: «ЦК вимагає карати людей, які під всякими приводами затримують хліб, забуваючи про важливі завдання держави, карати і встановлювати певний строк, щоб виявлений хліб було здано, після цього не повинно бути розмов, чому не виконано рішення обкому і ЦК партії про здачу всього хліба».²⁹

Потрібно завести порядок, як вимагає ЦК, – вказував секретар обкому партії Філіпов на нараді з головами колгоспів і радгоспів

області, – з 1 числа прийняти любі заходи: карати, виключати із партії, віддавати під суд, але потрібно зробити так, щоб не було кожен день жодного колгоспу, який би не вивозив хліб, щоб розглядали не вивіз хліба як надзвичайну подію. З першого числа доповідати: скільки колгоспів не брали участь, чому, які заходи прийняті в райкомі, райвиконкомі, сільській раді. Поки так гостро не поставимо питання – хліб буде йти такими темпами, тому, що немає причини, щоб колгоспи хліб не вивозили. Без цього не можна, нас заставляють зверху».³⁰

Як відмічалось на серпневому Пленумі ЦК КП(б)У, в 1946 році за 1,5 року в Миколаївській області змінилось 83% голів райвиконкомів.³¹ Як тут не погодитись з твердженням радянського історика І.М. Волкова про те, що наростання опору хлібозаготівлям вело, в свою чергу, до посилення репресій і, перш за все, у відношенні до голів колгоспів. «Ніколи в минулому в історії колгоспного будівництва зміна голів колгоспів не досягла таких масштабів, як у 1946-1947 рр».³²

Для роботи з хлібозаготівлі в райони терміново на 2-3 місяці направлялися уповноважені з числа відповідальних працівників обкому партії і облвиконкому. Перед ними було поставлено одне завдання: будь-якими шляхами і методами домогтися виконання плану хлібоздачі. Тому уповноважені, виконуючи поставлене завдання, не зупинялись перед крайніми заходами щодо притягнення до партійної, адміністративної чи навіть судової відповідальності керівника нижчого рангу, які намагалися зберегти принаймні мінімальну кількість зерна у своєму колгоспі, сільраді чи районі.

Доповідної уповноваженого на керівника в обком партії було досить, щоб через кілька днів людина опинилась без партквитка і без роботи.

За уповноваженими по хлібозаготівлях з обкомів і райкомів партії в свою чергу наглядали контролери з органів МДБ; МВС, які надсилали «компромат» уже на них. Так, у доповідній записці начальника обласного управління МДБ обкому партії вказувалось: «В

ряді районів уповноважені діють не досить енергійно, в результаті чого належні до здачі державі зернові і олійні культури вивозяться незадовільно. Не подолано опір керівників ряду колгоспів. Далі йшов перелік посадових осіб, які на думку начальника управління не виявляють належної активності по викачуванню хліба.»³³

Не кращим на території області зібрано урожай овочів. На обласній нараді представників колгоспів вказувалось, що отримано надто низький урожай овочів. Були наведені дані.³⁴

У зв'язку з неврожаєм у колгоспах і радгоспах склалося вкрай незадовільне становище з кормами для худоби. Внаслідок такого становища з кормами взимку, а також виключно тяжких умов пасовищного утримання почався падіж худоби. Щоб не допусти-

Назва культури	План збору з 1 га в тоннах	Зібрано з 1 га в тоннах
Капуста	146	44
Помідори	107	38
Огірки	84	33
Морква	70	13
Столові буряки	80	39
Цибуля	56	17

ти цього, влада дозволила масовий забій худоби. Колгоспникам, які виконали план здачі м'яса за 1946 рік, дозволялось здавати його в рахунок 1947 року. В результаті чого відбулося скорочення поголів'я.

Поліпшити стан справ у тваринництві не вдалося. Уже на початку зими в області склалося катастрофічне становище з корма-

ми. Про це переконливо свідчить лист Миколаївського обласного відділу тваринництва в Міністерство тваринництва УРСР від 29 листопада 1946 року з проханням «виділити фуражної позики в кількості 1 тисячі тонн, оскільки в зв'язку з засухою більшість колгоспів області зовсім не мають зерно-фуражу для відгодівлі свиней, і тому маточне поголів'я свиноферм у ряді районів області перебуває у виснаженому стані». Через те, що після цього листа Міністерство не надало реальної допомоги, обласний відділ тваринництва знову 30 грудня 1946 року звертається вже телеграмою особисто до міністра тваринництва УРСР з проханням «виділити хоча б макуху Миколаївського олійного заводу, оскільки через відсутність кормів маточне поголів'я свиней південних районів під загрозою загибелі».³⁵

Міністерство тваринництва не могло надати дійової допомоги найбільш постраждалим районам через те, що не мало права розпоряджатись фондами. Воно лише порадило посилити охорону наявних кормів. І знову винними опинилися колгоспники.

У березні 1947 року обком партії констатував, що з тваринництвом справи в області дуже погані. За 1946 рік державний план розвитку тваринництва не виконано з жодного з показників. У порівнянні з 1940 роком в області є в наявності лише 53% великої рогатої худоби, корів – 46, волів – 46, овець і кіз – 46, свиней – 14%.³⁶

Затримання видачі колгоспам зерна на трудодні, економія хліба шляхом скорочення пайкового продажу, повне припинення використання зерна на фураж не дали бажаних результатів. Незважаючи на всі зусилля командної системи план хлібозаготівлі виконано на 65,2%, а в окремих районах на 51-57%.³⁷

Ігнорування потреб жителів області, намагання будь-якою ціною виконати спущений згори план далось взнаки вже в грудні 1946 року, коли партійно-радянське керівництво постало перед проблемою, де взяти продовольство для голодуючого населення.

10 грудня 1946 року перший секретар обкому партії І. Філіпов і заступник облвиконкому К. Бровенко звернулися з листом

до Голови Ради Міністрів СРСР М.С. Хрущова, в якому писали: «У зв'язку з дуже тяжким положенням у колгоспах, що постраждали від посухи, облвиконком і обком партії просять Раду Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У надати продовольчу позику для колгоспників області в розмірі 11730 тонн, у тому числі для колгоспників районів, які найбільш постраждали від посухи – 5550 тонн на пе-

У пошуках їжі на спорожнілих колгоспних полях

ріод з грудня 1946 року по липень 1947 року з розрахунку по 300 грамів хліба на людину.³⁸

Керівництво республіки, особисто М.С. Хрущов намагалися якось полегшити становище голодуючих. Була організована закупівля зерна в західних областях республіки, що менш постраждали від посухи. Для організації харчування дітей у Миколаївській області, як найбільш потерпілу, була направлена спеціальна урядова комісія.³⁹ Союзний фонд виділив як позику 60 тисяч тонн продовольчої продукції. Це дало можливість організувати на польових станах під час весняних робіт громадське харчування для організації польових кампаній 1947 року. Колгоспам України була надана насіннєва позика в розмірі 35 мільйонів пудів, що становило майже половину потреб республіки в насінні. Але ця допомога була недостатньою. Тому М.С. Хрущов звертається до Москви за допомогою і просить додатково виділити продовольчої позики, щоб забезпечити бодай 100-200 г хліба на день дітям, хворим на дистрофію, інвалідам. Але і в цьому йому було відмовлено. Через те, що з колгоспів під час хлібозаготівель вивезли все зерно, включаючи насіння, то на 1 березня 1947 року господарства були забезпечені насінням лише на 60.6%.⁴⁰

Проте, як переконливо свідчать факти, цього було явно недостатньо.

У грудні-січні 1947 року в селах Миколаївщини з'явилися десятки тисяч опухлих від недоїдання людей, з міських лікарень почали надходити повідомлення про померлих від дистрофії. Так, начальник Очаківського РВ НКДБ майор Максимов ставив до відома секретаря Очаківського райкому РК КП(б)У Федосова, що в селі Покровка Іванівської сільради декілька селян голодує. А 4 дітей жительки села Соболя намагалися покінчити життя самогубством (повіситись) через те, що пухнуть з голоду. Максимов повідомляв секретаря райкому партії про деякі витяги листів жителів району до своїх рідних в Червону Армію.

Жителька села Куцуруб Загребельна А.Н. писала в листі: «Вася, живемо погано, не лише ми, а й усі люди. Приходить вес-

на, картоплі нема, хліба нема і нічим сіяти, працювали в колгоспі, а нічого не отримали, як далі жити, не знаю...»

Форманюк К.В. з села Дмитрівки писав: «Народ ведуть на голодну смерть. Від недоїдання я не можу на ногах ходити».

Янковська М. з села Баланово: «Вася, подивився б ти як у нас живуть люди, вже багато є опухших, багато сімей вже повиїжджало, виїхало вже 12 сімей, ми також думаємо виїхати, бо з голоду вмирати не будемо, а продати нема нічого».

Лата Євдокія Гаврилівна з села Куцуруб: «Вася, в с. Куцуруб голод нині, як у 1933 році, а до врожаю ще далеко. Ми дуже голодуємо, немає ні грошей, ні хліба.»⁴¹

В результаті цього на території області мали місце факти людодійства. Чимало жителів Миколаївщини були хворі на дистрофію. За даними МВС, на 20 червня 1947 року на території області було 79039 чоловік хворих, за цей час померло 262 чоловіка.⁴²

На нараді про наслідки 1946 року і завдання на 1947 рік партійне керівництво області змушене було визнати факт початку масового голоду, хоча його причини пояснювалися лише посухою і неврожаєм. Шукаючи порятунку від голоду, тисячі колгоспників східних і південних областей їздили у західноукраїнські землі, де врожай видався набагато кращим, і купували хліб або вимінювали його на носильні речі.

У газеті «Голос України» було опубліковано декілька доповідних записок, направлених в 1946 році секретарем Львівського обкому партії І.С. Грушецьким та завідуючим сільськогосподарським відділом ЦК КП(б)У В.Я. Варшавським секретарю ЦК КП(б)У Д.С. Коротченку. У них повідомлялося про величезний вплив колгоспників з Одеської, Миколаївської, Київської та інших областей, а також з півдня Російської Федерації вже влітку 1946 року. Особливо непокоїла партійних можновладців та обставина, що особи, які прибули зі східних областей, розповідали правду про становище в своїх колгоспах та голод. Такі «провокаційні» розповіді ускладнювали проведення владою агітації серед західноукраїнського селянства за колективізацію сільського

господарства. Для того, щоб не допустити приїзду колгоспників зі сходу, у Львівській та інших областях Західної України на залізничних станціях діяли загороджувальні групи співробітників транспортної міліції.

Людей знімали з поїздів і відправляли назад, за місцем проживання, конфісковували закуплений хліб, штрафували.

Щоб прохарчуватись, люди часто несли на базар останню одєжину, сподіваючись продати чи обміняти на щось їстівне. Ціна хлібини на чорному ринку доходила до середньомісячної платні робітника чи службовця. Доведені до відчаю, люди переступали моральні принципи, йшли на злочини. Крадіжки, пограбування стали звичним явищем.

За вказівкою обласного комітету партії, у всіх населених пунктах створені «групи самооборони», до складу яких входили партійні, радянські, комсомольські активісти, яким видано зброю. Робилось це з метою наведення порядку, бо почастишали випадки нападів та пограбувань громадської, соціалістичної власності та власності колгоспів, кооперацій, інших державних та громадських організацій.⁴³

Коли на полях Миколаївщини досягав хліб врожаю 1947 року, почалися масові крадіжки зерна. За 20 днів липня в Україні викрили 4138 випадків крадіжок, з них у Миколаївській області – 297. В основному це було зривання ще не достиглих колосків. З них люди готували затірку і таким чином рятувалися від голодної смерті.⁴⁴

А в цей час, згідно з законом від 7 серпня 1932 року, що дістав у народі назву «закон про п'ять колосків», кожний заарештований за дрібні крадіжки зерна отримував строки ув'язнення від 5 до 10 років.

Голод, що охопив Миколаївщину, співпав з проведенням такої важливої кампанії, як вибори до Верховної Ради УРСР.

Обком партії виявив занепокоєння тим, щоб невдоволення людей продовольчим становищем не позначилося на заздалегідь запрограмованих результатах виборчої кампанії.

Тому партійними, радянськими органами області було зроблено все можливе, щоб виборча кампанія пройшла без будь-яких інцидентів. Скликалися пленуми, проводилось чимало засідань бюро, спеціальні наради, збори пропагандистів і агітаторів, де йшов детальний інструктаж, як нейтралізувати протести людей проти тоталітарної системи, що в мирний час довела країну до голоду. Зовні вибори пройшли спокійно. Як і в попередні роки, за блок комуністів і безпартійних проголосували 99,9% виборців. Проте бюро обкому партії змушене було визнати і такий факт, що в значній кількості бюлетенів, що були вилучені з виборчих урн, мало місце ряд приписок, залишених виборцями: «Товаришу депутат! Дайте хліба – гину!», «Буду голосувати за того, хто дає життя, а не голод», «Дайте хліба голодному народу України», «їсти хочу дуже, дайте хліба».⁴⁵

Тим часом ситуація у населених пунктах області ставала катастрофічною. Голод посилювався. Люди відкопували з-під снігу мерзлу картоплю, буряк, що лишився на колгоспних полях після збирання, їли кору дерев, дрібних гризунів, собак тощо.

Особливо відчутними стали наслідки голоду навесні 1947 року, коли були вичерпані останні продовольчі запаси. Саме в цей період були переповнені лікувальні заклади області з діагнозом хворих: «Дистрофія». Жителів сільських населених пунктів майже не брали до лікарень, тому що всі вони були перевантажені міськими голодуючими.

Органи здоров'я області не фіксували кількість хворих на дистрофію та померлих з таким діагнозом.⁴⁶

На відміну від голодомору 1932-1933 років, коли на Миколаївщині питома вага померлих від голоду була однією з найбільших в Україні, під час голоду 1946-1947 років кількість жертв в області була значно меншою. Проте, це не знімає відповідальності з партійно-радянського керівництва за народну трагедію.

Сумні роковини 1946-1947 років ми відзначаємо в умовах четвертої демографічної кризи, яку за XX століття переживає

народ України. Починаючи з 1991 року, смертність у Миколаївській області перевищує народжуваність, у зв'язку з чим в останні роки по області зменшується кількість населення, що можна віднести на рахунок погіршення соціально-економічної ситуації, життєвого рівня людей, забруднення навколишнього середовища, поширення соціальної апатії.

Бібліографічні джерела та література

До розділу «Миколаївщина в голодних 1921-1923 роках»

1. Сафонов у книзі «Тяжка річниця» – Миколаїв, 1922. – С.1.
2. Збірник законів і розпоряджень робітничо-селянського Уряду України, 1921, номер 5. – С. 151.
3. ЦДАВО.України. – Ф. 2, – Оп. 2 – Спр. 316. – Арк. 54.
4. Там само. – Ф. – 1, – Оп. 6, – Спр. 14. – Арк. 143.
5. Там само. – Ф. 2. – Спр. 316. – Арк. 54.
6. Там само. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. – 17. – Арк. 7.
7. Тяжка річниця 1921-1922, Бюлетень №1 Миколаївської губернської комісії по наданню допомоги голодуючим. – М, 1922. – С. 3.
8. Там само. – С. 4.
9. Там само.
10. Державний архів Миколаївської області / ДАМО – Ф. Р-2114. – Оп 3. – Спр. 21. – Арк. 32
11. Там само. – Арк. 38.
12. Тяжка річниця. – С. 4.
13. Там само. – С. 10.
14. Там само. – С. 11.
15. Там само. – С. 5.
16. ДАМО. – Ф. Р-156. – Оп. 4. – Спр. 45. – Арк. 82-84.
17. ЦДАВО. – Ф. 340. – Оп. 2. – Спр. 829. – Арк. 9.
18. Там само. – Арк. 44-45.
19. Там само. – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 316. – Арк. 97.
20. Двотижневий бюлетень Миколаївської губернської Ради Комуністичної партії більшовиків України. – ДАМО. – Ф. 4. – Оп. 1. – Арк. 27.

21. Там само. – С. 31.
22. Тяжка річниця... С. 5.
23. Там само. – С. 6.
24. Там само. – Арк. 16.
25. Там само.
26. Там само. Арк. 8.
27. ЦДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. Спр. 482. – Арк. 149.
28. Тяжка річниця... – С. 12.
29. Сторінки історії України ХХ століття. – Київ: Освіта, 1992. – С. 56.
30. Тяжка річниця... – С. 6.
31. Там само. С.7.
32. Там само. – С. 8.
33. Там само. – С. 9.
34. Сторінки історії України. – С. 58.
35. Тяжка річниця... – С. 15.
36. Там само. – С. 16.
37. Там само.
38. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 29. – Арк.14.
39. Там само. – С.16.
40. Там само. – С. 50.
41. ДАМО. – Ф- Р-167. – Оп. 2. – Спр. 221. – Арк. 112.
42. Красное знамя, 10 квітня, 1922 р.
43. Тяжка річниця... – С. 18.
44. Там само. – С. 19.
45. ЦДАВО. – Ф. 258. – Оп. 1. – Спр. 261. – Арк. 1.
46. ЦДАВО. – Ф. 258. – Оп. 1. – Спр. 261. – Арк. 31.
47. Тяжка річниця... – С. 21.
48. ДАМО. – Ф. Р-167. – Оп. 2. – Спр. 221. – Арк. 82.
49. Там само. – Арк. 26.
50. Там само. Арк. 44

До розділу «Голод-геноцид 1932-1933 років на Миколаївщині

1. Постанова ЦК КПУ. «Про голод 1932-1933 років на Україні та публікацію пов'язаних з ним матеріалів». – Журнал «Комуніст України», 1990 рік. – №2.
2. Комуністична партія України в резолюціях та рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. – К, 1976. – Т.1. – С. 174.
3. Р. Конвест. Жнива скорботи. – К.: Либідь, 1993. – С. 249.
4. Газета «Правда», 21 серпня 1932 року.
5. ЦДАВО. – Ф.27. – Оп.13. – Спр. 18. – Арк. 47.
6. Державний архів Миколаївської області (ДАМО). – Ф. 6. – Оп. 1. Спр. 270, Арк.9.
7. Там само. – Спр. 271. – Арк. 51.
8. Там само. – Спр. 266. – Арк.48
9. Там само. – Спр. 472. – Арк.2.
10. 33-й, Голод. Народна книга-меморіал. – К, 1993. – С. 391.
11. Там само, С. 416.
12. Газета «Вісті ВУЦВК», 27 листопада 1932 року.
13. ЦДАВО.– Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 238. – Арк. 53-54.
14. ДАМО. – Ф.6, – Оп. 1. – Спр. 297.– Арк. 23.
15. Газета «Правда», 21 лютого 1933 р.
16. Минуле служить майбутньому. – К.: Політвидав України, 1990. – С.67.
17. Голос Баштанщини, 11 вересня 1993 рік.
18. Україна, 1983. № 23,– С. 23.
19. Прибузький вісник, 4 квітня 1993 р.
20. Трибуна робочого, 15 серпня 1993 р.
21. Голос Баштанщини, 11 вересня 1993 рік.
22. Р.Конвест, Жнива скорботи. – С. 267.
23. ДАМО. – Ф.6. – Оп.1. – Спр.473. – С.31.
24. Там само, Арк. 47.

25. ЦДАВО. – Ф. 539. – Оп. 10. – Спр. 1444 –. Арк. 57-58.
26. Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства, Кам'янець-Подільський, 1991. – С. 311
27. Газета «Правда», 24 вересня, 1933 р.
28. ДАМО. – Ф. 6, – Оп. 1, – Спр. 117. – Арк. 49.
29. ЦДАВО. – Ф. 388. – Оп. 2. – Спр. 468. – Арк. 12.
30. ДАМО. – Ф. 6. – Оп.1. – Спр. 471. – Арк. 230.
31. Голос Баштанщини. 11 вересня 1993 рік.
32. 33-й, Голод. Народна книга-меморіал, – С. 415.
33. ДАМО. – Ф. 6.– Оп. 1. – Спр. 472. – Арк. 15.

До розділу «Голод 1946-1947 років – трагічна сторінка в історії Миколівщини ХХ століття.

1. Державний архів Миколаївської області (ДАМО) – Ф. – 7, – Оп.1, – Спр. 136. – Арк. 71.
2. Там само. 140. Арк. 4.
3. Там само. – Арк. 66.
4. І.М. Маковійчук, Ю.Г. Пилявець. Голод 1946-1947 років на Україні в книзі «Сторінки історії України ХХ століття». – К. – 1992, – С. 180.
5. ДАМО – Ф. 7. – Спр. 234. – Спр. 105. – Арк. 33
6. Там само. – Спр. 207. – Арк. 23.
7. Там само. – Арк. 2.
8. Там само. – Спр. 203. – Арк. 72.
9. Газета «Південна правда» 16 листопада 1946 року.
10. ЦДАВО України – Ф. 2. – Оп.71. – Спр. 4358. – Арк. 54.
11. ДАМО – Ф. 7. – Оп. – Спр. 203. – Арк. 72, 78.
12. Там само. – Оп. 4. – Спр. 270, – Арк. 134-135.
13. ЦДАВО України – Ф. 2, – Оп. 7. – Спр. 5957. – Арк. 22-23.
14. Там само. – Спр. 151. – Арк. 2.
15. Там само. – Ф. 4. Спр. 244. – Арк. 131.
16. ДАМО – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 213. – Арк. 44.
17. Там само. – Спр. 235. – Арк. 40.
18. ЦДАВО України – Ф. 582. – Оп. 16. – 229. – Арк. 15.
19. ДАМО – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 141. – Арк. 2.
20. Там само. – Ф. 7. – Оп. 4. – Спр. 270. – Арк. 136-137.
21. Там само. – Оп. 1. – Спр. 155. – Арк. 73.
22. Там само. – Арк. 75.
23. Там само. – Спр. 156. – Арк. 30.
24. Там само. – Спр. 175. – Арк. 15.
25. Там само. – Спр. 177. – Арк. 6.
26. Там само. – Арк. 4.

27. І.М. Маковійчук, Ю.Г. Пилявець. Голод 1946-1947 років на Україні в книзі «Сторінки історії України ХХ століття», К.— 1992. — С. 180.
28. ДАМО — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 184. — Арк. 16.
29. Там само. — Спр. 183. — Арк. 47.
30. Там само. — Спр. 235. — Арк. 16.
31. ЦДАВО України — Ф. 4970. — Оп. 1. — Спр. 16. — Арк.42, 43.
32. Волков И.М. «Трудовой подвиг советского крестьянства в послевоенные годы. Колхозы СССР в 1946-1950 гг — М., — 1972. — С. 232.
33. ДАМО — Ф. 7. — Оп. 4. — Спр.131. — Арк. 15.
34. Там само. — Ф.7. — Оп. 1. — Спр. 228. — Арк. 23.
35. ЦДАВО України — Ф. 4970. — Оп. 1. — Спр. 16. — Арк. 42-43.
36. Там само. — Спр. 189. — Арк. 10
37. Там само. — Арк. 74
38. Там само. — Оп. 4. — С. 270. — Арк. 136-137.
39. ЦДАВО України — Ф. 2. — Оп. 7. — Спр. 439. — Арк. 133.
40. Там само. — Спр. 4874. — Арк. 35.
41. ДАМО — Ф. 62. — Оп. 62/2. — Спр. 22. — Арк. 39.
42. Архів МВС України — Ф.3. — Оп.1. — Спр.91. — Арк.18.
43. Там само. — Арк. 138.
44. Газета «Голос України», — 1995 р. — 3 червня.
45. Воронов І., Пилявець Ю.Г., Голод 1946-1947 років. К. Знання, — 1991. — Арк. — 27.
46. ДАМО — Ф. 7. — Оп.1. — Спр. 234. — Арк. 52.

Архівні документи свідчать *

№ 1

З ПРОТОКОЛУ ЗАСІДАННЯ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ГУБЕРНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ НАРАДИ ПРО НЕВРОЖАЙ ТА СКРУТНЕ ПРОДОВОЛЬЧЕ СТАНОВИЩЕ В ГУБЕРНІЇ

18 червня 1921 р.

Слушали: 1. Види на урожай 1921 г.; работы по определению урожайности по уездам.

Т. Пальчиковский: состояние посевов по всей губернии безотрадное. В Николаевском у. и 60-верстном радиусе от Николаева всходы погибли. Несколько лучше в районах Нового Буга и Привольного. Сильно пострадали от засухи и вредителей уезды Днепровский и Херсонский, где полный неурожай вполне определился. Приближается к среднему урожай в Елисаветградском у., где, однако, за отсутствием дождей положение грозит ухудшиться. Приводя в связь состояние посевов с предполагаемой цифрой налога, приходится констатировать, что предположенную весною цифру налога в 14 млн пуд. придется свести максимум к 5 млн. пуд., причем приходится отметить, что земорганы считают и эту цифру чрезмерной, настаивая на максимальных цифрах 3 млн. пуд.

Т. Осадчий и Змайкин дополняют т. Пальчиковского, выясняя все ухудшающееся состояние посева, картину полного неурожая. По мнению т. Осадчего, Николаевский у. в реализации налога участвовать не может.

Т. Змайкин предлагает создать специальную губагрономическую экспедицию для срочного выяснения состояния урожая на местах по районам.

Т. Савенко (губсоюз) поднимает вопрос о возбуждении перед Центром ходатайства об аннулировании внегубернских нарядов, ввиду выяснившегося неурожая и тяжелого продовольственного положения.

Постановили: 1. Просить НКП воздержаться: от определения цифрой продналога на Николаевскую губ. впредь до выяснения степени неурожая, постигшего губернию.

В срочном порядке организовать при губвоенпродсовещании авторитетную комиссию – экспедицию из представителей продорганов, земорганов и губ-

* Надається мовою оригіналу

статбюро для детального уяснения состояния урожая по культурам. Комиссии для проведения своих работ дать 10-дневный срок.

Такие же комиссии и с теми же задачами создать при увоенпродсовещаниях.

Опродкомгубу срочно выяснить количество имеющихся в наличии озимых и в связи с этим возбудить ходатайство перед центром о забронировании озимых для посевных нужд пострадавшего от неурожая населения.

Озимых, впредь до получения ответа из центра, в план перевозок не включать.

Председатель

Секретарь

С подлинным верно: *Розенберг*

ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 316. – Арк. 54. Засвідчена копія.

№ 2

3 ПРОТОКОЛУ ЗАСІДАННЯ МИКОЛАЇВСЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ ПРО ПРОДОВОЛЬЧЕ СТАНОВИЩЕ В ГУБЕРНІЇ

22 червня 1921 р.

Слушали: 3. Продовольственное положение губернии (*т. Пальчиковский*).

Налицо во всей губернии имеется 1 млн. пуд. зерна. Новых поступлений ожидать нельзя. Центр требует в июне от нашей губернии 1575 тыс. пуд. зерна: 500 тыс. пуд. уже отправлено. Нужно отправить еще 1 млн. пуд. Июньское задание мы можем выполнить в размере 50 %. Отправить центру максимум можно 250 тыс. пуд. Особком предлагает выполнить наряд полностью. Если опродкомгуб это выполнит, то снабжение губернии становится угрожающим. Остаются тогда без снабжения две дивизии и все население губернии. Необходимо еще раз срочно возбудить перед центром ходатайство об уменьшении июньского наряда и аннулировании июльского наряда.

Самая урезанная потребность до нового урожая – 800 тыс. пуд. зерна. Постигший губернию неурожай не даст возможность выполнить полностью продналог.

Днепровский уисполком постановил: ввиду неурожая продналога не давать и забронировать для себя 300 тыс. пуд. зерна.

Ввиду неурожая и отсутствия корма крестьянство сбывает массу рабочего скота.

Постановили: Предложить опродкомгубу и губземотделу принять все меры к недопущению массовой распродажи крестьянством рабочего скота.

Предложить опродкомгубу срочно и детально разработать вопрос о снятии с государственного снабжения всего нерабочего населения, представив проект приказа в президиум губисполкома.

Продолжать форсированный вывоз зерна в центр до выяснения этого вопроса т. Кузнецовым, в Харькове.

Постановление Днепровского уисполкома о забронировании 300 тыс. пуд. зерна для нужд своего уезда считать неправильным.

Зампредгубисполкома *Храмов*

Секретарь *Геллер*

С подлинным верно: управделами губисполкома

ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 316. – Арк. 58. Засвідчена копія.

№ 3

3 ПРОТОКОЛУ ЗАСІДАННЯ МИКОЛАЇВСЬКОГО ГУБВИКОНКОМУ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ НЕВРОЖАЙНИХ ВОЛОСТЕЙ МИКОЛАЇВСЬКОГО ПОВІТУ ВІД ПРОДПОДАТКУ

20 жовтня 1921 р.

Слушали: Об освобождении некоторых волостей Николаевского у. от продналога на зернопродукты, сено и солому.

Постановили: Ввиду выяснившегося неурожая предложить опродкомгубу освободить: Богоявленскую, Водопойскую, Воскресенскую, Калиновскую, Пересадовскую, Терновскую, Анчикракскую, Парутинскую и Куцуруб-Байкушскую вол. от налога на зернопродукты, сено и солому» при условии взимания налога с отдельных хозяйств, имеющих запасы, для чего райналогкомиссиям составить срочно списки таких хозяйств.

Предгубисполкома *Шелехес*

Секретарь *Геллер*

Верно: управделами губисполкома

ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 316. – Арк. 97 зв. Засвідчена копія.

З ПОЛІТЗВЕДЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЗАГОТІВЕЛЬ НАРКОМПРОДУ УСРР ПРО ХІД ПОДАТКОВОЇ КАМПАНІЇ В МИКОЛАЇВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ

Не пізніше 22 жовтня 1921 р.

1. Политическое состояние уезда.

В Днепровском у. наблюдается приезд из Крыма вооруженных мешочников на автомобилях, зачастую с пулеметами; там же замечается массовый отказ от подписей списков. В Херсонском у., районах Снигиревском и Березниговатском производилась переделка списков; кроме того, в Снигиревском р-не имеются трения между крестьянами и красноармейцами стоящих там частей 5-й дивизии. По Владимирской вол. Херсонского у., в Злыньском р-не Елисаветградского у., в Новороссийском р-не Николаевского у. замечается мелкий бандитизм. В Ново-Ворошиловском р-не – мелкий бандитизм; отношение к нему крестьянства враждебное. Во Владимирском р-не из банды Иванова замечено 80 человек, ходящие отрядами в 20–40 человек. Отношение населения к ним пассивно-сочувственное, убито семь человек чекистов и милиционеров. К ликвидации банд приняты меры. В Днепровском уезде отношение крестьянства ко всем видам налога – удовлетворительное, на зернохлеб – отрицательное, замечена подача заявлений об отсрочке до нового урожая. Созываются массовые собрания, вынесены желательные резолюции. В Николаевском уезде тормозят взимание продналога апатичное отношение волостных сельналоговых комиссий, также массовый отъезд крестьян за хлебом. В Новобугском р-не имеется массовое уклонение крестьян от внесения продналога. В Новоодесском р-не глухое недовольство крестьян в связи с оттяжкой проведения земельной реформы. В Херсонском у. отношение крестьян к продналогу натянутое. В Богоявленском р-не Николаевского у. в связи с проведением мясного продналога и замены хлеба мясом отношение крестьян к Соввласти ухудшилось. В местах урожая от 3–6 пуд. с десятины настроение крестьян угнетенное. В местах урожая 20 пуд. с десятины – благоприятное. В общем отношение крестьян к Соввласти хорошее, к продналогу – пассивно удовлетворительное. Замечено течение среди налоговых комиссий, направленное к проверке зерна у крестьян, вызывающее трения. Взимание налога тормозит острый недостаток технических сил, против чего принимаются меры. Взаимоотношения продорганов с политическими советскими организациями удовлетворительное. Наиболее усиленно идет налоговая

кампания в Елисаветградском у., где списки, за исключением некоторых волостей, закончены, объявлены. Везде идет ссыпка. Запоздание объясняется исключительно слабой деятельностью советских, партийных, профессиональных органов. В некоторых районах ссыпка закончится к 1 октября. Предложение освобождения трех уездов является выражением мнения губисполкома. Расстройство продаппарата, связанного с чисткой, не наблюдается.

2. Какие группы плательщиков своевременно, охотно вносят налог, какие уклоняются.

Классово-групповых расслоений при внесении продналога нет, замечается лишь поурожайное расслоение. Активное сопротивление сдаче налога наблюдается со стороны, главным образом, групп плательщиков крупных хозяйств; напротив – менее зажиточные сдают налог легче, чем совершенно неимущие.

3. Наблюдается ли утайка земли – индивидуальная, массовая; меры борьбы с ней.

Утайка земли, индивидуальная и массовая, замечается в значительном количестве. В отдельных волостях достигает половины пашни. В каждом уезде работает по две проверочных комиссии. Точное выяснение затрудняется неустановленностью земельных отношений, незаконченностью землеустройства.

4. Работа ревтрибов, их приговоры.

Ревтрибам материалы посланы и посылаются. Трибуналом приговорены в Елисаветградском уезде во Владимировской волости 15 человек за утайку земли к уплате двойного налога. Три должностных лица, обвиненных в бездействии власти приговорили к двум годам заключения; один человек за агитацию против продналога – к трем годам заключения. В каждом уезде работает сессия ревтрибунала.

5. Меры борьбы с продажей хлеба до выполнения налога; где закрыты базары: в целом уезде или только в районах; чем вызвано.

До выполнения продналога по всем гужевым дорогам выставлялись заградпосты; продукты крестьян, не выполнявших налогов, конфисковывались и выдавались квитанции в зачислении 75 % конфискованного в счет продналога. Не предъявившим удостоверения о выполнении продналога продажа хлеба запрещена. Базар закрыт в Антоновской волости вследствие отказа части сел внести продналог с установленной группы урожайности.

6. Применение вооруженной силы, в каких случаях.

[В] Елисаветградском, Николаевском уездах применялась вооруженная сила – районы не указаны.

7. Прделанные работы по ремонту, расширению и постройке ссыпунктов. Все ссыпункты удовлетворительны; постройки новых не тредпринимаются; производится мелкий ремонт. Ссыпункты не имеют совершенно денег.

8. Состояние связи, что сделано [по] ее улучшению.

Живая связь плохо налажена вследствие ненормального железнодорожно-го движения, отсутствия обмундирования и пайка; техническая связь вполне налажена.

Зам. нач. информационно-инструкторского подотдела

ЦДАВО України. – Ф. 340. – Оп. 2. – Спр. 828. – Арк. 6–8. Оригінал.

№ 5

ІЗ НАКАЗУ ВОЗНЕСЕНЬСЬКОГО ПОВІТОВОГО ОСОБЛИВОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО КОМІТЕТУ ПРО ПОКАРАННЯ ЗАЛОЖНИКІВ НА ВИПАДОК НЕЗДАЧІ ПРОДПОДАТКУ

15 листопада 1921 р.

...4. Взять в каждой волости от 15 до 25 человек заложников из кулацкого и середняцкого населения. В случае, если какое-либо село отказывается дать подписку о круговой ответственности или же, дав подписку о выполнении продналога в 48-часовой срок, и по истечении времени продналог будет не выполнен, такие села будут объявлены врагами Советской власти. Половина заложников будет судима, вплоть до применения высшей меры наказания – расстрела, после чего будет взята новая группа. Все наличие зерно-хлеба и зерно-фуража, не придерживаясь цифр причитающегося продналога, в хозяйствах, на коих будет распространена коллективная ответственность, будет конфисковано.

ДАОО. – Ф. Р-2106. – Оп. 3. – Спр. 655. – Арк. 38. Засвідчена копія.

№ 6

ІЗ НАКАЗУ ВОЗНЕСЕНСЬКОГО ПОВІТОВОГО ОСОБЛИВОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО КОМІТЕТУ ПРО ПОКАРАННЯ ЗАЛОЖНИКІВ ЗА НЕЗДАЧУ ПРОДПОДАТКУ

27 листопада 1921 р.

§5. В случае дальнейшего упорного уклонения отдельных лиц на селе, которые в совокупности составляют большую часть плательщиков, там уполномоченным надлежит вводить в такие села воинские части для расквартирования и снабжения всеми видами продовольствия по фронтовой норме, до уплаты налога этими селами, причем израсходованные воинскими частями продукты в налог не зачисляются.

§6. Всякий выезд и въезд в эти села строго воспрещается до выполнения налога, и прекращается свободный хозяйственный оборот.

§7. В случае, если комнезаможи этих сел не оказывают должного содействия сельналогкомиссиям и уклоняются от выполнения своего революционного долга, лишать таковых в целом права на получение семенной, продовольственной помощи от государства.

ДАОО. – Ф. Р-2106. – Оп. 3. – Спр. 655. – Арк. 28. Засвідчена копія.

№ 7

ПОВІДОМЛЕННЯ МИКОЛАЇВСЬКОГО ПОДАТКОВОГО ВІДДІЛЕННЯ НАРКОМПРОДУ УСРР ПРО КАТЕГОРІЇ ВИРОКІВ, УХВАЛЕНИХ ПРОДОВОЛЬЧИМИ РЕВОЛЮЦІЙНИМИ ТРИБУНАЛАМИ ГУБЕРНІЇ ЗА НЕСПЛАТУ ПОДАТКІВ

31 січня 1922 р.

Настоящим сообщаем: по разобранию дел [на] выездных сессиях продревтрибов губернии – 653 (шестьсот пятьдесят три). По ним вынесены приговоры: уплата продналога в полуторном, двойном размере, частичная и полная

конфискация имущества, в том числе живого и мертвого, лишение земельного надела, заключение в допр на срок от трёх месяцев до 5 лет. В одном случае вынесена высшая мера наказания – расстрел. В отношении приговоренных в допр: к некоторым применялось условное осуждение.

Сведения о рассмотренных делах с подразделением по категориям наказаний будут даны дополнительно.

Нач. налогоотделения

ЦДАВО України, Ф. 340. Оп 2, Спр. 996, Арк. 19. Оригінал.

№ 8

ВИТЯГ ІЗ ЗВІТУ ДРУГОЇ СЕСІЇ ВУЦВК VI СКЛИКАННЯ ПРО ГОЛОД ТА СМЕРТНІСТЬ У РОБІТНИЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ

27 травня 1922 р.

В целом ряде мест голод коснулся рабочего класса. Здесь речь идет не только о голоде, но и о физическом вымирании рабочих. Из доклада представителя Екатеринослава мы узнали, что из 120 тыс. членов профсоюза осталось теперь только 60 тыс

Часть из них умерла, а часть разбежалась от голода. В Николаеве, где безработных 16 тыс. человек, смертность достигла колоссальных размеров. Представители Николаевского губпросвета указывали, что в отдельных союзах, например, союз грузчиков, члены его вымерли почти на 50 %. Если взять Одессу, то там мы также имеем резкие примеры голода рабочих, и представитель Одесского губполитпросвета указывал, что у них имеются некоторые союзы, которые вынуждены [в] последнее время заниматься исключительно заготовкой гробов и всякого рода процедурами по погребению своих членов. Смертность достигла больших размеров, особенно среди строительных, рабочих и грузчиков. То же самое в Запорожье, где имеются смертные случаи на почве голода. Теперь остается мне прибавить относительно бытовых условий, в которых живет рабочий. Нужно сказать, что сейчас жизнь для рабочего сильно усложнилась, если взять вопрос о коммунальных услугах и о жилищах, то сейчас, по сравнению с тем, что мы имели несколько лет тому назад, положение стало более тяжелым.

ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 482. – Арк. 149. Стенограма.

**ДОПОВІДЬ ГОЛОВИ МИКОЛАЇВСЬКОЇ
ГУБЕРНСЬКОЇ РАДИ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ПРО
СТАНОВИЩЕ ДІТЕЙ В ГУБЕРНІЇ**

Не пізніше травня 1922 р.

В Николаевщине насчитывается 490 332 детей, из них голодающих 264 943 (по сведениям Помгола).

Деление их по классовому принципу не произведено, а потому сведений дать невозможно.

Дети-сироты, беспризорные и полусироты – помещены в д/учреждения на-робраза и нарздрава. Для голодающих, имеющих родителей, открыты питпункты Помголом АРА и Нансена.

В д/учреждениях наробраза насчитывается 14 560 детей, в д/учреждениях губздрава – 2010 детей.

В настоящее время наблюдается особенный прилив детей из уезда, так что приемники быстро заполняются.

Продуктами д/учреждения снабжаются в настоящее время сравнительно удовлетворительно. Норма: 1 ф. хлеба, 1/2 зол. крупы, 1/4 ф. мяса, 3 зол. масла, 3 зол. соли, 1/2 зол. сахару. Продукты получают без значительных перебоев, но не в полном количестве, но в котел они все не идут, так как часть их продают для покупки недостающего инвентаря, топки, мыла и т. д.

Кроме того, д/учреждения получают продукты диетического питания от комитета АРА в половине нормы (500 калл).

Так как наробраз не может удовлетворить всех нуждающихся детей, то приходится им отказывать. Отказано до 2 тыс. детей. Таких направляют в питпункты Помгола, АРА и Нансена, в столовых питпункты АРА кормят 14 тыс. детей.

Ненормальным является снятие персонала с госснабжения. Не говоря уже о непедagogичности такого приема, это создало критическое положение персонала, так как с него удерживают из жалованья за питание, а такового он не получает, работая при этом целый день и не получая жалованья. Что остается делать персоналу? Красть или выпрашивать у детей, такое положение недопустимо и его надо изжить.

Та же картина и с комитетом АРА. Педагоги приводят детей своих школ обедать, стоят часы в очереди, а обеда не получают и идут с кружащейся головой домой, чтобы голодными лечь спать.

Губсовзadet внес в Комитет на обсуждение вопрос о зачислении персонала на питание.

Хуже всего обстоит дело с мануфактурой и обувью. Ни того, ни другого в Николаеве нет, и дети не имеют смены белья, так что во время стирки лежат в кроватях (даже в патронированных домах). Одежда на них представляет одну рвань. О постельном белье и говорить не приходится.

Вследствие этого на детях – масса паразитов, разносящих заразу.

Обуви нет. Дети ходят и зимой босиком, вследствие чего отмораживают ноги и их приходится лечить; теплая одежда – редкость.

При таких условиях дети простуживаются, заболевают и, благодаря антисанитарным условиям, гибнут. Кроме того, приучаются к неряшеству и воспитываются при полном отсутствии понятия о красоте. Неудивительно, что заболеваемость и смертность на Николаевщине велики. В губернии заболевших 19131, умерших – 6782 (сюда же входят и умершие от голода).

В д/учреждениях бороться с болезнями (чесотка, цынга, корь и др.) трудно при отсутствии топки и мыла.

Воспитывать детей при таких условиях трудно, так как педперсонал больше занят хозяйством, и дети портятся: увеличивается преступность, развивается грубость, появляются нежелательные наклонности. Дети крадут у своего же персонала все, что можно. Были даже случаи нападения на детей других д/домов с целью ограбления (закрывают лицо платком, душат за горло и снимают с пойманного все). О своих похождениях дети говорят с гордостью. Таких детей отправляют в дома дефективных детей и в допр.

Последние поставлены очень плохо вследствие отсутствия материалов и орудий для ведения ручного труда, а также опытных руководителей – специалистов, и дети от безделья еще больше портятся. Губсовзает рассчитывает, что с предстоящим урожаем положение д/домов улучшится. В д/учреждениях будет введен ручной труд и самообслуживание. Это будет мера чисто воспитательная, а для улучшения экономической стороны д/домов будут приняты меры по получении материальных средств из центра.

В настоящее время наробраз производит разгрузку детучреждений, отдавая детей на иждивение рабпомголов урожайных губерний. Так, из г. Херсона вывезено 80 детей в Черниговскую губернию.

Дети Донбасса, привезенные сюда зимой, видя здесь такую неприглядную полуголодную жизнь, наполовину разбежались. Остальных детей, старше 15-летнего возраста, губсовзает считает более целесообразным отправить к их родным и родственникам, принимая во внимание, что АРА и Нансен и там оказывают свою помощь.

Губсовзает в настоящее время усиленно следит за работой питпунктов и всячески помогает в ней, собирает списки, ведет регистрацию детей и т. д. .

Посетить уезд не представлялось возможным, все же связь с Херсонским уездом налажена вполне, а с остальными губсовзатами надеется наладить в ближайшее время.

Улучшение материального положения педагогов даст возможность иметь хороших воспитателей, а урожай и помощь центра дадут благоприятную для воспитания детей обстановку.

Ближайшей задачей губсовзедета будет учет всех детей, распределение их по д/учреждениям, снабжение последних всем необходимым, а также поднятие воспитательной стороны.

Предгубсовзедета
Зам. секретаря *В. Куча-Фирсова*

ЦДАВО України. – Ф. 258. – Оп. 1. – Спр. 37. – Арк. 163. Оригінал.

№ 10

ПОВІДОМЛЕННЯ ГОЛОВИ ВУЦВК Г. І. ПЕТРОВСЬКОГО ЦЕНТРАЛЬНІЙ КОМІСІЇ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ ПРО ГОЛОД У МИКОЛАЇВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ

14 червня 1922 р.

Харьков ЦК Помгол
Харьков № 292 160 15 16 30

14 июня т. Калинин и я осмотрели несколько волостей Николаевского у.: Богоявленскую, Водопойскую и Очаковскую с городом Очаковым. Нет слов для передачи страшного, неслыханного бедствия, постигшего население. Деревни представляют собой кладбища, вымерли целые улицы и кварталы. В Богоявленском из 2700 дворов осталось 160, остальные совершенно разрушены, дома без крыш, хозяйства без инвентаря, все продано, обменено на хлеб. Уцелевшее население – живые мертвецы. Только на днях открылись столовые Красного Креста. Этим как-то сделан перелом, люди не падают на улицах как раньше, но этого мало. В Богоявленской вол. из 6 тыс. голодающих – три столовые кормят 150 человек, остальные едят жмыхи и вымирают. Из 20 тыс. дес. пахотной земли в Богоявленской вол. засеяно только 1 тыс., в Водопойской из 19 тыс. засеяно 2. Вся озимая пшеница, благодаря гололедице, вымерзла. 700 дес. кукурузы уничтожено вредителями – птицами и сусликами (с последними нельзя бороться, так как не на чем возить воду: из 2590 лошадей осталось только 100, да и те до появления подножного корма лежали голодными. Необходима срочная государственная помощь, ибо хороший урожай с засеянных полей некому будет убирать, так как крестьяне, распухшие от голода, лежат, дожидаясь смерти.

Пред ВУЦИК *Петровский*
Верно: начпоезда *Аболин*

ЦДАВО України. – Ф. 258. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 79, Телеграфна стрічка.

**ІЗ ЗВІТУ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ГУБЕРНСЬКОЇ КОМІСІЇ
ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ ЦЕНТРАЛЬНІЙ КОМІСІЇ
ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ ПРО СВОЮ РОБОТУ**

Не раніше жовтня 1922 р.

Статистические данные и цифровые данные финансово-хозяйственной части нижеследующие:

1. Население и число голодающих с начала кампании по 15/9 1922 г.

Население: взрослых – 773 180 человек, детей – 490 332. Всего – 1 263 512 человек.

Николаевский у.: взрослых – 79 678, детей – 79 458. Всего – 159 136 человек.

Херсонский у.: взрослых – 74 092, детей 72 301. Всего – 146 393 человек.

Елисаветградский у.: взрослых – 46 000, детей – 32 000. Всего – 78 000 человек.

Днепровский у.: взрослых – 49 035, детей – 45 994. Всего – 95 029 человек.

Итого: взрослых – 248 805, детей – 229 753. Всего – 478 558 человек.

2. Заболеваемость: с начала кампании по 15/9 1922 г.

Николаевский у.: взрослых – 3890, детей 5099. Всего – 8989 человек.

Херсонский у.: взрослых – 7405, детей – 4950, Всего – 12 355 человек.

Елисаветградский у.: взрослых – 4025, детей – 3552. Всего – 7577 человек.

Днепровский у.: взрослых – 19 230, детей – 11774. Всего – 31 004 человек.

Итого: взрослых – 34 550, детей – 25 375. Всего – 59 925 человек.

3. Смертность с начала кампании и по 15/9 1922 г.

Николаевский у.: взрослых – 1926, детей – 2050. Всего – 976 человек.

Херсонский у.: взрослых – 10 454, детей – 8489. Всего – 18 943 человек.,

Елисаветградский у.: взрослых 1284, детей – 8599, Всего – 9883 человек,

Днепровский у.: взрослых – 8313, детей – 4584. Всего – 12 897 человек.

Итого: взрослых – 21 977, детей – 23 722. Всего – 45 699 человек.

4. Питательных пунктов по состоянию на 15/9 1922 г.

Николаевский у.: [для] взрослых – 6, [для] детей – 45, кормится: взрослых – 6500, детей – 19 433. Всего – 25 933 человека.

Херсонский у.: [для] взрослых – 4, [для] детей – 43, кормится: взрослых – 4983, детей – 23 941. В с е г о – 28 924 человека.

Елисаветградский у.: [для] взрослых – 3, [для] детей – 22, кормится: взрослых – 3044, детей – 12 246. Итого – 15 290 человек.

Днепровский у.: [для] взрослых – 33, [для] детей – 57, кормятся: взрослых – 3458, детей – 14 882. Всего – 18 340 человек.

Общее число кормящихся в губернии:

взрослых – 17 985, детей – 70 502, [всего] – 88 487 человек.

5. Состояние сельского хозяйства

Общее количество удобно-пахотной земли в 1922 г.–

2 731 340 дес.

Засеяно:

в 1920 г. озимых – 328 556 дес, яровых – 1 006 823 дес.

Всего – 1335 379 дес;

в 1922 г. озимых – 237 509 дес, яровых – 428 491 дес.

В с е г о – 666 000 дес.

Уменьшение на 669 379 дес.

Валовой сбор:

в 1922 г. – 23 731 500 пуд., в 1921 г.- не более 5 млн.

Количество хозяйств: 206 200. Из означенного количества:

безлошадных – 77 996, однолошадных – 53 344, без коров – 73 491.

Степень урожайности в 1922 г.

1. Хозяйства, не имеющие урожая	21800
2. Хозяйства, где урожая хватит до 1 ноября	4700
3. » » 1 декабря	620
4. » » 1 января 1923 г.	8000
5. » » 1 февраля	нет
6. » » 1 марта	7400
7. » » 1 апреля	15400
8. » « 1 мая	нет
9. » » 1 июня	25400
10.» » до нового урожая	117 300

И т о г о – 206 200.

Состояние животноводства:

В 1920 г.: лошадей – 368662, коров – 220096, волов – 12679, овец – 145050, свиней – 355753. Всего – 1102240 голов.

В 1921 г.: лошадей – 188843, коров – 196410, волов – 10953, овец – 114389, свиней – 55707. Всего – 566302 голов.

Самые голодные местности в губернии:

В Николаевском у. – 14 волостей, в Херсонском – 7, в Днепровском – 5. Всего – 26 волостей .

Николаевский у.

1. Богоявленская вол. остро нуждается

2. Кисляковская	»	«	»
3. Воскресенская	»	остро голодающая	
4. Водопойская	»	остро нуждающаяся	
5. Варваровская	»	«	»
6. Калиновская	»	«	»
7. Очаковский р-н		«	»
8. Б-Коренихская[вол.]		«	»
9. Гурьевская»		«	»
10. Терновская	»	«	»
11. Пересадовская	»	«	»
12. Ингульская	»	объявлены голодающими	
13. Кандыбинская	»	«	»
14. Балацковская	»	«	»
Херсонский у.			
1. Дудчанская	вол.	«	»
2. Качкаровская	»	«	»
3. Ст. Шведская	»	«	»
4. Белоозерская	»	«	»
5. Засельская	»	«	»
6. Вавиловская	»	«	»
7. Н-Архангельская	»	«	»
Днепровский у.			
1. Збурьевская вол.		«	»
2. Голопристанская	»	«	»
3. Каирская	»	«	»
4. Константиновская»		«	»
5. Бехтерская	»	«	»
Елисаветградский у.			
1. Федварский р-н		«	»

№ 12

ДОВІДКА ВІДДІЛУ АГІТАЦІЇ І МАСОВИХ КАМПАНІЙ ЦК КП(б)У ТА ЗВЕДЕННЯ З ЛИСТІВ, НАДІСЛАНИХ ДО ЦК ВКП(б) І ЦК КП(б)У З ПИТАНЬ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ ТА ГОЛОДУ НА УКРАЇНІ

28 квітня 1932 р.

Секретарю ЦК КП(б)У
тов. Косіору

З 1 січня до 22 квітня безпосередньо до ЦК КП(б)У, а також надіслані від Секретаріату т. Сталіну разом 115 листів в справі перекручування по хлібозаготівлі, примусового усуспільнення худоби тощо.

Найбільша частина листів припадає на квітень місяць – 64. Частину листів агітмасовий відділ ЦК КП(б)У направив для перевірки до обкомів і райкомів, а по окремих відряджено товаришів для перевірки на місці.

Характерні моменти з листів, що надійшли в квітні місяці, наводимо у зведенні, що Вам його при цьому надсилаю.

Зав. агітмасовим відділом

Сірко

ДОДАТОК

ЗВЕДЕННЯ З ЛИСТІВ, ЩО НАДІСЛАНІ ДО ЦК ВКП(б) – СТАЛІНУ Й ЦК КП(б)У

«Шановний т. Сталін, чи є закон Радянської влади, щоб селянство сиділо голодне, так як ми, колгоспники, не маємо уже з 1 січня 1932 р. в своєму колгоспі ні фунта хліба. Тепер не тільки Горби, а взяти треба Глобинський і Семенівський райони, де поголовний голод серед народу. Ми, колгоспники, і вирішили спитати – що буде далі?

Постає питання. Як ми можемо будувати соціалістичне будівництво народного господарства, коли ми приречені на голодну смерть, бо ще до врожаю 4 місяці, питаємо, за що ми бились на фронтах: за те, щоб сидіти голодними, щоб бачити, як вмирають діти в корчах з голоду».

(Лист т. Сталіну – з Глобинського району на Кременчуччині, с. Горби, від колгоспників – без підпису).

«З самого початку ми стояли за Радянську владу і зараз не хочемо, щоб вона втратила авторитет, але ми вже не в силах терпіти і просимо – зверніть увагу: у нас уже опухли від голоду діти. Нас 284 чоловіки, щоб поодиначку нас не брали у ГПУ, ми не підписуємо».

Лист до ЦК КП(б)У із Снігурівки. (Анонімний лист посилаємо Сталіну).

Відділ агітації та масових кампаній.

ЦЦАГО України, ф. 1. оп. 1, спр. 1944, арк/1-16. .

№ 13

З ПОВІДОМЛЕННЯ ГАЗЕТИ «ВІСТІ ВУЦВК» ПРО КРИТИКУ КОМУНІСТІВ ЗА НЕВИКОНАННЯ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ

27 листопада 1932 р.

Листопад – вирішальний місяць хлібозаготівель. Викрити, розтрошити, вигнати геть з лав партії підсобників класового ворога. Геть!

Колгоспи Снігурівського району /Одеська обл./, що закінчили молотити, здебільше припинили продавати хліб державі. Голова артіль «12-річчя Жовтня» член партії Яковенко заявив, що він зниження плану не потребує, бо однаково «хліба не здаватиме державі». У Карпівській сільраді комуністи з артіль «Третій вирішальний» категорично відмовились виконувати план. В організаціях Снігурівського р-ну маємо таких комуністів, як Григорій Скок /бригадир/, що служив у Григор'єва, його брат /член управи артіль/, що добровільно служив у Петлюри.

«Я краще кину партквитка, а хліб не возитиму,» – заявляє комуніст Бабенко, голова артіль «Хлібороб» /Солонянський р-н/. Комуніст Віскорка одверто закликає не здавати хліба. Голова артіль «Світле життя» Манько заборонив далі перемолочувати соломку, бо все рівно примусять цей хліб відвантажувати на елеватор».

Вісті ВУЦВК. – 1932, 27 листопада

**ЛИСТ Ю. Р. ШВЕЦЯ – ЧЛЕНА АРТІЛІ «ЗАПОВІТ
ЛЕНІНА» НА ОДЕЩИНІ ДО Г.І. ПЕТРОВСЬКОГО
ПРО НЕСПРАВЕДЛИВИЙ ХЛІБОПОДАТОК
ДЛЯ АРТІЛІ Й ГОЛОДУВАННЯ КОЛГОСПНИКІВ**

15 вересня 1932 р.

Запитання

До голови Центрального Українського
Виконавчого Комітету т. Петровського
Від члена артілі «Заповіт Леніна»,
с. Горожене Баштанського р-ну
Швеця Юрка Романовича

Тов. Петровський!

Наша артіль в 1931 р. мала 2400 га землі і вся була засіяна, но постільки у нас багато землі біля річки та непридатної, то район нашу артіль спрямував на спеціальне господарювання – городництво, скотарство та свинарство, і відрізав у нас землю, залишив нам 700 га пахоти, всі непридатні землі, пасовиська та городньої 282 га.

Артіль має 1052 їдця і ось у 1931 р. більшість членів артілі – бідняки голодували з грудня місяця. В цьому, 1932 р., артіль посіяла зернових культур 660 га, а останню травами, та городини 82 га, решта городньої землі залишилась [вільною] через відсутність посівматеріалу, картошки та інших, та за не проведення меліоративних робіт.

Коли РВК розподіляв план хлібозаготівлі, то на нашу артіль поклав виконання хлібозаготівлі 2400 пуд. хліба. Тов. Петровський, з великою натяжкою може стане виконання доведеного плану, а на харчі зовсім нічого не залишається. До цього часу артіль видала лише по 240 г муки на 1 трудоодиноцю, та загальним харчуванням з'їв кіл по 35 кожний робочий. І січас поміж членами велике негодованіє на всі явища, які січас переживають наші члени. Дуже багато членів зараз живе на одному борщі дома, а в артілі рано і увечері дають галушки без хліба і через це саме багато перестали ходити на роботу та пішли по степу збирати колоски, тому що кожний тепер голодний, коли це не повинно бути, тим паче літом при уборці хліба.

Так поясніть мені, будь-ласка, чи Ви в повній згоді з робітниками нашого району залишать наше село, артіль голодними на весь рік, чи може в лавах керівництва влади позаписувались колишні поміщики та мстять за свої еко-

номії? Чи може так і годиться при радвладі бути голодному, чи може державі потрібні в такій кількості хлібні ресурси для швидшого закінчення індустрії? Мені здається, що в радянських установах позалазили поміщики-економісти і цю штуку творять, бо хоч і потрібно закінчити індустрію, то все ж таки так голодувати непотрібно. Бо коли на зборах артїлі та правлінні обговорювали плани хлібозаготівлі, і хто скаже, що план дуже великий, нічого не залишиться на харчі, то наша сільська влада зараз страхає міліцією та ГПУ. І по правдивому план не прийнятий через непосильність.

Я рискнув запитати у Вас, чи правдиво район довів план і чи це повинно так і бути. Я думаю, що коли у нас основне господарство – городництво, скотарство та свинарство і лише 700 га пахоти, то район повинен звернути увагу та залишити в крайньому разі вкругову на 1 їдця по 30 фунтів, зерна на кожний місяць, але на трудоодиноцию.

Так прошу Вас, тов. Петровський, дайте мені відповідь, чи правдиво район довів план, чи ні, і чи повинні ми голодувати. Я маю 204 трудоодиноци по 1.VIII.32 р.

Сам я бідняк, член КНС, партизан, та був кандидатом КП(б)У, но виключений за те, що добивався цього, що у Вас запитую, та частково за своє грубіянство через велику неправдивість. Відповідь прохаю дати по пошті за мій рахунок.

Поштова адреса: поштове відділення Привільня Баштанського р-ну, с. Горожене.

Швецъ Ю. Р.

ЦДГО України. Ф. – Оп. 8 – Спр. 109 – Арк. 220-222. .

№ 15

СВЕДЕНИЯ

О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РК МИЛИЦИИ г. НИКОЛАЕВА ПО ХЛЕБОЗА- ГОТОВИТЕЛЬНОЙ КАМПАНИИ

с 25 августа по 10 декабря 1932 г.

По вскрытию ям.

КОНСТАНТИНОВСКИЙ СЕЛЬСОВЕТ.

1. В с. Константиновке у гр. Донца Арсения было обнаружено в яме 51 пуд зерна – хлеба. Сам он кулак, заключен под стражу и передан суду.

2. В с. Константиновке у гр. Козакова Михаила было обнаружено в яме 20 пудов пшеницы. Сам он индивидуальник – бедняк. Оставлен на свободе; заведено дело для предания суду.

ЛУПАРЕВСКИЙ СЕЛЬСОВЕТ.

В с. Лупарево у гр. Пилипенка И. было обнаружено в яме 13 пуд. 28 фунт. зерна – хлеба, сам он середняк-индивидуалист. Заключен под стражу. Дознание производится.

БОГОЯВЛЕНСКИЙ СЕЛЬСОВЕТ.

1. В с. Богоявленском у гр. Сербиновых Павла и Михаила в яме обнаружено было 9 пудов зерна – хлеба. Сами они кулаки, заключены под стражу. Дознание производится.

2. В с. Богоявленском у гр. Рымбаловича Ивана обнаружено было в яме 53 пуд. 23 ф. зерна – хлеба. Сам он бедняк-индивидуальник, заключен под стражу. Дознание передано в ГПУ.

КАЛИНОВСКИЙ СЕЛЬСОВЕТ.

1. В с. Калиновке у гр. Половенко Егора в яме обнаружено 32 пуда пшеницы. Сам он член правления артели: Задержан, дознание проводится.

2. В с. Калиновке у гр. Загинайченко Тимофея в яме обнаружено 20 пудов кукурузы. Сам он середняк-индивидуальник. Скрылся от задержания. Дознание производится.

3. В с. Калиновке у гр. Маленко Ефима в яме обнаружено было 18 пудов зерна – хлеба. Сам он середняк-индивидуальник, от задержания скрылся, дознание производится.

4. В с. Калиновке у гр. Ляшенко Федота в яме было обнаружено 18 пудов зерна – хлеба. Сам он кулак. В момент обыска его дома не было, ныне скрывается, дознание производится.

ВОСКРЕСЕНСКИЙ СЕЛЬСОВЕТ.

1. В с. Воскресенском у гр. Черникова Гордея в яме было обнаружено 14 пудов, 5 фунтов зерна – хлеба. Сам он середняк-индивидуальник. Заведено дело.

2. В с. Воскресенском у гр. Ковалева Макара в яме обнаружено было ячменя 30 пудов, сам он по соцположению бедняк-индивидуальник, оставлен на свободе, дознание производится.

Всего изъято зерно – хлеба, муки, а также выявлено утаенного и разбазаренного – 10343 пуд. 38 фунт.

ДАМО № 2, ф.6, оп. 1, спр. 296, арк. 65-66.

**ПОСТАНОВА РАДНАРКОМУ УСРР І ЦК КП(б)У
«ПРО ЗАНЕСЕННЯ НА «ЧОРНУ ДОШКУ» СІЛ,
ЯКІ ЗЛІСНО САБОТУЮТЬ ХЛІБОЗАГОТІВЛІ»**

6 грудня 1932 р.

Зважаючи на особливо ганебний провал хлібозаготівель в окремих районах України, РНК і ЦК ставлять перед облвиконкомами і обкомами, райвиконкома-ми і райпарткомами завдання зламати саботаж хлібозаготівель, що його організували куркульські і контрреволюційні елементи, знищити опір частини сільських комуністів, які стали фактичними провідниками саботажу, і ліквідувати несумісну з званням члена партії пасивність і примиренство до саботажників, забезпечити швидке наростання темпів, повне і безумовне виконання плану хлібозаготівель.

РНК і ЦК ухвалюють:

за явний зрив плану хлібозаготівель і злісний саботаж, що його організували куркульські і контрреволюційні елементи, занести на «чорну дошку» такі села: с. Вербка Павлоградського р-ну Дніпропетровської обл.; с. Гаврилівка Межівського р-ну Дніпропетровської обл.; с. Лютенька Гадяцького р-ну Харківської обл.; с. Кам'яні Потоки Кременчуцького р-ну Харківської обл., с. Святотроїцьке Троїцького р-ну Одеської обл., с. Піски Баштанського р-ну Одеської обл.

Щодо цих сіл вжити таких заходів:

1. негайно припинити довіз товарів, цілком припинити кооперативну і державну торгівлю на місці і вивезти з відповідних кооперативних і державних крамниць всі наявні товари.

2. Цілком заборонити колгоспну торгівлю як для колгоспників, так і одноосібників.

3. Припинити всіляке кредитування, провести дотермінове стягнення кредитів і інших фінансових зобов'язань.

4. Перевірити і очистити органами РСІ кооперативні і державні апарати від всіляких чужих і ворожих елементів.

5. Перевірити і очистити колгоспи цих сіл, вилучивши контрреволюційні елементи, організаторів зриву хлібозаготівель.

РНК і ЦК звертаються з закликом до всіх чесних, відданих радянській владі колгоспників і трудящих селян-одноосібників організувати всі свої сили для нещадної боротьби з куркулями і їхніми посібниками на подолання куркуль-

ського саботажу хлібозаготівель у своїх селах, за чесне, сумлінне виконання хлібозаготівельних зобов'язань перед радянською державою, за зміцнення колгоспів.

Голова Раднаркому УСРР В. Чубар
Секретар ЦК КП(б)У С. Косіор

6 грудня 1932 р.

Віснi ВУЦВК.- 1932.- 8 груд.

№ 17

ЗАПISKA A.A. ХВИЛI ЦЕНТРАЛЬНОМУ КОМІТЕТУ КП(б)У ТА ОДЕСЬКОМУ ОБКОМУ ПАРТІЇ ПРО НЕЗАДОВІЛЬНЕ ВИКОНАННЯ ПЛАНУ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ, ФАКТИ ПРИХОВУВАННЯ ХЛІБА, КУР- КУЛЬСЬКИЙ САБОТАЖ У СНІГУРІВСЬКОМУ РАЙОНІ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

10 січня 1933 р.

На 10 січня по Снігурівському району виконано хлібозаготівельний план в розмірі – 23907 т, що складає 68,8 %. Насіннєвий матеріал, усякі фонди – вивезено. По тих колгоспах, що виконали хлібозаготівельний план, теж вивезено посівний наполовину. Ці колгоспи повинні поповнити цей вивіз з переобмолоту своєї соломи.

Я вже писав в останньому листі, що висилка, репресії до с. Новопетрівка наслідків не дали, незважаючи на вжиті заходи. За останній час, в ряді колгоспів спостерігаються явища, коли значна частина колгоспників кидає господарювання і виїздить невідомо куди. Так, по Новопетрівській сільраді, по Тетянівській сільраді є колгоспи, де виїхала більша половина колгоспників. Я поставив перед усією організацією питання про потребу жорстокої боротьби проти цих форм куркульського саботажу. Очевидно, що тут ми маємо справу з таким явищем: хліб позакопували, а тепер на час хлібозаготівки – виїздить. Ми організуємо зараз боротьбу проти тих, хто виїздить. Припинили видачу всіляких довідок, посвідчень з сільрад. У вирішальних селах встановили на ніч пікети, завдання яких затримувати усіх, хто вивозить хліб із села.

По всіх колгоспах проведено збори і широко оповіщено, що кожен колгоспник, який здасть добровільно крадений хліб, до відповідальності притягатися

не буде. Але поки що тільки кілька чоловік добровільно здали крадений хліб. Про ці факти широко оповіщено населення, надруковано в газеті.

Справа з похованим хлібом зводиться зараз не лише до ям. Ховають по димходах, приробляють подвійні днища до столів і таке інше.

Між іншим є відомості, що багато куркульського елементу поховали свій хліб у Херсоні. З цього треба зробити той висновок, що в Херсоні у всякого спекулятивного елемента осіла певна частина хліба.

За увесь час по Снігурівському районі від переобмолоту поступило 2507 ц. Виявлено краденого у колгоспників та одноосібників – 693 ц. Виявлено ям 136. У них знайдено хліба – 275 ц.

У колгоспах виявлено схованого хліба 652 ц. Виявлено незаконноутворених фондів 1728 ц.

По лінії репресій. Засуджено за нездачу хліба 31 господарство твердоздатців, 46 господарств контрактантів. Позбавлено 38 господарств землі.

Винесено постанов про виселення 55 господарств, припинено відпуск промислового краму 85 господарствам. Без сумніву стягнуто хліб у 136 господарствах. Вилучено там хліба 225 ц. Стягнуто м'ясом /штрафом по району/ – 159.

Виявлено і виключено з колгоспів 325 куркулів. Відібрано у них 18182 ц хліба. Стягнуто штрафів грошима – 26467 крб. 35 куркулів віддано до суду. Виключено ледарів з колгоспів 123 чоловіки. Відібрано у них хліба – 95 ц.

Останніми днями за прихований саботаж хлібозаготівель виключено з партії, заарештовано і віддано до суду голову колгоспу ім. Воровського – Датченка.

Виключено з партії секретаря Галаганівського партосередку – Гаюху /теж за схований саботаж хлібозаготівель/.

Тепер про зміцнення району. До району прибув новий секретар Савенко і приступив до роботи.

Прибула група керівних працівників.

А. Хвиля

ПА ІІІ П при ЦК компартії України, ф.1, оп.1, спр. 2264, арк.. 12-14.

№ 18

Список колгоспів Новобузького району, які занесені на «чорну дошку» і до яких застосовані репресивні заходи за невиконання планів хлібозаготівлі

25 січня 1933 р.

№	Колгосп	Сільська Рада	Застосування репресій						
			Штраф грошми		Штраф м'ясом		Припинена торгівля в крамниці	Заарештовано керівників колгоспів та колгоспників	Віддано до суду керівників колгоспів та колгоспників
			Накладено (крб)	Стянуто (крб)	Накладено (крб)	Стянуто (крб)			
1.	«Хвиля революції»	Майорівська	—	—	2910	2910	Так	1	4
2.	«Перебудова»	Олександрівська	—	—	1380	1380	Так	1	2
3.	«Вільний Шлях»	Новобузька	—	—	3480	3480	Так	—	4
4.	«За колективізацію»	Софіївська	3000	3000	—	—	Так	3	5
5.	«ім. Скрипника»	Миролюбівська	—	—	1802	1802	Так	4	—
6.	«Червоний Путіловець»	Ольгопільська	—	—		2210	Так	—	—
	Разом		3000	3000	11782	11782		9	15

№ 19

Анонімний лист жителів с. Снігурівка, надісланий до ЦК ВКП(б) – Й. Сталіну ЦК(б)У

З самого початку ми стояли за радянську владу і зараз не хочемо, щоб вона втрачала авторитет, але ми вже не в силах терпіти і просимо – зверніть увагу: у нас уже опухлі від голоду діти. Нас 284 чоловіка, щоб поодиночку нас не брали в ГПУ, ми не підписуємо.

ЦДАГО України. – Ф.І. – Оп. І. – Спр. 1944. – Арк. 12

№ 20

Лист членів комуни ім. Леніна с. Тернівка до редакції газети «Шлях індустріалізації» про голод.

7 березня 1933 р.

УСССР, Редакция газеты «Шлях індустріалізації» 16.ІІІ.1933 № 8/С

Сов. секретно

г. Николаев

Ник. ГПУ, копия секретарю партийного комитета

*Препровождаем при сем текст анонимки, полученной редакцией газеты
«Шлях індустріалізації»*

15.ІІІ. 1933

Редактор газеты «Шлях індустріалізації» подпись

(Макаров)

Зав. секретной частью подпись

(Гурович)

Копия

До редакції газети «Шлях індустріалізації»

Голодуємо!!!!

Повідомляю всі Миколаївські організації, що члени комуни ім. Леніна Тернівської сільради дуже голодують, вже чотири дні як не бачать навіть кришки хліба. Просимо Миколаївські організації звернути на це увагу та дати негайно допомогу.

7.ІІІ. 33 р. Писав (чл. комуни)

3 оригіналом згідно:

Зав. таємною частиною редакції підпис (Гурович)

ДАМО. – Ф. П-6. – Оп. І. – Спр. 473. – Арк. 31

№ 21

Витяг з протоколу № 44 засідання партійного осередку колгоспу ім. Сталіна Пересадівської сільської ради Миколаївського приміського району про голодування колгоспників та членів їх сімей з проханням надати допомогу продуктами харчування

18 квітня 1933 р.

Слушали: Інформацію председателя колхоза им. Сталина тов. Ганчо о тяжелом экономическом положении колхоза.

Тов. Ганчо указал, что продовольственные ресурсы колхоза тяжелые, запас имеется только лишь на два дня, но нужно указать, что в колхозе имеется на общественном питании: взрослых, которые работают в производственных бригадах – 800 человек; детей-школьников – 400; детей дошкольного возраста – 350, в детских яслях – 200, стариков – 95 человек. Итого на общественном питании находится 1845 человек. На 18 апреля 1933 г. продовольственных ресурсов имеется на два дня.

Нужно указать, что на 18 апреля имеется больных от недоедания 390 человек. Смертных случаев на протяжении марта и апреля месяца было более 100.

Наряду с этим не лучшее положение с конской тягловой силой. Из имеющихся в колхозе 400 лошадей 50% к работе не пригодны из-за отсутствия концкормов.

Постановили: Констатировать, что состояние артели им. Сталина и в целом сельсовета тяжелое, продовольствия для колхозников, а также концкормов для лошадей не имеется. Просить городской партийный комитет дать временную помощь. Предложить сельскому совету в срочном порядке составить списки нуждающихся и поставить вопрос перед городским советом о помощи.

Держархів Миколаївської області. – Ф. П-6. – Оп. 1. – Спр. 608. – Арк. 75.

№ 22

Заява членів правління колгоспу «Більшовик» Майорівської сільської ради Новобузького району до райвиконкому про голодування членів колгоспу з проханням надати їм продовольчу допомогу

1933 р.

Засобів для життя члени артілі «Більшовик» Майорівської сільської ради ніяких не мають. Живемо виключно тим, що одержали з елеватора як харчо-

ву допомогу. Останні дні ми нічого не одержуємо. Члени артїлі перебувають у катастрофічному становищі, на роботу не ходять, люди зовсім ослаблені, є масове опухання, а це через кілька днів призводить до смертних наслідків. Прожити ще кілька днів без вашої допомоги ми не можемо, адже в нас немає неуспільнених ні корів, ні свиней, ні овець, яких можна було б використати для підтримки колгоспників. А тому прохаємо відпустити для членів нашої артїлі в рахунок харчової допомоги жита хоч небагато для підтримки хворих та ослаблених колгоспників.

Держархів Миколаївської області. Ф.р-167. – Оп. 1. – Спр. 1607. – Арк. 184.

№ 23

ДОПОВІДНА ЗАПИСКА ВОЗНЕСЕНСЬКОГО РАЙКОМУ ПАРТІЇ, РАЙВИКОНКОМУ

СЕКРЕТНО

Секретарю Николаевского Обкома КП/б/У тов. ФИЛИППОВУ
Председателю Исполкома Николаевского Облсовета депутатов трудящихся
тов. БОРИСОВУ

В ряде колхозов Вознесенского района в связи с недородом в 1945 году создалось крайне тяжелое положение с продовольствием.

Произведенной проверкой военным отделом Райкома КП/б/У и отделом Гособеспечения семей военнослужащих установлено, что из проверенных на дому 1431 семьи – 351 семья запасов продовольствия имеет на 10-20 суток, 281 семья не имеет дневного пропитания.

Особо тяжелое положение в колхозе им. Свердлова, где выдано в 1945 году на трудодень 150 г, колхозе «Экономист», им. Ворошилова, им. Сталина и других, где также низкая оплата трудодня, – от 150 до 250 г. В семье труженицы колхоза им. Сталина Платовской Клавдии Захаровны имеется пятеро детей, которые от недоедания оказались опухшие. Теплова Пелагея из колхоза им. Горького имеет шестеро детей, которые также оказались опухшие.

Этим и некоторым другим остро нуждающимся семьям оказана очень небольшая помощь хлебом из разрешенного Вами 15% фонда переселенцев и пяти тонн кукурузы. В районе больше нет каких-либо фондов для оказания помощи остро нуждающимся семьям.

Для поддержания крайне нуждающихся семей до нового урожая просим отпустить продовольственную ссуду в количестве 100 тонн.

Пред. исполкома Райсовета
депутатов трудящихся /Цешейко/
Секретарь Вознесенского РК КП/б/У /Слесарь/

Миколаївський обласний державний архів
Ф.7 – Оп. 4. – Спр. 234. – Арк. 131.

№ 24

СПЕЦІАЛЬНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ МДБ ОЧАКІВСЬКОГО РАЙОНУ СЕКРЕТАРЮ ОЧАКІВСЬКОГО РАЙКОМУ КП(б)У ПРО ТЕ, ЩО ПИШУТЬ ЖИТЕЛІ РАЙОНУ РІДНИМ ДО ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ

21.03.1946
Сов. секретно.

ВЫПИСКИ

Из писем населения Очаковского района родственникам в Красную Армию.

МАЛИНА ВАРВАРА НИКИТОВНА – с. Анчикрак

... «Ваня, я сейчас лежу больная, лекарство купить не на что. ... Работала на тракторе целое лето, а хлеба не дали. Мусе тоже на трудодни ничего не дали, у кого мужья дома, те живут, а на нас не обращают внимания...»

ЗАГРЕБЕЛЬНАЯ Н.Н. – с. Куцуруб

... «Вася, живем плохо не только мы, а все люди. Подходит весна, картошки нет, хлеба нет и нечем сеять, работали в колхозе и ничего не получили, я уже с ума схожу от такой жизни, как дальше жить – не знаю...»

ФОРМАНЮК КОНС. ВЕН. – с. Дмитриевка

«... Ваня, хлеба печеного не покупаем уже месяца три, живем так – лишь бы свет не без нас. В Армии нам говорили, и постановления правительства были, но они местными органами не выполняются, а ведут народ на голодную смерть. Я сам от недоедания не могу на ногах ходить.»

КУПРИЕВИЧ НАД.ФОК. – х. Волчий

«... Павел, в нашем хуторе полная голодовка, нигде не увидешь кусочек хлеба, только малай и больше ничего»

ЧОКОВА В. Я. – с. Ивановка

«... Дядя, у нас уже начинается голодовка. Идет весна, сеять нечего, нечего и кушать, картошки нет.»

ЯНКОВСКАЯ М. – с. Баланово

«...Ваня, если бы ты посмотрел, как у нас люди живут, уже много есть пухлых, много семей уже повыезжало, выехало уже 12 семей, мы также думаем выехать, ибо с голоду умирать не будешь, а продавать нечего.»

ЛИВАНОВА ЛИДИЯ АЛЕК. – с. Б. Бейкуш

«... Шура, сейчас в доме голод. Проработали в колхозе год, а заработали по 150 грамм и по 40 копеек на трудодни.»

ТАТА ЕВДОКИЯ ГАВРИИЛ. – с. Куцуруб

«... Ваня, в с. Куцуруб сейчас голод, как в 33 году, а до урожая еще далеко, люди стали черные, некоторые рады буракам, но их нет. «

КРАВЧЕНКО Т. И. – с. Парутино

«... Дорогой сынок, здесь насчет хлеба очень тяжело, купить хлеба нет средств, пуд муки стоит 500 р., да еще меня обложили налогами: 40 кг мяса, 180 шт. яиц и др., расплатиться я не имею возможности, нет ни хозяйства, ни дома, ни огорода, к тому же больная мать – 80 лет, и никто на это внимания не обращает, придут, опишут последние тряпки, тогда я окажусь совершенно голая и босая... «

ДАЛЫШЧЕНКО И. В. – с. Парутино

«... В нашем колхозе творится безобразие, жены красноармейцев если просят какой-либо помощи в колхозе, так руководители не обращают внимания; как помещики, ходят да вино пьют, так что сейчас очень трудно приходится колхозникам...»

ЛЕПЕТУХА Т.В. – г. Очаков, ул. Цокуренько, №8

«... Миша, на нас никто не обращает внимания, никому мы не нужны.

... Артур уже два месяца в школу не ходит, сидит голый и босый, в квартире холодно, топлива нет. Обращалась за помощью к ТУЧИНУ, но он только обещает, а не делает, ЩЕПОТКИН также только для себя тащит, в общем живут для себя, а мы должны подыхать ...»

ЖДАН ИВАН К. – с. Ясалка

«... Папа, мы очень голодаем, нет ни денег, ни хлеба, в школу ходить не в чем.»

КОТОВ ИВ. Д. – с. Бейкуш ,

«... Папа, Иванов, как тебе известно, председатель колхоза, живет неплохо, людей обманывает налево и направо. Их собралась шайка и обманывают людей, как могут. Скорее приезжай, нужно потревожить этих бандитов, которые были в оккупации, а на нас смотрят очень плохо, т. к. они нашим семьям не помогают. Когда приходишь просить у них помощи, то они отвечают, что Вам хлеб, Ваши отцы и пусть они Вам присылают, говорили: «Кто их заставляет воевать и бросать на вас бомбы.» Когда наши самолеты бомбили Очаков, изгоняя немцев и румын, а теперь не хотят помогать ...»

КАМЕНСКИЙ БОР. НАЗ. – х. Октябрь

«... У нас в хуторе сейчас только у нескольких найдется хлеба, а то без хлеба сидят, даже уже начинают пухнуть с голоду...»

«... Толя, сейчас очень трудно жить, уже есть люди, которые сидят совсем без куска хлеба, а ты должен сам знать, как живет твоя мать, хлеба нет, картошки нет, голодает не только она одна, голодных много людей, так что жизнь очень плохая...»

ЖАДАН Н. К. – с. Яселка

«... Костя, живем сейчас, как в черном гробу, доживаем последние минуты, уже не знаем, что делать, куда деваться, дети раздетые и голодные. Пойдешь к голове колхоза за помощью, а он смеется, т.к. он не голодный, заработали в колхозе больше 1000 трудодней, но на них ничего не дают, голодуем, как собаки...»

БЕЛИКОВА М. Г. – г. Очаков, ул. Ленина № 11

«... Когда закончится наша мучительная жизнь. Я уже тебе писала, что мы продали последние вещи и дали в Военкомат на уголь 350 р., вот уже третий месяц нам не дают угля и не возвращают деньги. Мы сидим в холодной квартире, и у нас не на что купить топлива. Военком совершенно не заботится, чтобы возвратить нам деньги. Здесь за нас никому беспокоиться ...»

ПИЛИПЕНКО Ф. А. – с. Яселка

«... Жизнь наша очень тяжелая, нет даже куска хлеба и не за что купить. Работали весь год, но ничего не получили, есть уже некоторые пухлые люди, вот до чего довоевался наш сын и брат – прослужили 5 лет, а родители голодают...»

КРЫЖАНОВСКАЯ П. И. – с. Куцуруб

«... Гриша, наша жизнь очень тяжелая, потому что нет хлеба. Работали в колхозе целое лето, имеем более 1000 трудодней, а хлеба нам не дали, кроме 300 грамм на полугодие, а за 2-е полугодие не дали ничего. У нас сейчас сильный голод, скоро уже месяц, как мы не видели хлеба, у нас ни хлеба, ни картошки, ни свеклы, ничего ...»

БАБЕНКО Ш.Ф. – х. Турчаново

«... Ваня, как неохота жить на свете, хата валится, 2 года немазанная, я не могу ничего делать, больная, лежу в постели, топлива нет, лежу в холодной хате, хлеба нет, корову взяли в район, и никто не обращает на меня внимания...»

ВЕРНО: НАЧАЛЬНИК ОЧАКОВСКОГО
РО НКГБ -Майор / Максимов /

*Державний архів Миколаївської області
Ф. 62. – Оп. 62/2. – Спр. 22. – Арк. 39. '*

№ 25

ЗІ СПЕЦІАЛЬНОГО ПОВІДОМЛЕННЯ ОЧАКІВСЬКОГО МДБ СЕКРЕТАРІЮ ОЧАКІВСЬКОГО РАЙКОМУ ПРО ГОЛОДУВАННЯ ОКРЕМИХ ЖИТЕЛІВ РАЙОНУ

СЕКРЕТАРІЮ ОЧАКОВСКОГО РК КП/б/У

Тов. ФЕДОСОВУ

К нам поступили данные о том, что в с. Покровка Ивановского сельсовета несколько семей голодают :

Соболь Елизавета Андреевна – муж которой убит на фронте, имеет 4-х детей;

Швиденко Ксения Андреевна – имеет 8 человек детей.

Бондаренко Максим Макарович – демобилизованный из Красной Армии, имеет четверых детей и др.

Дети Соболь пытались, якобы, повеситься лишь потому, что они пухнут с голоду.

Ставим Вас об этом в известность для принятия соответствующих мер.

**НАЧАЛЬНИК ОЧАКОВСКОГО
РО НКГБ -МАЙОР /МАКСИМОВ/**

Державний архів Миколаївської області

Ф. 62.-Оп. 62/2.-Спр. 22.-Арк. 35.

№ 26

НИКОЛАЕВСКОМУ ОБКОМУ КП/б/У ЗАВ. СЕЛЬХОЗОТДЕЛОМ ОК ПАРТИИ ТОВ. ПИНЧУКУ

ИНФОРМАЦИЯ

Очаковского Райкома КП/б/У о потребности и наличии семян яровых культур по колхозам Очаковского района на весну 1947 года /в центнерах/.

Яровая пшеница: для колхозов района требуется яровой пшеницы 240 ц, имеется из семенных участков 30 ц и не хватает 210 ц из расчета плана сева яровых культур 1946 года. Это наличие семян взято из актов проверки семян, засыпанных из семенных участков по состоянию на 25.XI.46 года.

Для всех колхозов потребность ячменя составляет 7680 ц, имеется из семенных участков 2183,8 ц, недостает 5496 ц.

Овса потребность для колхозов района составляет 240 ц, имеется в наличии этих семян 68,6 ц, не хватает 171,4 ц.

Проса: потребность для 33-х колхозов 320 ц, имеется 342 ц, т.е. излишек 22 ц.

Кукуруза: потребность для 37 колхозов составляет 608 ц, имеется кукурузы в указанном количестве колхозов 227 ц, недостает 381 ц.

Зернобобовых: для всех 37 колхозов требуется 100 ц, имеются эти культуры только в 68 колхозах 6,35 ц, недостает 93,65 ц, таким образом итого зерна бобовых:

а/ потребность – 9188

б/ имеется – 2857,7.

в/недостаёт-6330

Подсолнух: по 37 колхозам потребность 100 ц, имеется 55,32 ц, недостает 44,7.

Кинза имеется в 13 колхозах – 12,05 ц.

В целом по группе зерновых культур не хватает семян 6330,5 ц.

Державний архів Миколаївської області

Ф. 62. – Оп. 62/2. – Спр. 22. – Арк. 67.

№ 27

З ТЕЛЕГРАМЫ ДО ВОЖДЯ НАРОДІВ МОСКВА. КРЕМЛЬ

ВОЖДЮ НАРОДОВ ГЕНЕРАЛИССИМУСУ СОВЕТСКОГО СОЮЗА товарищу СТАЛИНУ

ДОРОГОЙ ИОСИФ ВИССАРИОНОВИЧ!

Вам, гениальному продолжателю дела Великого Ленина, творцу самой демократичной в мире Конституции, первому всенародному кандидату в депутаты Верховного Совета СССР, организатору и вдохновителю наших побед, шлем наш горячий сердечный колхозный привет и глубокую благодарность за нашу свободную, счастливую жизнь.

Благодаря Вашему гениальному руководству, героизму победоносной Красной Армии, великого русского народа, мы сейчас снова свободно трудимся на освобожденной земле, укрепляем наше родное государство.

Мы, участники областного совещания передовиков животноводства Николаевщины, собрались, чтобы подвести итоги своей работы за истекший год и обсудить предстоящие задачи, можем заявить: обещание, данное Вам, товарищ Сталин, в прошлом году, мы выполнили.

У нас нет таких колхозов, которые не имели бы 3-4 животноводческих фермы. Только в 1945 году поголовье крупного рогатого скота в нашей области увеличилось более чем в два раза. Количество овец и свиней возросло в три с половиной раза.

Мы выражаем Вам, товарищ Сталин, большевистской партии и советскому правительству глубокую благодарность за большую заботу о нас, за помощь, оказанную нам в возрождении общественного животноводства.

Наши предки, новаторы социалистического животноводства, не покладая рук трудятся над увеличением поголовья скота, над повышением его продуктивности. В числе передовых людей колхозного животноводства Волкодав Василиса Дмитриевна, доярка колхоза «Красный партизан» Веселиновского района, она добилась удоя молока от каждой фуражной коровы по 2059 литров. Только за 11 месяцев 1945 года свинарка совхоза «Новая жизнь» Казанковского района Воропаева Полина Протасовна – по 20 поросят от закрепленной за ней свиноматки.

Чабан колхоза имени Сталина Первомайского района Гордиенко Василий Никифорович вырастил по 132 ягненка от каждых 100 овцематок.

Таких людей у нас много, и их ряды с каждым днем увеличиваются.

Но мы хорошо понимаем, что перед нами стоят еще большие задачи – добиться довоенного уровня поголовья скота, повысить его продуктивность и тем самым улучшить снабжение населения продуктами животноводства, а промышленность – сырьем.

Дорогой Иосиф Виссарионович, мы обязуемся, в первую очередь, обеспечить нашему поголовью скота сытую и теплую зимовку, сохранить все поголовье скота.

Мы заверяем Вас, дорогой Иосиф Виссарионович, что колхозное крестьянство Николаевщины, работники и специалисты животноводства приложат все усилия к тому, чтобы быстрее залечить раны, нанесенные немецко-фашистскими захватчиками.

Своим честным трудом мы приумножим могущество и богатство нашей Родины.

Да здравствует доблестная Красная Армия – армия-освободительница!

Да здравствует наша могучая Советская Родина!

Да здравствует великий вождь, учитель и друг Иосиф Виссарионович Сталин!

*Миколаївський обласний державний архів
Ф.7.-0п. 1.-Спр. 168.-Арк. 140-141.*

**З ЛИСТА МИКОЛАЇВСЬКОГО ОБКОМУ
І ОБЛВИКОНКОМУ**

СОВ. СЕКРЕТНО
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ СОВНАРКОМА УССР И
СЕКРЕТАРЮ ЦК КП/б/У
товарищу Хрущеву Н.С.

В неблагоприятных климатических условиях /засуха/ большинство колхозников Николаевской области в 1945 году собрали очень низкий урожай зерновых культур от 1,5 до 2,5 цент. с одного гектара.

В 462 колхозах с общим количеством населения 186310 человек было выдано на один трудодень от 100 до 400 грамм хлеба.

Такое положение привело к тому, что в этих колхозах, получивших скидку по обязательным поставкам и семенную ссуду на осенний сев, уже сейчас 86310 человек испытывают острую потребность в оказании помощи хлебом, который на месте при отсутствии соответствующих фондов в колхозах предоставить не имеем возможности.

Исполком Облсовета депутатов трудящихся и Обком КП/б/У вынуждены обратиться к Вам с просьбой предоставить необходимую помощь населению указанных колхозов продовольственной ссудой в размере 3225 тонн на период с I/II по I/УІ 1946 года, что составляет ежемесячную потребность в количестве 645 тонн.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ИСПОЛКОМА
ОБЛСОВЕТА/ФИЛИППОВ/
СЕКРЕТАРЬ ОБКОМА
ДЕПУТАТОВ КП/б/У
ТРУДЯЩИХСЯ/БОРИСОВ/

Державний архів Миколаївської області
Ф. – Р-992. – Оп. 3. – Спр. 61. – Арк. 7.

**ДОПОВІДНА УПОВНОВАЖЕНОГО ПРО АНТИДЕРЖАВНІ
ДІЇ В ЄЛАНЕЦЬКОМУ РАЙОНІ**

Николаевскому обкому КП(б)У, Исполкому Николаевского Облсовета

СПРАВКА

При проверке выполнения плана хлебозаготовок по Еланецкому району уполномоченный обкома партии и райуподминзагом проверил выполнение хлебопоставок по ряду колхозов этого района. В результате проверки оказалось: в колхозе «1-е Мая», село Еланец, план хлебопоставок 3484 ц, колхоз сдал государству на 23.10.46 г. 2144 ц зерновых без кукурузы.

При таком большом невыполнении плана хлебопоставок колхоз прекратил хлебосдачу, в то время, как в колхозе имелись отходы 205 ц, в которых было 60% зерна, кроме того, колхоз схитрил и не показал нам 213 ц отходов, годных к подработке и сдаче хлеба государству, в которых было тоже не меньше 60% зерна. В этом колхозе общий намолот зерновых без кукурузы – 4066 ц, а нам показал данные только на 3897 ц, это первое из лазеек для скрытия хлеба от государства.

По озимой пшенице дневник № 4 от 23 июля на 30 ц зерна подписан самим счетоводом, что это семенное, дневник № 3 от 21 июля подписан колхозницей, а не весовщиком колхоза.

Семенной озимой пшеницы, по дневникам, намолочено по бунтерному весу – 387 ц, а после очистки оказалось заактировано и засыпано – 135 ц, а после очистки оказалось чистым 171 центнер.

Удивительным является и то, что в этом колхозе и в других колхозах все эти антигосударственные дела узаконивает своей подписью агроном РайЗО и МТС.

На семенники ячменя и проса в дневниках нет отметки, что это зерно поступило с семенных участков.

Разница урожая между семенным и товарным в этом колхозе следующая:

В этом колхозе руководство, безусловно, все свои действия направило на срыв сдачи государству хлеба. В таких случаях, когда дела запутаны семенными участками, не оформлены правильно, должны оставлять на семена среднюю урожайность, полученную с гектара, а разницу обязаны сдавать государству. Эта разница в этом колхозе и составляет 263 ц. Кроме того, в отходах имеется зерна до 200 ц, таким образом зерно незаконно задерживается и не сдавалось государству около 500 ц.

В колхозе «3-я сессия ВЦК», село Еланец, семенного ячменя по дневникам было намолочено по бунтерному весу 157 ц, а после очистки его засыпано 184 ц. По озимой пшенице, по дневникам, намолочено семян по бунтерному –

285 ц, после очистки оказалось тоже 285 ц, это дает нам возможность предполагать, что во время молотбы контроля со стороны МТС не было, зерно не взвешивалось после очистки. Таким образом, отходы, полученные от очистки, на веса не подавали, это все делалось для того, чтобы меньше было начислено натуроплаты за работу МТС и вместе с тем создавались благоприятные условия для расхищения колхозного хлеба и запутывания учета в колхозах, а в итоге дела направлены на срыв государственного плана хлебосдачи.

По колхозам Привольнянского района. Колхоз им. Калинина /село Ингулка/ дневники на семенную озимую пшеницу в колхозе имеются на 120 ц, очистили ее, составили акт на 204 ц, а в амбар кладовщику поступило чистой пшеницы 226 ц.

Ржи семенной, по дневникам, намолочено 180 ц, акт составлен на 280 ц после очистки, а кладовщику поступило чистой ржи 299 ц.

На ячмень нет совершенно отметки в дневниках, что поступил из семянков. По ячменю акт составлен на 225 ц, т.е. поступило с бунтерного веса, очистили его и в кладовую тоже поступило 225 ц чистого ячменя.

В колхозе им. Кагановича /село Ингулка/ озимой пшеницы семенной, по акту очищенной, намолочено 162 ц, а в кладовую поступило чистой пшеницы 177 ц. Ячменя, по акту очищенного, получено 176 ц, а в кладовую поступило очищенного ячменя семенного 181 ц.

Я считаю, что все эти дела являются антигосударственными, направленные на разворовывание хлеба, на срыв сдачи хлеба государству, т.е. применены все способы для того, чтобы задержать и не сдавать государству хлеб, и созданы все благоприятные условия для его расхищения, в особенности это ярко выражено в Еланецком районе.

Державний архів Миколаївської області – Ф. 7.-Оп. І.-Спр. 177. – Арк. 44-47.

**З ІНФОРМАЦІЇ МИКОЛАЇВСЬКОГО ОБКОМУ ПАРТІЇ
ДО ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ**

7 августа 46 г.
Секретно

г. КИЕВ
ЦК КП/б/У
товарищу ХРУЩЕВУ Н.С.

О ходе хлебозаготовок в Николаевской области.

На выполнение Вашего указания от 4 августа 1946 года Николаевский Обком КП/б/У сообщает:

6 августа с.г. в обкоме партии проведено совещание первых секретарей райкомов КП/б/У, председателей райисполкомов и районных уполномоченных Министерства заготовок, на котором обсужден вопрос об окончании уборки урожая, обмолоте и выполнении плана хлебозаготовок.

В целях безусловного выполнения августовского задания хлебосдачи по пятидневкам каждым колхозом и совхозом во все районы области командированы ответственные работники обкома КП/б/У и облисполкома.

На 5 августа из плана хлебозаготовок по области 321353 т сдано государству 66661 тонна, или 20,7 процента, в том числе по колхозам 53538 тонн, или 19,9 процента, и совхозам 13078 тонн, или 25,4 процента.

В первой пятидневке августа сдано государству 10060 тонн, или 44,8 процента пятидневного задания.

Обком КП/б/У принимает меры, чтобы в последующих пятидневках августа наверстать невыполнение за первую пятидневку и обеспечивать рост темпов хлебосдачи в соответствии с утвержденным ЦК КП/б/У заданием.

СЕКРЕТАРЬ ОБКОМА КП/б/У

/ТЕРЕЩЕНКО/

*Миколаївський обласний державний архів
Ф. 7. – Оп. 4. – Спр. 39. – Арк. 47.*

**СПЕЦІАЛЬНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРОКУРОРА
ПЕРВОМАЙСЬКОГО РАЙОНУ**

**Первомайському Райкому КП/б/У тов. Чиграй
Исполкому Райсовета Депутатов Трудящихся тов. Мумрий
Прокурор Первомайского района в порядке общего
надзора на действия Председателя колхоза им. Ленина
Тарасовского сельсовета**

ПРЕДСТАВЛЕНИЕ

Прокуратурой Первомайского района в порядке общего надзора произведено проверку соблюдения и выполнения СНК СССР и ЦК ВКП/б/ от 1945 г. «О заготовках с/х продуктов по колхозу им. Ленина Тарасовского сельсовета Первомайского района». Проверкой выявлено следующее:

Председатель Правления вышеупомянутого колхоза Кицеев Григорий Филиппович приступил к обмолоту озимой пшеницы 5/УП-46 г. и по состоянию на 18/УП-46 г. намолотил 376 ц, из коих государству не сдал ни одного кг, и вместо того, чтобы в первую очередь согласно вышеупомянутого постановления зерно сдавать государству, тов. Кицеев 9/УП-46 г. выдал с обмолоченного зерна для переработки на мельнице 11 ц для выдачи колхозникам в счет аванса и для других нужд колхоза.

Председатель Правления Кицеев грубо нарушил постановление СНК СССР и ЦК ВКП/б/ от 1945 г. о заготовках сельхозпродуктов тем, что не сдал государству ни одного кг хлеба, а на нужды колхоза и аванс колхозникам перемолол 11 ц.

На основании вышеизложенного ПРОШУ:

принять зависящие от Вас меры о прекращении в дальнейшем подобных фактов нарушения вышеупомянутого Постановления СНК СССР и ЦК ВКП/б/, так как прокуратурой района против Председателя колхоза Кицеева по санкции областного прокурора тов. Тернивского возбуждено уголовное дело в связи с тем, что необходимо обсудить вопрос на объединенном заседании РК КП/б/У и Исполкома Райсовета, и принятое Вами решение прошу направить в Прокуратуру.

Прокурор Первомайского района, юрист 1 класса (Ющенко)

Миколаївський обласний державний архів – Ф. 7. – Оп. 4. – Спр. 136. – Арк. 17

**ЗВЕРНЕННЯ ВОЛОДИМИРІВСЬКОГО РАЙКОМУ ПАРТІЇ,
РАЙВИКОНКОМУ В ОБЛАСНІ ОРГАНІЗАЦІЇ**

СОВ. СЕКРЕТНО
СЕКРЕТАРЮ НИКОЛАЕВСКОГО ОБКОМА КП/б/У
Т.ФИЛИППОВУ
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ОБЛИСПОЛКОМА
Т.БОРИСОВУ

За последнее время участились массовые случаи обращения колхозников из ряда колхозов в районные организации за оказанием помощи продуктами питания и, в первую очередь, помощи хлебом.

Особенно массовые случаи заявлений и личных обращений – это из колхозов им. Воровского, «Социализм», колхозов Малеевского и Владимировского сельсоветов, где колхозники получили на трудодень за 9-10 месяцев от 100 до 200 грамм хлеба и в настоящее время в данных колхозах, кроме небольшого количества семенного зерна, другого хлеба нет.

Обследованием нуждающихся в помощи семей по всем сельским советам районов установлено следующее:

Сельсоветы	Число нуждающихся семей	Состав этих семей
Н-Владимирский	150	546
Петро-Павловский	136	483
Малеевский	167	534
Владимирский	240	727
Т-Сафоновский	68	217
Н-Очаковский	66	140
Александровский	42	148
Христофоровский	37	136
Сергеевский	40	158
Григорьевский	37	128
Скобелево	29	95
Дренделево	26	83
Чудново	31	173
Озеровский	6	22
ВСЕГО:	1075	3530

Таким образом, из 4569 семей на сегодня требует оказание помощи хлебом 1075 семей с составом этих семей 3530 чел.

Рассматривая экономику и состояние каждой нуждающейся семьи, установлено, что подавляющее большинство состоит из многосемейных вдов, семей военнослужащих, особо пострадавших от немецкой оккупации, и в настоящее время из подсобного хозяйства в личном пользовании ничего не имеют, в частности, скота и продуктов из личных огородов.

Имеющиеся небольшие возможности для оказания помощи особо нуждающимся семьям колхозов им. Воровского, «Социализм» и др. путем взаимобразной переброски хлеба из других колхозов нами использовано, именно сейчас перед выборами в Верховный Совет СССР.

Частично оказывается помощь нуждающимся семьям демобилизованных из Красной Армии за счет отпускаемых лимитов районов для контингентов.

Из тяжелых колхозов до 100 человек отпущено на работу на железнодорожный транспорт, где снабжаются хлебом вместе с семьями. Сильно возросшую в настоящее время потребность в оказании помощи местными ресурсами мы удовлетворить не в состоянии.

Просим оказать району продовольственную помощь в соответствии с возможностями области.

Секретарь Владимировского райкома

Масленников

Председатель райисполкома
Попович

*Миколаївський обласний державний архів.
Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 221. – Арк. 34.*

**З ДОПОВІДНОЇ ЗАПИСКИ МИКОЛАЇВСЬКОГО
ОБКОМУ ПАРТІЇ ДО ЦК ВКП/б/**

12 листопада 1946

**г.МОСКВА
СЕКРЕТАРЮ ЦК ВКП/б/
товарищу ЖДАНОВУ А.А.**

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

Об итогах проверки контингентов и выдачи хлебных и продуктовых карточек на ноябрь месяц 1946 года по Николаевской области.

В соответствии с постановлением Совета Министров Союза ССР и ЦК ВКП/б/ от 18.X. 1946 года «О проведении дополнительных мер по дальнейшему упорядочению дела снабжения населения и экономии расходования хлеба и продуктов питания» Николаевский обком КП/б/У решением бюро обкома КП/б/У за № 243 от 23 октября 1946 года наметил ряд мероприятий по реализации данного постановления и обязал партийные организации области провести проверку правильности выдачи хлебных и продуктовых карточек на ноябрь месяц 1946 года.

Для проведения проверки правильности выдачи хлебных и продуктовых карточек на ноябрь месяц 1946 года бюро обкома КП/б/У была создана 31 комиссия в составе 130 человек – работников совпартактива.

Проверкой были подвергнуты карточный контингент 1006 организаций и неорганизованного населения, получающего хлебные карточки. Всего было проверено по области карточного контингента 167247 чел., в том числе: рабочих – 85254, иждивенцев – 31318, детей – 50675.

Проверкой было установлено, что ряд руководителей организаций предъявили в карточное бюро необоснованные заявки на получение карточек, включив в эти заявки лиц, находящихся в организациях сверх планов по труду и штатных расписаний, лиц, находящихся в длительных командировках, работоспособных иждивенцев, связанных с сельским хозяйством; а также незаконно требовали в заявках хлебные карточки с повышенными нормами снабжения на ряд лиц, не имеющих права на их получение по занимаемым ими должностям и т.д. Из 1006 проверенных организаций в 169 организациях исключено из предъявленных списков на получение карточек 854 чел., в том числе выше планов по труду и штатных расписаний 112 чел. За счет отсутствия справок 18, иждивенцев и детей, связанных с сельским хозяйством – 79, трудоспособных

иждивенцев – 612 и прочим причинам – 33 чел., а также изъято 1029 стандартных справок у лиц, не имеющих прав на получение хлебных карточек. Кроме того, изменение в нормах снабжения 457 случаев /завышение норм/.

В результате проведенной работы по проверке правильности выдачи хлебных и продуктовых карточек на ноябрь месяц, установленные Советом Министров УССР лимиты на выдачу хлебных карточек и снабжение совпартактива для Николаевской области, выдержаны, что характеризуется следующими данными:

ВЫДАЧА КАРТОЧЕК НА НОЯБРЬ МЕСЯЦ

Примечание: Установленный лимит предусматривает увеличение контингентов по судостроительной промышленности в ноябре месяце на день окончания выдачи карточек, такого увеличения контингентов еще не было в течение ноября.

ВЫДАЧА КАРТОЧЕК ПО СОВПАРТАКТИВУ

Расчетная экономия хлеба, полученная в результате проверки правильности выдачи карточек на ноябрь месяц, составляет:

а/ по лицам, исключенным из списков –	7618,5 кгр.
б/ в результате перевода на низшие нормы снабжения –	3552,0 кгр.
в/ за счет недоиспользованных лимитов –	184391,5 кгр.

Привлечено к ответственности лиц, допустивших нарушение порядка выдачи карточек, 63 человека, из них: 21 чел. снят с работы, на 16 человек наложены партийные взыскания и на 26 чел. наложены административные взыскания.

Одновременно проведена проверка работников карточных бюро, контрольно-учетных бюро и уполномоченных по выдаче карточек в организациях.

По карточным бюро освобождено от работы 10 человек, в том числе: за злоупотребление – 1 чел., за необеспечение работы – 4 чел. И прочим причинам 5 чел., вместо освобожденных принято 6 чел. членов ВКП/б/, членов ЛКСМУ — 1 чел., беспартийных – 4 чел. Кроме того, подлежит замене 3 человека, для замены которых подбираются соответствующие кандидатуры.

По контрольно-учетным бюро освобождено от работы 8 человек, в том числе: за злоупотребление – 3 чел., за необеспечение работы – 2 чел. и прочим причинам – 3 чел. Взамен освобожденных назначены 3 члена ВКП/б/ и 1 беспартийный товарищ. Кандидатуры соответствующих товарищей подбираются.

Из проверенных 800 уполномоченных по выдаче карточек освобождено 187 человек, в том числе: за злоупотребление – 5 человек, за необеспечение работы — 16 человек и по прочим причинам – 166 человек.

Все освобожденные заменены проверенными и пригодными к этой работе товарищами.

Органами прокуратуры за период с 1.09.46 по 30.10.46 г. возбуждено 10 дел на лиц, занимавшихся спекуляцией и злоупотреблениями по карточкам. Всего окончено дел 8, на 24 чел., из них осуждено судами 22 чел.

В связи с тем, что предприятия судостроительной промышленности и Военморстроя, согласно плана по труду на 4 квартал 1946 года и постановлений Совета Министров УССР от 9 июля 1946 года за № 1480-650 и Совета Министров УССР от 9 июля 1946 года за № 730-61, должны будут провести дополнительный набор рабочей силы, Николаевский обком КП/б/У поставил вопрос перед ЦК КП/б/У сохранить установленный лимит области по снабжению хлебными и продовольственными карточками по группе работающих в количестве 95000, их иждивенцев – 33200 и детей – 52400.

СЕКРЕТАРЬ НИКОЛАЕВСКОГО ОБКОМА КП/б/У /
/Татаренко/

Миколаївський обласний державний архів – Ф. 7. – Оп. 4. – Спр. 132. – Арк. 62-66.

№ 34

ИНФОРМАЦИЯ ОБКОМУ І ОБЛВИКОНКОМУ

Николаевскому Обкому КП/б/У

Зав. оргинструкторским отделом ОК партии

тов. Вишуну.

ИНФОРМАЦИЯ

Очаковского райкома КП/б/У по вопросу: «Подготовки к выборам в Верховный Совет УССР и о политическом настроении населения района».

В районе имеются нездоровые настроения со стороны отдельных лиц, так, например:

Колхоз «Червоный партизан» Куцурубского сельсовета. Колхозник Мишуривский Филипп Абрамович, в возрасте 40 лет, ранее находился на оккупированной территории и по приходу советских войск был призван в ряды Красной Армии, в настоящее время демобилизован, заявил уполномоченному райкома партии тов. Горгуленко в присутствии 4-х колхозников: «Зачем мне нужны Советы: я не за них воевал, а за Родину, а сейчас без хлеба».

Рыбколхоз «Ларич» Покровского сельсовета. Гр-ка Мороз Ксения отказалась посещать кружок и сказала, что на выборы не пойдет. «Я за 2-ух уже голосовала, а только с этого мало толку, я все равно голодала, мне хлеба не дали».

Гр-н Бородич Иван Антонович, 1923 года рождения, из села Покровка отказался дать свое помещение для проведения кружкового занятия с избирателями, и сам отказался посещать этот кружок.

Колхоз «Искра» Дмитриевского сельсовета, где секретарем парторганизации, он же и председатель сельского совета Кулишов И. Колхозник Крюков Яков Иванович вел антисоветские разговоры: «Хлеба в нашей стране достаточно для того, чтобы удовлетворить рабочих и колхозников, но государство хлеб нам не дает, сознательно хотят, чтобы мы умерли с голоду, пшеница на станциях имеется, а мы не имеем куска хлеба, колхозников за людей не считают, наш хлеб вывозят за границу».

Крюков Я. И. восхваляет немцев, что они хорошо живут и ни в чем не нуждаются; сам Крюков 1914 года рождения, прослужил в Красной Армии 10 лет, был в штрафной роте за нарушение дисциплины, настроен против еврейской национальности за то, что они хорошо живут и всем удовлетворены.

Такое настроение со стороны отдельных граждан объясняется тем, что еще отдельные первичные парторганизации недостаточно проводят политико-воспитательную и массово-разъяснительную работы среди местного населения и не дают решительного отпора этим нездоровым настроениям. По всем этим фактам принимаются меры первичными парторганизациями. И в настоящее время райкомом партии посылаются коммунисты из райпартактива на села. Особое внимание обращается в настоящее время на указанных граждан.

О выполнении обязательств по ремонту тракторного парка тракторными бригадами Парутинского МТС информация будет дана дополнительно к 01.01.1947 года.

Зав. орг. инструкторским отделом

Очаковского РК КП/б/У /Фисун/

20 декабря 1946 года

Державний архів Миколаївської області. – П.-62.-Он. 62/2. – Спр. 22. – Арк. 58, 61, 62.

**ДОВІДКА УББ МВС УРСР ПРО ФАКТИ ЛЮДОЇДСТВА
ПО УКРАЇНСЬКІЙ РСР СТАНОМ НА 15 КВІТНЯ 1947 р.**

*18 квітня 1947 р.
Совершенно секретно*

Область	Кол - во случаев людо- едства	Кол-во с ъ е - денных трупов	Кол - во привле- ченных	Из них аресто- вано	Поме- щено в лечеб- ные за- ведения
1	2	3	4	5	6
Измаильская	48	75	45	45	5
Днепропетровская	13	18	7	7	2
Харьковская	6	6	5	5	-
Киевская	4	5	3	5	-
Черновицкая	3	3	3	2	3
Полтавская	3	4	-	-	-
Одесская	3	3	3	3	3
Запорожская	3	5	2	2	-
Сталинская	2	2	1	1	-
Херсонская	2	2	-	-	-
Ворошиловоградская	1	1	2	2	-
Николаевская	1	1	2	2	-
ВСЕГО:	89	125	69 *	69 *	11 *

Заместитель начальника УББ МВД УССР
КУПРИЯНОВ

Майор

18 апреля 1947 г.

Архів МВС України.-Ф.3.-Оп. 1.-Спр. 91. – Арк. 18. Копія.

* Так у документі. При підрахунках мають бути цифри: 71,70,14.

Спогади очевидців голоду-геноциду 1932-1933 років

**І.І. БАТАШАН, мешкав у с. Лиса Гора
Первомайського району, нині житель м. Запоріжжя**

Зразу обмовлюсь: я подаю прислів'я та приказки 30-х років мого села Лиса Гора, що на півночі Миколаївської області у Первомайському районі. Це велике степове село, яке до колективізації нараховувало понад 8 тисяч мешканців: українців, молдован, євреїв, проживали тут кілька сімей осілих циган. Село ніколи не було панським. Хліборобські почуття передавалися з покоління в покоління. Достаток залежав від землі. З історії села варто згадати, що Лиса Гора у 80-х роках XVIII століття була станицею бузького козацтва. До суспільної колективізації дехто з селян шукав нових форм колективного господарювання. Була в селі й комуна, були ТСОЗи, були і десятидворки, були й артілі. Але більшість мала свою землю й господарювала індивідуально.

Найбурхливішими були 1930-1932 роки. Розкуркулювання йшло поперед колективізації. Селяни відмовлялися вступати до колгоспів, їх розкуркулювали й виганяли з села. Спочатку найбагатших, потім заможних, потім і середняків. Тільки ось цей третій захід налякав селян, і вони майже всі пішли до колгоспу. Організували 10 колгоспів восени 1932 року. Але у селян залишився хліб урожаю 1932 р. Почалася додаткова так звана контракція – викачування лишків хліба. Коли уже здавати було нічого, організували «буксир» (4-5 чоловік активістів на чолі з уповноваженим), який ходив по дворах і відбирав хліб. Спочатку ніби лишки, а потім усе підряд: і зерно, і бобові, й інші продукти. Люди кричали, плакали, просили, лаяли, проклинали... Настав голод 1932-1933 років.

... Спочатку в колгоспі працювали дружно, та за працю писали трудовні, а на них майже нічого не давали. Селянин побачив, що його одурено.

Прислів'я, приказки, частівки виникали на кожному кроці. Деякі я запам'ятав, деякі записав, нещодавно зустрівшись зі своїми ровесниками – хлопчиками, підпарубками тих далеких нині років. Найбільше приказок народжувалось у часи розкуркулювання, колективізації і в перші 2-3 роки колгоспного життя. Згодом усе оніміло: сталінські репресії зробили своє діло.

Як сприймали селяни «нове сталінське життя», свідчать прислів'я та приказки, які наводжу нижче.

Ти хоч плач, хоч ридай, а заяву в ТСОЗ подай.

Коли б Ленін з нами жив, він селян би захистив.

Сталін хліба захотів, то й придумав куркулів.
 Всюди плачі, всюди крики, селян учать, як їм жити.
 Ріж, коли, а до ТСОЗу не веди.
 Ріж та їж, бо у ТСОЗі не дадуть.
 Хто Сталіна слухає, той потилицю чухає.
 Без хазяйства жити – вовком вити.
 Без хазяйства жити – на великий шлях ходити.
 Без хазяйства жити ~ в злодіях ходити.
 Власної землі не мати – по світу блукати.
 Селянин без землі, як птах без крил.
 Селянин без землі, як пес без господаря.
 Гуртове – то чортове.
 Ех, Іване, Іване, життя твоє погане.
 Ленін землю людям дав – Сталін її відібрав.
 Сталін землю відібрав, наче руки відірвав.
 Після ленінського непу залишились ми без стегу.
 Ленін волю людям дав – Сталін всіх у ТСОЗ загнав.
 Устань, Ленін, подивися: ми без хліба лишились.
 Стережись, бабо, «буксир» їде, вповноважений веде.
 «Буксир» ходить попід хати, щоб у людей хліб забрати.
 «Буксир» хліб весь забирає, хай люд з голоду вмирає.
 «Буксир» хліб увесь забрав, щоб мужик скоріш здихав.
 Ой, буксир, буксир, буксире, ти погнав з мішком по миру.
 «Буксир» добре старається – мужик під тином валяється.
 «Буксир» працює – селянин старцює.
 «Буксир» цупами штирхає – до зернини забирає.
 Чом село так лементує?
 То «буксир» в нім хазяйнує: у людей хліб забирає, хай село все вмирає.
 Чечевицю і горох, і картоплю, й буряки – все беруть «буксирники»: хай здихають мужики.
 Де «буксир» господарює, все село почує: там і крики, і плачі, і виття собачі.
 Нема хліба, нема сала – контракція забрала.
 Нема хліба, нема сала – така тепер власть настала.
 Як тільки ступа в селі гупне, Сталін контракцією стукне.
 Як хохол у ступу б'є, вождю спати не дає.
 В нас б'є ступа, аж у Москві гупа.
 Наш сусід уже здурів і дітей своїх поїв.
 Голод, холод в нашій хаті – ніщо їсти, ніде спати. Голод людей їсть.
 Мама плецики пекла, як полова в нас була, тепер і їх нема.
 Соломи в ступі натовчи і плециків напечи, то буде що їсти.

*Лободи накришила, соломи натовкла і плециків спекла – їжа така.
Люди – не свині, все поїдять.
Чого ти на нього накинувся, як уповноважений на селянина?
Уповноважений гарно жартує: помагає пістолетом, потім оштрафує,
ще й зерно останнє віднесеши.
Хтіли стати господарями при совіцькій владі – як залишимося живими, то
будемо раді.
Як стали робити за трудовні, настали чорні дні. Ми тепер усі у ТСОЗі, то
плачем на порозі.
Сидить баба в бур'яні та й рахує трудовні.
Врахувала триста день, дайте хліба хоч на день.
Чи роби, чи сиди – ТСОЗ не дасть тобі їди.
Та за тії колоски відбула я Соловки.
Свині нині не кричать, не реве худоба, викинь зуби на полицю та й лягай до
гроба.
А у ТСОЗі добре жить: один робить – сто лежить.
В ТСОЗі їсти усі просять, та не всі у полі косять.
До своєї землі виходили до зорі.
Як мав своєї землі кусок, був дорогий кожний колосок.
Маю трудовнів п'ятсот, та не маю що класти в рот.
Ох і хитрі нині дні: комусь хліб – тобі трудовні.
Трудовнів я маю густо, та в коморі в мене пусто.
Ні корови, ні свині – тільки Сталін на стіні.
Ми при непі дружно жили – нині дружбу розвалили.
Жив при непі, як людина, а у ТСОЗі – як тварина.
Був господарем при непі, а у ТСОЗі, як в халепі: хто як хоче поганяє, куди
хоче посилає, бо за дурня тебе має.
Наша більшовицька весна і голодна, і пісна.
Як мав землю я свою, стрівав у полі я зорю. Нині сплю я до тих пір, поки
збудить бригадир.
Їж суп з грибами, а язик тримай за зубами.
Мовчи, Лука, – менше гріха.
Нині теж життя маєм: ліг у світлиці, встав у темниці.*

**Р. БЕЖЕНУЦА, мешкала в с. Семенівці Арбузинського району, нині
мешкає в м. Миколаєві**

Мені 75 років, але я нічого не забула, перед очима і нині пропливають ті
жахливі часи. У 1932 році мені було 7 років, я вчилася, а батьки працювали у
колгоспі. Той рік урожай хліба був хороший, і батьки отримали зерна вдосталь,
але прийшло розпорядження, що хліб роздали незаконно, і невдовзі почали

забирати з домівок усе, що знаходили. Шукали хліб усюди – розкривали підлоги, печі, розкидали скирти соломи, і якщо знаходили навіть 5 кг зерна, то і те забирали. Поступово надходив голод.

Мої батьки ходили по стерні, шукали нірки мишей, розкопували їх, і, коли знаходили хоча б жменьку зерна, це було велике щастя, його товкли у ступках, добавляли макуху, буряки, картопляні шкірки і з цієї суміші щось пекли. Найстрашніше почалося весною 1933 року. Закінчилися всі крихти зерна, з'явилися перші померлі від голоду.

Люди їли все, що можна було жувати. Варили квіти з акації, зелену лободу змішували з товченими качанами від кукурудзи, і було за щастя для тих, хто міг додати жменьку висівків. Від такої їжі розпухали ноги, лопалась шкіра. Часто можна було бачити знесилених людей, які виходили на сонечко, лягали на землю і вже не мали сили піднятися, аби відігнати мух, що насідали на ноги, з яких витікала сукровиця. Вони тихо вмирали, а живим було байдуже, бо вони божеволіли і дичавіли від голоду. Батьки несли на цвинтар померлих дітей в мисках, везли на візках, у кого ще лишилися сили.

Люди божеволіли від голоду. Я була свідком двох випадків людоїдства. Моя бабуся запримітила, що наша сусідка, Бостав Хівроня, почала лазити через вікно, а двері було замкнено. Одного разу, коли її не було вдома, бабуся послала мене з подругою подивитися, що там робиться в хаті і що з хлопчиком Лесиком, бо його ніхто не бачив. Ми полізли через вікно і відразу почули тліну: під лавкою стояв великий горщик, вкритий мішком, а в горнятку – гниючі кишки. Зайшовши до кухні, побачили цілу гірку зварених об'їдених кісток, на черепі залишки волосся – це був череп її хлопчика... Стіна і частина печі були забруднені кров'ю. Мати вбила свою дитину і з'їла.

А ось другий випадок. Моя сестра працювала у сільській раді секретарем, і я часто ходила до неї. У цей день я чекала кінця її роботи, аж тут заходить хлопець років 7-8, поклав на стіл великий згорток, а коли розгорнули, то побачили зварену дитячу руку. Він розповів, що приїхав на декілька днів до своєї домівки, питав матір, де його брати (два хлопчики), а вона відповіла, що десь гуляють, і пішла. Він, нічого не підозрюючи, пішов до хати і хотів знайти щось поїсти, дістав з печі казан, зачерпнув ложкою і дістав дитячу руку. Хлопець завернув її в газету і приніс до сільради. Коли з сільради прийшли додому, то знайшли в сіннях бочку, в якій були порубані і посолені діти. Викликали міліцію. Жінку ту забрали, і вона в село не повернулася. Мати хлопчиків пояснила, що вони померли, і вона їх мертвих порізала і засолила, щоб їсти.

Почало доспівати жито на городах, люди м'яли незрілі колоски і варили каші. Дозріли вишні, а незабаром дали по 6 кг зерна з колгоспу, і це була важка радість. Декому уже не допомагали ні борошно, ні молоко, і вони вмирали – було вже пізно... Живі почали відходити від голоду, і це був жах. Поверталася свідомість, а з нею вся гірка дійсність... По селу чулися відчайдушні крики,

на цвинтарі голосили жінки, а чоловіки прикопували майже відкриті трупи, ставили хрести. Життя поверталось повільно і тяжко.

**М.С. ВІНОГРАДОВА, жителька
с. Новосеастополь Березнегуватського району**

Я тридцять третій рік хоч би й хотіла забути – не зможу... Мені тоді минуло 12 літ. Батько помер в 1930 р., залишилось нас у мами семеро: шестеро дівчаток і маленький братик. Я була найстарша. Мама десь шукає заробіток, а мені доглядати дітей доводиться.

Принесу трішки соломи піч протопити, дівчатка своїми тоненькими пальчиками виберуть зернятка із залишків колосків. Розітру зерно, зварю латурку, лизнуть мої дорогенькі того нещасного варива – і на піч. Потім вони з неї вже й не злазили, не могли. Лежать рядочком, очі великі, голодні, дивляться на мене маленькі скелетики, а по них криси бігають. Я не спала ночами, палицею відганяла ту гидоту, щоб не пооб'їдали личка.

А тоді почали вмирати мої сестрички, тихо, як і лежали. Вранці віднесу одну на кладовище, вирию ямку, поховою. Прийду додому, а там іще одне тільки неживе. Так я їх ховала, поки не залишилась сама. А найстрашніше те, що нікому ми не потрібні були. З кожного двору виносили і вивозили своїх померлих. Непоховане тіло лежало прямо на вулиці. Пам'ятаю сім'ю Яновських. Було у них двоє хлопців, гарні такі хлопці, вмерли від голоду. Не було кому й поховати їх. Прив'язали за ноги до таровозки і потягли. А оті гарні голови підскакували на грудках. Жах! Хіба таке забудеш?

А зараз, що зараз? Живу, хата тепла, пенсію заробила, їсти є що, є пам'ять, а згадувати є що тепер.

Г.М. ЄЖЕЛОВ (м. Миколаїв)

Майже усе моє дитинство минуло на подвір'ї Володимирівської МТС. Ніякої дивини тут немає, бо МТС містилася у сусідньому дворі, до того ж, старшим механіком там був мій батько. Таке щастя випадало не кожному з моїх однолітків.

На ті часи мій батько був майстром найвищої проби, люди знали його за десятки і сотні верст навколо. Замолоду він порав поміщицький паровик, а вечорами, облишивши усі розваги, робив маленький паровичок. Навесні 1923 року батько добудував-таки (за десять років) той паровичок вагою 2 кілограми, а восени поїхав у Москву на Всеросійську сільськогосподарську і кустарно-промислову виставку.

Півтора місяця товпилися люди навколо дивної машини, зробленої сільським самоуком. На пам'ять про видатну подію в своєму житті батько привіз із столиці газету «Смичка», в якій оповідалося і про паровик, і про його творця.

Пропозицію стати старшим механіком МТС батько сприйняв як дарунок долі. Механічний цех, між іншим, містився в куркульській хаті.

Повік не забуду ливарного цеху у дні, коли в опеки заливали розплавлений метал. Майстер, майже чаклун своєї справи, Петро Абрамович Гіберт (з німців-колоністів) метався між рядами опек, подавав команди двом дужим хлопцям, що несли, дрібно тупцюючи ногами, багатопудовий ківш із червоним чавуном.

Не виключний в історії машинно-тракторних станцій випадок, коли майстри МТС, не покладаючись на слабосилий сільгосппостач, самі виготовляли запасні деталі до двигунів і паровиків, молотарок та віялок.

Пам'ятаю добре усмінене обличчя Феофана Васильовича Журмана, старенького токаря з села Кушинівка, який кожного дня з торбиною за плечима дибав до МТС. Скільки він переробив чорних чавунних болванок, виготовлених у ливарні, на блискучі кільця до великих і малих поршнів!

Впевнений: талановито та самовіддано трудився б і мій батько, поки вистачило б сили, якби у квітні 1938 року нелюди та бузувіри не записали його у «вороги народу» з усіма наступними наслідками... Не стало батька, винахідника, людини неспокійної вдачі. Але до тієї лихої пори треба буде ще прожити цілих п'ять років. Батько прожив, а решта вмерли у чорному 33-му. Серед них були трактористи, скотарі. Так «Друг. Вчитель. Вождь. Корифей усіх наук» віддавив за праведників і одвічних трударів.

Не мені знати, чому в 11-томному словнику української мови немає слова «жабурниця», а от у підручнику зоології Я. Цузнера, за яким я вчився на початку 30-х років, воно було. Може б, забув його, аби не той тричі проклятий рік. Цим словом позначався прісноводний молюск, черепашка. До 1933 року мої країни знали про жабурницю тільки одне: купаючись у Висуні, можна розпанахати тіло її розкритою частиною до самої кістки. А в голодний рік люди відкрили, здавалося, найголовніше: нею, жабурницею, можна рятуватися від голодної смерті. Дійшовши до краю, люди вигрібали черепашок волоком або намацували ногою, щоб потім пірнути під воду, вихопити дорогоцінну знахідку, мерщій сховати у торбу або діряве відро. Черепашкою просякло все існування селян. Жабурниця смерділа у хаті, височіла купою черепків посеред двору. Якби зібрати усі ті черепки, висипати на одній площадці, то вийшла б велетенська піраміда «на честь» або на вічне прокляття винуватцям страхітливого голоду в південних степах України.

Тільки люди, позбавлені совісті, можуть паятати: «При Сталіні був порядок». Якщо голодна смерть хлібороба, самою долею покликаного годувати людей, є порядок, то що ж тоді є злочин?!

Пригадується рядовий епізод з нашого домашнього життя: занедужала телиця. Як водилося в селян, таку худобу дорізали, щоб не втратити м'ясо. Так учинив і батько. Але ветеринар порадив батькові не годуватися хворим м'ясом,

бо тоді ходила сибірка. Серед зими видовбали в землі глибочезну яму і закопали тушу. А на ранок яма була порожня...

Цілими днями вистоювали голодні хлоп'ята перед дверима олійні, щоб випросити грудку солом'яної макухи. Але хто ж дасть у таку скруту!

Тоді просили хоч свиріпової... Пам'ятаю, як робітник умовляв дітей: «Та ви ж її не їстимете, бо дуже гірка». Голодні діти протестували: «Будемо, будемо!» Дядько зітхав і виносив по шматку теплої ще макухи. Її нюхали, гріли руки, але не їли, бо гіркіша від полину.

Я погрішив би проти совісті, якби сказав, що нас, школярів, не пробували підгодовувати. Після уроків нас вели до їдальні і ставили по тарілці затірки або капусняку, а згодом перейшли на самі солоні огірки. Вийшли запаси... Епізод зі шкільною їдальнею тривав дуже недовго. Ні я, ні мої земляки не пам'ятають, щоб десь у нашому краї годували конаючих з голоду людей. Не було такого!

Старші віком люди запевняють, що влітку того року половина всіх хат стояла пустою. Дехто піднімає цифру до двох третин. Треба уточнити: хати спорожніли не лише внаслідок голоду, а й через те, що деякі сім'ї подалися світ за очі, а частину господарів вислали на Соловки, у Воркуту, у Казахстан... Тоді з дозволу і без дозволу сільської Ради будівлі розбирали на дрова та будівельні матеріали. По всьому селі стирчали залишки стін та димарі.

Якось прибігає до нас товариш старшого брата Володька Михайлик і говорить: «Вашого Тимоша завалило у куркульській хаті!»

То школа послала учнів шостої групи (так тоді називалися І класи) розбирати спорожнілу хату. Спочатку хлопці скинули околот, крокви. Коли ж добралися до стелі, довбур, залишившись без підпори, упав і завалив брата. Того ніхто не примітив, а коли збиралися йти додому, якесь дівча помітило хлопчачу голову, чуб. На щастя, за кілька тижнів Тиміш вийшов з лікарні.

«Люди без будь-якої мети блукали вулицями... Власне, мета була, але примарна – натрапити на їжу, – розповідає вчитель-пенсіонер Григорій Микитович Сиденко. – Якось я теж блукав, хотілось їсти... Забіг до однієї хати в надії щось знайти. І знайшов... У хаті було аж три мертвих тіла – на печі, на ліжку і на підлозі... Ще пам'ятаю Андрія Ганджу, чоловіка років тридцяти. З голоду він втратив розум. Ходить скрізь і видивляється, чи не несе хто-небудь шматок хліба, якийсь харч. Якщо натрапляв, кидався, виривав, запихав до рота. Коли його били, він падав на землю і не чинив ніякого опору».

«Хтось подав уже не нову думку піти до олійні, – продовжує Григорій Микитович. – Через прочинені двері ми спостерігали, як робітник наповнює ступу давальні розжареною сім'яною масою. Хтось не витримав і першим кинувся до їства, за ним інші. Смажене сім'я обпікало руки, роти, але голодні жували його, набивали кишені. Нарешті робітник отямився і почав бити несподіваних нападників».

Дісталось і Грицькові. Його нудило, він зовсім ослаб. Розповів матері про нещасливу пригоду. Щоб хоч якось втішити хлопця, мати зварила йому дві маленькі цибулини. Більше вдома нічого не було.

Коли потеплішало, всіх людей вигнали в поле, повертались додому не кожного дня. Грицько та його менша сестра весь тиждень були самі. Без їжі, без хліба. Хлопець брав відро, черпав воду у Висуні, виливав з відрок ховрахів і пік на вогні. Разом з іншими дітьми ходили до лісу. Там були воронячі яйця, пущівірки.

Прийшовши з поля, мати ледве розшукувала своїх брудних, голодних дітей.

«Невже такий поганий врожай був 1932 року?» – розпитував я літніх людей. «Недорід був, – казали мені, але не такий, щоб умирати з голоду. Хліб «викачували», хліб «трусили», на «паличку» (себто на трудовень) нічого не давали». В той час, коли люди доїдали останню картоплину, по селах нишпорили уповноважені у супроводі запопадливих лжеактивістів, озброєних химерними шипами, ключками, іншим знаряддям, і забирали усе підряд. Увійшовши в раж, вони вже не відрізняли заможного дядька від багатодітної вдови. Над усе для них було стопроцентне виконання плану, доведеного згори, причому методи не мали ніякої ваги. Їх надихала настанова вождя: боротьба за хліб – це боротьба за соціалізм. Вони не були здатні розуміти, що їхні дії спотворюють і ображають саму ідею справедливого суспільства. В однієї жінки знайшли горнятко квасолі, замуrowане у криниці. Вражені цією новиною, ми, пацани, ходили дивитися, як побивалася пограбована жінка.

З Миколаєва приїхав якийсь Чернявський. Він теж мав повноваження, а його помічники були озброєні звичними знаряддями. Селянська хата їх цікавила лише з одного боку: що вона може дати зведенню про хлібозаготівлю. На підводі вантажилося все: клумак збіжжя і вузлик гороху, жменя останнього борошна і півкруга макухи. Психологію «заготівельників» неважко було зрозуміти: вони, бач, стараються «для держави», а дядьки і баби заважають їм виконувати план.

Тих, хто чинив опір нечуваній сваволі, часто зачиняли в кутузку. За неї правила комірчина в одній з будівель нинішньої середньої школи на центральній вулиці Володимирівки. Епізод, про який хочу розповісти, ще й сьогодні стоїть перед очима.

Вікно комірки було заграбоване, але вгорі пруття не досягало рами і вивершувалось гострими шпичаками. За ґратами на підвіконні сидів молодий чоловік років двадцяти восьми. До нього прийшла дружина з дитиною. Чоловік бадьорився, напевне, тамуючи внутрішній неспокій. Поторкавши дитину за кирпич, молодий батько загорівся бажанням потримати її на руках. Жінка піднімала маля над головою, щоб протиснути його між горішнім брусом й гостряками, але щілина була не досить широкою. Так і не пощастило батькові взяти дитину на руки. Він якось відразу посмутнів, принішк. Хто вони, ті люди, яка їхня доля?.. А що у навколишніх селах?

В.П. КИРИЛЕНКО, колишній вчитель Новогригорівської восьмирічної школи Арбузинського району, пенсіонер

Жив у нашому селі чоловік Баландін. День і ніч працював із жінкою на своєму полі. А діти (їх було п'ятеро) були самі вдома. Сім'я, як на той час, мала середній достаток: коня, корову, кілька овець.

Та ось почалася колективізація. Земля і все інше пішло до колгоспу. Залишилася стара хатина, город та п'ятеро дітей. Город наполовину засівали житом, щоб і околот був для покриття даху, і зерно для їжі. Ще якимось жили, хоч і дуже бідували. В 1933 році на трудовні з колгоспу нічого не дали, ще ж так звані «буксири» почали забирати останнє, що ще було в людей дома. Забрали у Баландінів усе, що було. Почався голод. Найстарша дівчинка Маруся почала жити у своїй бабусі, хоч і бабусі було скрутно. Баландіна чомусь запідозрили, що він переховує вдома хліб. Кілька разів допитували. Потім забрали його до контори і почали пекти вогнем, прищеплювали руки дверима, підвішували до стелі. І чоловік не витримав.

Він відпросився додому, пообіцяв через день принести зерно жита, яке у нього вимагали. Коли йшов додому, зайшов за старшою донькою Марійкою і забрав її. Дружині сказав, щоб скупала дітей, бо вранці поїдуть у сусіднє село до тітки. Довго цього вечора горів невеличкий каганець у хаті. Коли дружина і діти заснули, господар сів до столу і, взявши олівець і два листки, щось довго писав. Потім поклав їх посередині столу на видному місці. Взяв із мисника ніж і спочатку зарізав дружину, а потім усіх дітей. Взяв із підлоги останнє ряденце, заслав ним долівку, потім обережно поклав посеред ряденця жінку, а по обох боках діток, сам узяв заздалегідь підготовлену віршовку і, зачепивши за гак на стоволці, де колись гойдалась колиска, повісився.

Тільки на другий день село дізналось про страшну подію. Прибігли з міліції, з колгоспу. Листи міліція забрала, і ніхто не знав, що там було написано. Всім селом хоронили сім'ю Баландіних. Скільки було плачу, страху. Похоронили їх в кінці кладовища в одній могилі.

Довго хата стояла страшною пусткою. Потім там поселились приїжджі люди, а згодом якісь пришлі цигани. Недовго вони були там. Хатина ще кілька років простояла порожньою та й завалилась. Зараз на тому місці тільки горбики землі й глини та здичавілі вишняки. Могила на кладовищі поступово розсувалась. Дощі та вітер з роками і зовсім зрівняли її з землею, і не залишилось сліду. Родичі Баландіних десь виїхали із села, і подія почала забуватись.

Та слід знайшовся. Вже у 80-х роках молоді хлопці копали на кладовищі яму для небіжчика. Вони дивувались, що легко копалося в такому глухому закутку кладовища. Та раптом натрапили на поховання. Викопали останки семи чоловік. Вирішили, що це був якийсь розстріл під час війни. Та коли взнали про це старі люди, вони хрестились і казали: не було в сім'ї Баландіних місця

на цьому світі і на тому теж немає. Такою страшною подією голодомор 1933 року запам'ятався у нашому селі.

О.Г. ПОДУБІЄНКО

У 33 році мені було шість років, а братику три, коли померли з голоду дід, бабуся, батько й мама. Так чітко запам'яталося: мама сушить лушпайки з буряка, мішає з половиною і пече коржі, уже почали косити хліб і з першого врожаю намололи муки, спекли хліба в колгоспі й давали людям. Це було літо 33 року. Але мама була вже пухла, той хліб її не врятував. А нас із братиком забрали в дитячі ясла при колгоспі імені Сталіна (тоді це село звалось Батурин) Березнегуватського району. Через рік і братик помер. Лишилася я на світі сама...

У яслах ми, сироти, жили аж до війни. У 1941 році нас роздали по родичах. А коли нас визволили від німця, я пішла в евакогоспіталь санітаркою в Миколаєві. Потім наш госпіталь відправили в Угорщину, там і перемогу зустріла.

Все життя я працювала, тільки цього року пішла на пенсію. І ніколи й ніде не чула ані слова про той страшний голод, який посиротив мене і ще тисячі й тисячі дітей, забрав у могилу стільки чесних людей. Забути про це не можна.

Свідчення очевидців Голодомору 1946-1947 років

ГОРБУРОВ Г.Ф., 1924 р. народження, заслужений лікар України,
Почесний громадянин міста Миколаєва

После демобилизации из Советской Армии в 1947 году приехал из Кишинева, где была расквартирована наша дивизия, в город Одессу для поступления в вуз.

О размерах бедности и голода представит себе не мог. Скучные пайки при карточной системе далеко не обеспечивали потребности в продуктах питания. До поступления в медицинский институт поступил я на работу хозяйственным работником в инфекционную больницу, с нищенским окладом, которого хватало на три стандартных хлеба по 700-750 г. Я невольно стал свидетелем колоссальной разницы в уровне материальной жизни в странах Европы и освобождённых от фашистской оккупации территориях. Будучи за рубежом, в частности в Румынии, был удивлен, что в г. Баке в августе 1945 года каждому жителю выдавали по 15 кг муки или других полноценных продуктов.

Я встретил своего одноклассника Капустинского Всеволода, работавшего в то время начальником цеха на джутовой фабрике и, узнав меня, первое, о чем он спросил, было: видел ли я в странах Европы, которые мы освобождали, нищих и голодных? Получив отрицательный ответ, добавил: «А я ежедневно должен организовывать и хоронить проживающих в общежитиях моих работников, в основном голодных сельских девушек, убежавших из села от голода и умерших голодной смертью».

Работавший со мной плотник Мельников Саша, имевший жену и сына, получаемые по карточкам продукты отдавал семье, а сам ловил бродячих собак, убивал, готовил в мастерской и ел тайком от семьи.

Работал в больнице и военнопленный немец, садовник из Гамбурга -Вилли Бруткорб. Он попал в плен в Измаиле, заболел тифом и был госпитализирован в инфекционную больницу. После выздоровления рвался обратно в лагерь для военнопленных по причине очень хорошего там питания. Но по каким-то причинам его держали в больнице, где он продолжал работать по свободному найму.

У этого бывшего военнослужащего войск СС местные жители покупали еженедельно 300-400 г топленого масла.

Тяжелое это было время. Несмотря на голод, хроническое недоедание, студенты, часть из которых закалилась в боях, с энтузиазмом не только учились,

но и принимали участие по восстановлению разрушенного войной города Одессы.

Записала Горбурова Л.Н.

Май 2006 года.

КИРИЛЕНКО В.П.

(с. Лиса Гора Первомайського району
Миколаївської області)

Дуже тяжкими були роки Великої Вітчизняної війни, а потім нелегкий 1946 рік започаткував неврожай. Яра пшениця майже зовсім не вродила. Де-не-де були стеблини з великими колосками. А то все осот і осот, що, на диво, добре вродив.

Прийшли ми з братом, щоб зібрати трохи колосків, а нас прогнали трактористи з агрономом, а поле запалили (так як палять стерню), так і пішли ми, плачучи, додому. Батьки працювали день і ніч у колгоспі. Рідко коли людина виробляла за день 1 трудовень, а то більше 0,5-0,75 трудовня. Восени на трудовні дали по 50 грамів пшениці або ячменю, або суржику (помісь жита і пшениці). Як можна прожити на одержані грами?

Осінь 1946 і зима 1947 років були дуже голодні. Ще якось тягнули до весни, а весною майже в усіх людей не було чого їсти. У кого і була корова, то мало рятувала, бо молоко носили в план, здавали до колгоспу.

І ось наступив день, коли зовсім нічого не було їсти. Довелося просити «милості» в природи. Я і мої однолітки їли траву сусай або на нього казали «какиш». Але як то можна цим наїстися?

За селом була плантація шовковиці. Якраз її ягоди почали дозрівати. І ось 8 днів я їв тільки ці ягоди, це і врятувало моє життя. Ходили під двори жебраки просити хліба, але їм ніхто не давав, бо ні у кого його просто не було.

Потім почали дозрівати ягоди вишень. Але люди всі сади вирубали раніше, щоб не платити податок за кожну деревину. У нашому колгоспі за селом були сади. Це були сади, які відібрали у розкуркулених і засланих до Сибіру людей. Сади відносились до городньої бригади колгоспу. Там ягоди трохи вродили. І ми, учні 3-5 класів, ходили на роботу, рвали вишні у відра, зсипали в лозові кошики, корзини. За 20 кг нарваних ягід писали трудовень, але ми могли нарвати лише 10 кг і заробити 0,5 трудовня, або і менше. Поряд з деревами вишні росли дерева груш, яблунь, слив, абрикос; плоди падали на землю і гнили, але не мали права підняти падалицю, якщо візьмеш, то виженуть з роботи або не запишуть зароблені сотки трудовня. На городах почали дозрівати жита, ми рвали колоски і їли м'які зерна. Матері почали їх товкти в ступках і варити кашу. А у кого не було посіяно жито, той ходив вночі і зрізав колоски в сусіда на городі або просив у нього, позичав. Люди за макуху міняли зимову одягу (зима вже

минула), килими, все, що мали, аби прожити. Наш бездітний сусід за житні колоски віддав свого стола. Щоб можна було виконувати план здачі молока державі, намагались краще кормити нашу корову (вона змимчалася), доїлася на три дійки. Ходили у поле і на пари, на баштані пололи бур'ян: берізку, мишій, – зв'язували у снопики і несли на своїх дитячих спинах за 4 км додому, щоб накормити корову вранці і ввечері. Я з дитячих літ почав боятися молока і зараз, уже будучи пенсіонером, не п'ю його. Тому, що тоді я цього смаку не знав (бо не пив), а пізнав важку, недитячу працю забезпечення кормами корови дитячими ногами і спинами. Якщо у кого дома і була корова, кури або інша живність, все йшло у план для держави. Здавали молоко, м'ясо, шерсть, яйця, платили за город, за сад різноманітні податки. А хто не мав змоги заплатити, до того приходили із сільради і колгоспу депутати (за конституцією «слуги народу») і описували все, що було вдома, меблі та інше, і якщо ти не заплатив податок, то «описані» речі забирали до сільради і продавали, щоб розрахувався за податок. Зовсім не було чим топити. Батьки ходили на поле і згрібали корінці стерні і мішками та в'язками носили додому. Діти носили куші кураю, перекотиполя. У нас вдома росли 2 старі акації, які ще в давнину посадив прадід. Як я любив у дитинстві вилазити на них, уявляючи їх столітніми дубами, і як я плакав, коли батьки змушені були їх зрубати і виміняти у колгоспі на півгарби полови для нашої корови, а з акацій зробили стовпи, щоб вони тримали дроти радіолінії. Мені розповідала бабуса, що жінка якогось Півня із сусіднього колгоспу «Маяк комунізму» взяла з дому останній одяг, на станції Бандурка сіла на поїзд і поїхала, їй десь вдалося виміняти клумачок ячменю та кукурудзи. Назад вона їхала, мабуть, без квитка, коли доїжджала до Бандурки, то, не чекаючи зупинки поїзда, скочила з клумачками. Впала на землю і дуже вдарилася, коли підбігли до неї люди, вона схопила клумачки і пригорнула до себе, щоб ніхто не взяв, так вона і померла, потім ніяк не могли відірвати її зсудомлені руки від клумачків. Діти залишились сиротами.

Урожай 1947 року був трохи кращим, і з того часу ми відчули невеличке полегшення. Довго жахалися голодовки і дивувалися, що нам вдалося вижити у таких важких умовах, які склалися на той час.

Коли йшли діти в поле збирати колоски на стерні, то об'їждчики чи агрономи наганяли додому, а стерню зорювали тракторами.

Пробували ловити рибу в річці, але і риба не ловилася. Коли в 1944 році, потопаючи у фантастичному болоті, через наше село перекотилася лінія фронту, на полях, по балках залишилося багато покинутих боєприпасів, різної зброї. Хлопці старших класів підбирали патрони, гранати, міни, порох горючий із снарядів і навчилися глушити рибу в річці. Кидали в річку міни, і від вибуху оглушена риба спливала на поверхню. І до цього часу в хлопчаків (а тепер літніх чоловіків) залишились «пам'ятки» і війни, і голоду: відірвані на руках пальці, вибиті очі. Один тракторист Мисник Василь мав п'ятеро дітей, щоб їх нагоду-

вати, розряджав міни, снаряди і глушив рибу, тим і кормилися. І ось одного разу він, здається, розряджав снаряд, який заіржавів. Викрутка не допомагала, і він ударив молотком по голівці снаряда. Пролунав вибух. Василя Мисника завезли до лікарні, де він через два дні помер, залишивши п'ятеро дітей. Люди добре знали, що із зброєю жарту погані, але голод був сильнішим за обережність.

Півстоліття вже минуло від тієї голодовки. Уже ми, хлопчак, стали пенсіонерами, але й тепер вночі сняться жахи голодування. Два двоюрідні брати Анатолії Балани, будучи голодними, розбили коробку амоналу і ядовито-жовті пластинки вибухівки прийняли за печиво, наїлися і через добу їх поховали.

ЛАТИШ М.Ф.

(с. Олександрівка Вознесенського району
Миколаївської області)

У 1947 році ми страшенно голодували. Я з сестрами збирала колоски, ними й жили. Бувало мама спече якогось маторженика з макухи, висівок, ними й перебивалися. На базарі 100 г макухи коштували 3 крб. За місяць мати одержувала 150 крб. Мати працювала на станції, батько на елеваторі, батьки до колгоспників не відносилися. Часом батько принесе якусь баночку ячменю з елеватора, тим і перебивалися. Але якось на прохідній знайшли 2 кг зерна в батька, за це він отримав 10 років. Весною 1947 р. нічого було їсти, то ми тоді здирали кору рогози, різали коріння і робили з них «коржі».

Дуже багато до нас у село приходило людей з міста, приходили худі, голодні. Хоч як не було сутужно з харчами, але хоч по мисці баланди, яку самі їли, годували прихожан. У той час я ще ходила до школи

У класах було холодно, ходили босі, тому я змушена була кинути школу і йти працювати. Під кінець осені 1947 року нам, робітникам перевалочної станції, ночами видавали пайок по 400-500 г хліба на день. У мами попухли ноги, ми страшенно голодували і померли б, якби нам не збільшили пайок і ми не пішли одночасно працювати. Страшні роки ми пережили, не дай бог, щоб вони повторилися.

МЕРКУЛОВА К.М. (м. Миколаїв)

З 1945 року я працювала на різних роботах у селі Шульчине Широко-ланівського району. Зарплату отримувала 60-80 крб. на місяць. На кожен трудовдень у кінці року давали всього потроху з урожаю. Всі колгоспники вважали колгосп непоганим, тому що на трудовдень виходило до двох кілограмів зерна, а в радгоспах – по 200-300 г. У 1946 р. був неврожай, на трудовдень давали по 500 г зерна, чого на сім'ю, звичайно, не вистачало. Голова колгоспу на свій розсуд випишував працюючим додатково продукти.

Неподалік у радгоспі села Зелений Яр на трудовень видавали по 200 г зерна. Люди працювали за обід у радгоспній їдальні. У нашому колгоспі нас рятували великі городи з картоплею. Голоду сильного не було, але продуктів не вистачало. У цей час ввели нові податки, на кожний двір потрібно було здати 40 кг м'яса, 100 шт. яєць, 50 кг картоплі. Ввели суворі закони, особливо на рахунок крадіжок. Одну дівчину в 16 років, Євтух Ніну, за те, що вона в пляшку від молока набрала зерно і хотіла винести з току, очевидно, не від доброго життя, засудили на 5 років. Уже будучи в тюрмі, написала скаргу на ім'я Жукова, її звільнили, але через 3 роки.

Буханка хліба в цей час на ярмарку коштувала 100 крб.

Дещо краще стало після 1947 року. І таке продовжувалось, аж поки Маленков після смерті Сталіна не відмінив податки.

1994 р.

ОЛЕКСАНДРОВА Н.П.

(с. Зелений Яр Миколаївського району
Миколаївської області)

Нелегка була робота, а ще тяжче моє життя у ті важкі роки. Я прийшла до школи в 1945 р. з вузликом моїх пожитків і приступила до роботи. Зарплату я мала 700-800 крб. на місяць. Давали пайок з муки 10-12 кг, а мука була з кукурудзи, ячменю, жита і незначної кількості пшениці. З такої муки хліб не держався купи, а тому його пекли та їли відразу. Навчилися варити квашу, наші діти навіть не знають, що це таке, а ми лише нею і жили в основному. Оскільки навіть пшениці майже не було, то мусила докупляти, а вона коштувала по 300 крб. за пуд. Молола пшеницю на маленьких домашніх жорнах і пекли з такої муки коржі-маторженики, і їли це печиво, як і багато інших голодуючих. А як не було на чому молоти (бо власних жорен не було), то варила і їла, як тепер, кутю, їсти хотілось весь час, завжди була голодна, думала, що ніколи не наїмся.

Вижила завдяки тому, що була молода і, як учителька, мала невеликий пайок. А за одяг і не згадувала, оскільки грошей не було, я весь час думала про їжу, носила різні обноски.

У мене є сестра – Марія Петрівна і мама Олена Федорівна, які жили тоді у Веселинівському районі, в селі Рорби. Сестра працювала в колгоспі – доглядала хворих телят. На трудовень тоді в колгоспі давали 200 г зерна, давали в кінці року – це 60 кг, один мішок зерна на цілий рік. Ходила на роботу вже з пухлими ногами від голоду. Вижила тільки тому, що варила зерно і дерть, які залишились після телят, і так прогодувала біля себе і матір. У той час, хто робив у колгоспі, говорили між собою, що при румунській окупації в колгоспах жилося краще, голоду не було.

Запам'ятався ще один епізод – догана в школі, коли сама від голоду хиталась, за те, що урок провела перед комісією погано. На уроці математики в четвертому класі ні разу не згадала про Сталіна, тобто провела урок не на належному рівні.

Отак жила в 1944-1947 рр., далі стало трохи легше. Колгоспники і так вважали, що вчителі живуть краще них, тому що, крім пайка, отримували ще й зарплату.

ШИТЮК М.П. (м. Миколаїв)

Я добре пам'ятаю 1946-1947 роки. Напередодні 1947 року – холодна, голодна зима.

Я ходила до 10 класу Лисогірської середньої школи №1. Нас у класі було 13 учнів. Ми готувалися до Нового року з класним керівником Белінською Домінією Костянтинівною. Вона завжди старалася підбадьорити, хоч і сама голодувала з своїми дітьми, а їх у неї було четверо.

Моя матуся готувалася до Нового року, знайшла якесь ситцеве платтячко, куди в холодну зиму йти в ньому, але їй за це велике спасибі. Бо її донька повинна була бути Тетяною Ларіною з твору Пушкіна «Євгеній Онегін». Але справа не в цьому, страшніше був голод, який домагав нас щоденно.

Пам'ятаю, моя матуся з татусем старались, щоб ми були нагодовані, але чим? Матуся вранці натерла цукрового буряка, спекла його в печі, і ми четверо чекали, коли це він звариться, хоч чимось закропимо свою душу.

Пам'ятаю, татусь взяв останню простинку, яка була в нас, і пішов до сусіди обміняти, бо той працював у олійні і у нього була соняшникова макуха. Він приніс трішки більше половинки. Матуся дала всім по кусочку.

Але ж ми діти, і нам хотілося їсти. Я зібралася і пішла до школи. А думка була лише про одне, чи дасть ще хоч шматочок бурячка чи макушки, коли прийду.

А влітку я цілі канікули працювала в колгоспі разом з матусею: і сапала, і в'язала за жаткою, і вночі скирдувала, і подавала снопи до молотарки.

Той рік був неврожайний, в колгоспі майже нічого не давали на трудодні. До весни ми вижили лише тому, що у нас була корівка. Матуся з татусем старалися, щоб ми не померли.

І ось довгоочікуваний випускний вечір. Постало питання, куди піти вчитися. Вибрала педінститут. Яка була рада матуся, коли я пройшла по конкурсу і що мені платитимуть стипендію, на яку я вчилася 4 роки.

Пам'ятаю, що коли дали картки на хліб, я їх держала і, коли їхала додому, привезла 2 хлібчики-кирпичики.

Які раді були мої два братики і сестра – вони покуштували, що таке хліб.

А яке було тяжке життя в інституті. Я жила на стипендію, коли матусі вдавалося десь купити крупів із кукурудзи чи пшона, то старалась передати

мені, а брати і сестричка залишалися вдома. Матуся завжди говорила: «Ви вдома обійдетеся, а Марія далеко, і вона хоче їсти, їй ніхто там у місті не дасть нічого».

Згадую це і думаю, як страшно, що я пережила голодомор до того ще маленькою у 1932-1933 рр. Я знаю ціну хліба, знаю, як це важко, коли немає чого їсти.

Зараз важко всім: і дітям, і дорослим, але це не 1946-1947 і не 1932-1933 рр., тоді було набагато страшніше.

Зараз я – пенсіонерка, платять хоч невчасно, але пенсія є.

Хоч на хліб, можна купити і наїстися, а картопля й інше є на городі.

Сподіваюсь, що ми виживемо, пройдуть страшні часи. Україна стане самостійна, багата держава, треба тільки працювати.

ЗМІСТ

Закон України про Голодомор 1932-1933 років	3
До читача	8
Миколаївщина в голодних 1921-1923 роках	12
Голод – геноцид 1932-1933 років на території Миколаївщини	35
Голод 1946-1947 років – трагічна сторінка в історії Миколаївщини XX століття	66
Бібліографічні джерела та література	88
Архівні документи свідчать	94
Спогади очевидців голоду-геноциду 1932-1933 років	138
Свідчення очевидців Голодомору 1946-1947 років	148

**Микола Шитюк
Кирил Горбуров**

**Миколаївщина в
ГОЛОДНИХ
1921-1923
1932-1933
1946-1947 роках**

За редакцією авторів

Комп'ютерна верстка: В.В. Сивак
Коректор: І.О. Ткач

**Підписано до друку 13.11.07. Формат 60х90^{1/16}. Папір офсетний.
Гарнітура Times . Друк офсетний. Ум. друк. арк. 9,75.
Обл. — вид. арк. 8. Наклад 2000 прим. Зам. № 88.**

**Видавництво Ірини Гудим
Свідоцтво про державну реєстрацію № МК 3 від 14 травня 2002 р.
54030, м. Миколаїв, вул. Адміральська, 20. Тел. (0512) 35-23-36, 35-20-18**